

ЗИМОВЫЯ СВЯТЫ

**Бібліятэчка
народных
святаў
і прысвяткаў**

ЗІМОВЫЯ СВЯТЫ

*Дапаможнік
для настаўнікаў і выхавальнікаў*

Рэкамендавана Навукова-метадычным цэнтрам
вучэбнай кнігі і сродкаў навучання
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

МІНСК «БЕЛАРУСЬ» 1999

УДК 398.3(=826)(072)

ББК 63.5(4Бел)я7

3-62

Аўтары-ўкладальнікі
Алег АЛЯХНОВІЧ, Алясь ЛОЗКА

Р э ц э н з е н т ы:

І. І. КРУК, кандыдат філалагічных навук;

Н. М. КАЛІТА, настаўніца сярэдняй школы № 89 г. Мінска

Мастак Міхал АНЕМПАДЫСТАЎ

ISBN 985-01-0283-7

© Выдавецтва «Беларусь», 1999

© А.М. Аляхновіч, А.Ю. Лозка, 1999

© Афармленне. М.У. Анемпадыстаў, 1999

Календары і зімовы перыяд беларускага месяцаслова

Беларускія найменні месяцаў; у адрозненне ад рускіх і некаторых еўрапейскіх, дзе яны спазналі лацінскі ўплыў, адлюстроўваюць характэрныя асаблівасці сезонаў года: снежань ад слова "снег", студзень — "сцюдзёны", люты...

Не ва ўсіх народаў яны аднолькава гучаць і гучалі:

Мова	Снежань	Студзень	Люты
Старабеларуская	Просинец (прасвет у небе)	Стычень	Люты Сънежын
Стараславянская	Студзень	Просинец	Съчень (секчы дровы)
Украінская	Грудень	Сичэнь	Лютый
Польская	Grudzień	Styczeń	Luty
Славенская	Gruden	Prosinec	Svečan
Сербхарвацкая	Децембар Просинац	Јануар Сијечань	Фебруар Вельча
Лацінская	December (дзесяты)	Januarius (бог Янус)	Februarius (ачышчэнне)
Руская	Декабрь	Январь	Февраль
Англійская	December	January	February
Французская	Decembre	Janvier	Février
Нямецкая	Dezember	Január	Februar
Славацкая	December	Januar	Február
Балгарская і македонская	Декември	Јануари Јануари	Февруари
Французская перыяду рэвалюцыі	Фрымер (намаразь)	Нівоз (снежны)	Плювиоз (дажджлівы)
Чэшская	Prosinec	Leden	Unor
Яўрэйская	Кашлеу	Тебет	Себат
Старажытна- егіпецкая	Mesori	Thoth	Phaophi
Верхнелужыцкая	Hodownik	Wulki rożk	Mali rożk

Гісторыя календара даволі цікавая і ў той жа час складаная справа. Да найбольш дасканаллага летазлічэння — юліянскага і грыгарыянскага — чалавецтва прайшло доўгі шлях. Вось толькі некаторыя факты.

Вядома, што ў даюліянскім сонечна-месяцавым старажытнарымскім календары было дзесяць месяцаў. Дзэцмбер (снежань) перакладаецца як «дзесяты». Назву «януарыус» увёў рымскі цар Нума Пампілій у VII стагоддзі да нашай эры. Янус быў двухтварым богам рымлян, якому прысвячаліся першы дзень гэтага месяца і святкаванне Януаліяў. Наступны месяц фебруарыус паходзіць ад слова «ачышчэнне». Фебруа — гэта рэмень, якім згодна з абрадам ачышчэння сцябалі сябе на свята пастухоў.

На зіму прыпадаюць святкаванні Новага года. Розныя народы, у тым ліку беларусы, адзначалі яго не толькі па-рознаму, але і ў розныя перыяды. Так, напрыклад, да паловы XVI стагоддзя Новы год у немцаў пачынаўся з 25 снежня, у французаў да 1566 года — ад першага дня Вялікадня, у англічан да 1752 года — з 26 сакавіка. Яўрэі і цяпер святкуюць навалецца ад першага дня месяца тышры, калі пачынаецца маладзік перад восеньскім раўнадзенствам, — прыблізна 21 верасня. Згодна з вучэннем рабінаў, першага тышры Бог стварыў першага чалавека Адама. У кітайцаў Новы год пачынаецца ад поўні, калі сонца знаходзіцца ў знаку Вадалея, прыблізна 1 лютага.

Царкоўны Новы год у праваслаўных пачынаецца 1 верасня па старым стылі, і на новы стыль дагэтуль лічэнне не пераведзена. У католікаў жа ён бярэ пачатак ад першай нядзелі Адвенту, каля 1 снежня.

Чалавецтва выпрацавала розныя сістэмы вылічэння часу (месяцава-месяцава-сонечныя, цыклічныя, юліянскі і грыгарыянскі календары), існуе некалькі праектаў новага сусветнага календара. Сваёй арыгінальнасцю і адметнасцю вылучаюцца старажытнаегіпецкі і кумранскі календары, календары старажытных майя, Кітая, Індыі і іншыя.

Вялікай папулярнасцю дагэтуль карыстаецца цыклічны сонечна-месяцавы каляндар не толькі ў Паўднёва-Усходняй Азіі і Кітаі, дзе ён першапачаткова ўзнік, але і ва ўсім свеце. У ім не стагоддзе, а 60-годдзе вызначае цыкл, у якім 6 дзесяцігадовых і адначасова 5 дванаццацігадовых перыядаў. Гады атрымліваюць асобныя сімвалы. Так, 1997 год — год жаночы, каровы і агню; 1998-ы — мужчынскі, тыгра і зямлі; 1999-ы — жаночы, зайца і зямлі; 2000-ы — мужчынскі, дракона і металу; 2001-ы — жаночы, змяі і металу; 2002-і — мужчынскі, каня і вады; 2003-і — жаночы, авечкі і вады; 2004-ы — мужчынскі, малпы і дрэва; 2005-ы — жаночы, курыцы і дрэва.

Новы год адзначаецца ў маладзік, які папярэднічае зыходу Сонца ў сузор'е Вадалея (20 студзеня — 20 лютага). Японцы да яго вырабляюць шмат розных фігурак, якія адпавядаюць сімвалу года. У сувязі з агульным развіццём краін Паўднёва-Усходняй Азіі сфера ўжывання старажытных календароў звужаецца і пераходзіць у разрад народных традыцый.

Часта Новы год ўспрымаецца як свята сустрэчы вясны. Так, у В'етнаме на свята Тэт упрыгожваюцца ілюмінацыямі начныя квітнеючыя персікавыя і мандарынавыя дрэвы, чуецца шум хлапушак. У Бір-

ме абліваюцца вадою, у Сінгапуры вывешваюць на дзвярах жоўтыя і пунсовыя палотнішчы з пажаданнямі.

У гісторыі беларускага календара маецца нямала падобных, адметных і найцікавейшых старонак.

Як вядома, з прыняццем хрысціянства на нашых землях было ўведзена юліянскае летазлічэнне, якое праз некаторы час выявіла свае хібы. І ў 1582 годзе рымскі папа Грыгорый XIII правёў новую рэформу календара, якім мы карыстаемся сёння, называючы яго грыгарыянскім. Вялікае княства Літоўскае, якое на той час было ў федэратыўным саюзе з Польскім Каралеўствам, у ліку першых адразу ў 1582—1583 гг. разам з Італіяй, Іспаніяй, Партугаліяй, Францыяй, Люксембургам і Галандыяй прыняло новае грыгарыянскае летазлічэнне. Беларусь другі раз яго прыняла толькі ў 1918 годзе, пасля таго як ён быў уведзены амаль ва ўсім свеце (Румынія — 1919 г., Турцыя — 1925 г., Егіпет — 1928 г.). І разыходжанні паміж астранамічным календаром дасягнулі 13 дзён.

Прыняцце чагосьці новага заўсёды суправаджалася ломкаю старога, звыклага, хаця і недасканаланага, таму і выклікала першапачаткова нязручнасці і хваляванні. У Вялікім княстве Літоўскім рэформа праходзіла хваравіта, асабліва ёй супраціўлялася праваслаўная царква. Неаднаразова выходзілі спецыяльныя граматы аб пераводзе на новы стыль і мерах пакарання за непаслухмянасць.

У пражскіх выданнях з 1517 г. (з 7025 г. ад стварэння свету) Ф. Скарына выкарыстоўвае сістэму больш прагрэсіўнага хрысціянскага летазлічэння (Новы год з 1 студзеня). У Расіі яна была ўведзена Пятром I толькі ў 7208 годзе, г. зн. у 1700 годзе ад «нараджэння Хрыста». Тады ж у Расіі сустрэкалі Новы год 31 жніўня, затым праз чатыры месяцы ўпершыню — 31 снежня. З таго часу пачала ўжывацца ёлка ў святах, затым — Дзед Мароз і Снягурка. Беларусы таксама перанялі гэтую традыцыю, якая бытвала поруч з калянднай.

«Малую падарожную кнігу», у якой змешчаны «Святцы» і «Пасхалія», выдаў слаўны палачанін у 1522 годзе. Яе і неабходна лічыць першым друкаваным календаром сярод усходніх славян. Хаця ён ствараўся як праваслаўны дапаможнік на 1523—1543 гг., у ім закладзены не зусім кананічныя нормы, адлюстраваны прагрэсіўныя навуковыя тэндэнцыі. Скарына паказаў у календары летазлічэнні як «ад стварэння свету», якім яшчэ карысталіся, так і ад «нараджэння Хрыста», як юліянскі студзеньскі стыль (Новы год з 1 студзеня), так і вераснёўскі візантыйскі (Новы год з 1 верасня, які змяніў святкаванне пачатку года з 1 сакавіка). Кніга ставіла мэтай абслугоўванне шырокіх пластоў насельніцтва, неаднародных па сваіх поглядах. Дзякуючы Ф. Скарыне і яго паслядоўнікам у беларусаў і ўкраінцаў усталяваліся нацыянальныя назвы месяцаў, што адпавядалі сезонна-прыродным уласцівасцям, а не лацінскія, як, напрыклад, у рускіх. Аўтар пісаў: «месяць септэврий зовемы вресень», «месяць октоврий рекомы листопадъ»...

Каляндар Ф. Скарыны сведчыць аб глыбокіх астранамічных ведах аўтара, яго аб'ектыўным пазнанні свету. У ім ужываецца сучасная сіс-

тэма 24-гадзінных сутак, гадзіна, хвіліна («дробі»), высакосныя гады, дакладныя разлікі кругоў месяца і сонца, веснавой поўні і інш.

Дарэчы, першы друкаваны расійскі каляндар з'явіўся ў 1699 годзе. Да выдання першых календароў для Расіі далучыўся беларус з Мсціслаўшчыны Ілья Капіевіч, што меў у Амстэрдаме сваю друкарню. Як мяркуюць, ён удзельнічаў у распрацоўцы новых узораў шрыфтоў, якімі і цяпер карыстаемся мы і многія народы, склаў і надрукаваў нямала кніг, за што быў высока адзначаны А.С. Пушкіным.

У Беларусі каляндарная справа была наладжана лепш. Вось назвы толькі некаторых календароў, у асноўным на польскай мове, што выкарыстоўваліся ў нас: «Рымскі і рускі каляндар» на 1690—1724 г. Ф. Нявескага, «Каляндар польскі і рускі...»*, што выдаваўся ў Кракаве з 1708 г. Е. Кастоўскім, М. Кіцінскім, Я. Негавіцкім і інш., «Каляндар віленскі» (1767—1795 гг.) Я. Пашкоўскага, «Каляндар палітычны і гістарычны на 1738 г.», «Каляндарчык палітычны для Каралеўства Польскага і Вялікага княства Літоўскага» (1776 г.), выдадзеныя ў Варшаве, «Каляндар гаспадарчы» (1776—1800 гг.), «Каляндар гродзенскі» (1801—1807 гг.) Т. Дэбітоўскага, што выдавалі ў Гродне і Вільні, «Каляндар беларускіх намесніцтваў на 1723 г.», «Каляндар беларускі» (1784—1795 гг., Магілёў), «Каляндар палітычны полацкі» (1799 г., Вільня), «Каляндар полацкі на 1799 г.» (Полацк).

Калі Беларусі была далучана да Расіі, пачалося вывучэнне нашай культурнай спадчыны з мэтай доказу, што «літвіны» з'яўляюцца прыналежнасцю Масквы, а не Варшавы, і наадварот. Былі сабраны цікавыя матэрыялы па беларускім фальклору і этнаграфіі, у тым ліку народным календары.

З 1910 года выдаўцы газеты «Наша ніва» пачалі выпуск беларускіх календароў з уключэннем фальклорных матэрыялаў. У Савецкай Беларусі народныя святы і абрады доўгі час лічыліся рэлігійнымі, нацдэмаўскімі, таму і не адабраўся іх увод у жыццё. Упершыню ў 1993 годзе нам удалося выпусціць асобнай кнігай «Беларускі народны календар», дзе пад адной вокладкай сабраны багаты матэрыял па народных святах, прысвятках, абрадах, гульнях. Гэты календар існаваў у памяці народа.

Беларускі народ на працягу доўгага часу развіцця стварыў свой вусны календар, які ўключае багаты вопыт нагляданняў земляроба за навакольным асяроддзем. Сюды ўваходзяць як сістэма размяшчэння пэўных каляндарных дзён, так і прыказкі, прыкметы адносна надвор'я і будучага ўраджаю, а таксама абрады, гульні і песні. У беларускім народным календары вельмі цікавая з'ява — гэта валачобныя каляндарныя песні. Яны — характэрная адметнасць беларусаў і іншым сла-

*Тут словы «рымскі» і «польскі» найперш азначаюць канфесійнасць, г.зн. каталіцкі календар, які ўжываў новы стыль, грыгарыянскі; «рускі» — значыць праваслаўны (юліянскі). У Вялікім княстве Літоўскім праваслаўе на той час пераважала і дзяржаўнай мовай была «руская», г.зн. старабеларуская, на Маскоўшчыне — «маскоўская».

вянам амаль невядомыя. У паэтычных тэкстах, якія выконваліся на Новы год — Вялікдзень, малюецца радаснае веснавое свята, абуджэнне зямлі, велічаюцца і віншуюцца гаспадар і яго сям'я, паэтызуецца праца і падаецца працоўны каляндар селяніна ў храналагічнай паслядоўнасці.

Валачобны паэтычны каляндар сведчыць, што ў традыцыі нашых продкаў-язычнікаў пачатак новага года быў звязаны не толькі з веснавымі святамі, але і з зімовымі.

Свято **Ражаство**

Упярод пашло,

Новы гадок

Павёў радок.

(Лепельскі р-н)

У народным календары маецца шэраг святаў, якія спалучаюць у сабе даўнія паганскія традыцыі з хрысціянскімі святкаваннямі.

Каляды — святкаванне ў гонар зімовага сонцастаяння, адзначаецца католікамі з 24 снежня па 6 студзеня і праваслаўнымі з 6 па 19 студзеня. У феномене Каляд прысутнічае сінкрэтызм супрацьлеглых традыцый, паганства і непаганства (хрысціянства), язычніцкай эратычнай шлюбнасці і святага Нараджэння Госпада Бога. Гэтая супрацьлегласць і супярэчнасць — яшчэ адзін, і прытым несумненны, доказ існавання моцнай дахрысціянскай традыцыі, што трансфармавалася ў сучаснае разуменне Каляд. У адной з калядак распавядаецца: «Як пайшла Каляда ўпярод Ражаства...» Паганская традыцыя праяўляецца асабліва у багатай вусна-паэтычнай творчасці, гульніва-танцавальных жанрах (ваджэнне «казы», «Яшчур» і інш.). У калядную пару ўпісаліся хрысціянскія святкаванні: Раство Госпада Бога (7 студзеня, 25 снежня па с. ст.), дзень свяціцеля Васіля Вялікага (14 студзеня, 1 студзеня па с. ст.), Хрышчэнне Ісуса Хрыста (19 студзеня, 6 студзеня па с. ст.). Добрую традыцыю дала батлейка — старадаўні лялечны тэатр, які распаўвадаў аб нараджэнні Выратавальніка свету. Дарэчы, вяртэп у Расіі з'явіўся пад уплывам нашай батлейкі.

* * *

Як і першая кніга «Восеньскія святы» (1995 г.), што пачала «Бібліятэчку народных святаў і прысвяткаў», наступная працягвае ўсталяваны парадак. Падаецца кароткі народны каляндар на зімовую пару, у якім асабліва ўвага звернута на генезіс святаў, язычніцкую і хрысціянскую аснову іх зместу.

Першая лічба ў календары абазначае дату па новым стылі, а другая — па старым (юліянскім летазлічэнні, якім карыстаецца праваслаўная царква: 1/18—1 снежня па н. ст., 18 лістапада па с. ст.; 1/19—1 студзеня па н. ст., 19 снежня па с. ст.; 14/1—14 студзеня па н. ст., 1

студзеня па с. ст. і г.д.). Назвы святаў і прысвяткаў, якія бытуюць сярод праваслаўных беларусаў, выдзелены паўтлустым шрыфтам, а сярод католікаў-беларусаў — курсівам. У дужках прыведзены назвы ва-рыянтаў святаў з розных рэгіёнаў.

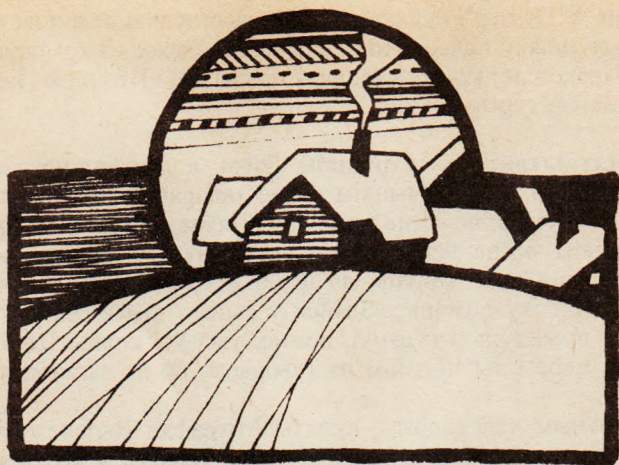
Зорачкай (*) абазначаны святы і прысяткі (яны ў календары стаяць адвольна, прыблізна), што залежаць ад дня Пасхі ў «рухомах» календарах двух канфесій.

У раздзеле «Метадычныя рэкамендацыі» — узоры некаторых сцэнарыяў і дадатковы матэрыял (традыцыйны рэпертуар святаў ці прысвяткаў, тэматычны падбор тэкстаў), з якіх можна педагогу самому скласці рабочы план заняткаў. Завяршаюць зборнік некаторыя метадычныя парады фалькларыста і этнамузыкалага па арганізацыі падобных святаў.

Просім таксама звярнуць увагу педагогаў на наступную акалічнасць. Праца з фальклорным матэрыялам падзяляецца на два накірункі. Адны вусна-пазтычныя народныя творы выбіраюцца для навучання і даследавання з мэтай пазнання і вывучэння гісторыі, быту народа і г.д., а іншыя, высокамастацкія, — для развучвання дзеля спрыяння іх далейшаму паўнакроўнаму бытаванню як у аўтэнтчным асяроддзі, так і на сцэне.

У рабоце над выданнем прымалі ўдзел навукоўцы і студэнты факультэта народнай творчасці Інстытута сучасных ведаў.

Алесь Лозка

ЗІМОВЫ НАРОДНЫ КАЛЯНДАР

СНЕЖАНЬ

1/18. Лічылася: калі ў гэты дзень пагодна — пагодлівая і ранняя будзе вясна.

2/19. Якое надвор'е 2 снежня — такое чакаецца і ў сенакос.

3/20. Па гэтым дні вызначалі надвор'е ў жніво.

4/21. **Увядзенне (Вадзенне).** Ён звязаны з хрысціянскім святкаваннем Увядзення ў храм Прасвятой Уладарніцы нашай Багародзіцы і Приснадзева Марыі. Бяздзетныя бацькі Іаакім і Ганна паабяцалі, што ў выпадку нараджэння дзіцяці яны аддадуць яго на служэнне Богу. І вось у гэты дзень трохгадовая атракавіца пры запаленых свечках падымаецца па пятнаццаці прыступках храма і першасвятар уводзіць яе ў Святая Святых. Для хрысціян гэтае свята — сімвал увядзення грэшнага свету ў храм, без якога ён загіне, пачатак уратавання.

У народзе назва прысвятка звязана са словам «вядзенне» («водзяцца ваўкі», «вадзілі Варвару»). Кажуць: «Увядзенне, што свят навадзе», «На Увядзенне бывала лядзенне», «Увядзенне прыйшло — зіму прывяло».

Барбара (Варвара). Частуюцца варанымі або печанымі варэнікамі з макам, мёдам ці каноплямі. Звязаныя з Варварай прыказкі напамінаюць аб дні зімовага сонцастаяння («Барбара ноч урвала, а дзень надтачыла»), надыходзе зімы («Барбара масціць, а Мікола гваздзіць», «На Барбару мароз — рыхтуй ужо воз»).

5/22. **Сава.** У кожнага прысвятка, згодна з уяўленнем народа, свая функцыя: «Барбара масціць, Сава цвікі войстрыць, а Мікола прыбівае».

Пракоп. У Паазер'і сяляне талакой расстаўлялі вешкі ля дарог, каф не збіліся са шляху падарожнікі, ачышчалі сцежкі. З хрысціянскім пакутнікам Пракопам звязана народная прыказка: «Прыйдзе Пракоп хмуры — раскапае гуры».

6/23. Матрыхваны (Матрыпан). Дзень, вольны ад прадзення, у піліпаўскія вечары. У Лельчыцкім раёне гавораць: «Матрыпан у Піліпаўку празнікуюць, штоб не прасьці». Дзяўчаты варажылі пра замужжа. У Ельскім раёне ўспамінаюць: «Возьмуць да рошчэшуць косы грэб'ёнкаю, тэю, што мічуць, да штоб ніхто не чуў, ложыліса, пуд подушку грэб'ёнку ложаць: «Здайся ў сьне, з кім я стану ў пары па вясні». То прыйдуць з гулянку, цёмно, ужэ ўсі спяць. Шоб ніхто не гаворыў до тебе і ты ні з кім не гаворыла, бо як загаворыш, то ўсё пропало».

У царкоўным календары — святы Мітрафан Варонежскі (1623—1703 гг.), матэрыяльна падтрымліваў цара Пятра I у яго дзяржаўных і ваенных справах.

Мікола. Прысвятак у католікаў (гл. 9 снежня).

7/24. Кацярыны. Прысвятак у памяць Вялікапакутніцы Кацярыны, якая жыла ў Александрый, валодала незвычайнай прыгажосцю, вучонасцю, мудрасцю і майстэрствам лячэння. Яна сасніла, што сам Ісус Хрыстос назваў яе сваёй нявестаю і падарыў каштоўны пярсцёнак. Адаўшыся вераю Богу, Кацярына выкрывала язычнікаў, цярпела ганенні ад Максіміліяна і ўрэшце была жорстка закатавана. Вялікапакутніца ў народзе лічыцца памочніцаю пры дзетанараджэнні. У народнай традыцыі нездарма яе шанавалі жанчыны.

Адзначалі Свята Свечкі. Дзяўчаты варажылі ў гэты дзень. Захавалася прыказка: «Кацярына забрала край, лета стала карацейшае».

9/26. Юр'е Зімовы (Юр'еў дзень, Ягорый, Цуды). У царкоўным календары — Асвячэнне храма Вялікапакутніка Георгія (Юрыя — па-беларуску) у Кіеве.

На Юр'е зіма ўбіраецца ў поўную сілу. Аб гэтым сведчаць прыказкі і прыкметы: «Ёсць на свеце два Юр'і і абодва дурні: адзін халодны, а другі галодны», «Юры (Ягорый) мосціць, а Мікола гвоздзіць», «Да Юр'я хлеба (сена) і ў дурня», «Колькі на асенняга Юр'я снегу, столькі на вясенняга — травы».

Юрый лічыўся апекуном хатняй і лясной жывёлы, ваўкоў. У гэты дзень ён нібы выпускаў ваўкоў аж да вясенняга Юр'я. Гаспадары аглядалі кароў, коней: падразалі хвасты, падстрыгалі грывы. Больш не выганялі на пашу кароў, бо «Юрэй ужэ дае ваўкам слабоду».

Вядома гістарычная прыказка: «Вось табе, бабуля, і Юр'еў дзень». Ад Юр'я сялянам не дазвалялася пераходзіць на службу да другога пана.

Ганны. Па прысятку арыентаваліся аб канкрэтных тэрмінах наступлення святаў. «Ад Ганны да Каляд два тыдні і два дні».

13/30. Андросы (Андрос, Андрэй, Андрэйкі). Дзівочае свята. Народная традыцыя амаль нічым не звязана з хрысціянскім праслаўлен-

нем апостала Андрэя Першазванага. Гэта адзін з дванаццаці вучняў Хрыста, брат святога апостала Пятра. Калі зышоў Святы Дух, апостал Андрэй з Віфсаіды прапаведаваў у I стагоддзі Евангелле ў розных краінах, у тым ліку і на нашых еўрапейскіх землях. У Кіеве ён на высокай гары ўстанавіў крыж. Празваны Першазваным таму, што першы быў прызваны Хрыстом на апостальскае служэнне.

Беларуская народная традыцыя захавала нямала абрадаў, гульняў, прыкмет і асабліва варожбаў на гэты дзень. На Палессі кажуць: «Трэба было табе не андросіці (святкаваць), да кудзелю кудосіці», «Андрос, Андрос, мучкі кудось, бо мне трэба дзяцей адзяваць». Дзяўчаты варажылі так, як і перад Новым годам: на бліны, крычалі ў калодзеж і абсывалі яго каноплямі, бегалі пад суседскія вокны пачуць, пра што гавораць у хаце, і г.д.

У Паазер'і прыслухоўваліся, як паводзіць сябе вада ў калодзежах: калі ціхая — на добрую зіму, а шуміць — маразы, завірухі і буры разгуляюцца. У некаторых мясцінах дзяўчаты праводзілі абрад «сеяння каноплі (лёну)», які цяпер успрымаецца як забава моладзі. «Гэта на Ондрэя коноплі сеялі. Святы Ондрэй, Ондрэй, коноплі посеі. Сыпнуць у акно да слухаюць, што там у хаці скажуць. Як скажуць «сядзь», то замуж не вуйдзе, будзе дома сядзець». Яшчэ абсыпалі свае ложка льяным і канапляным семем са словамі: «На цябе, святы Андрэю, лён сею! Дай, Божа, знаці, з кім буду гараваці!» І чакалі, хто прысніцца. У Свіслацкім раёне дзяўчаты зубамі (без дапамогі рук) адкусвалі галінку вішні, ставілі яе ў пляшку з вадою і назіралі: у каторай расцвітала галінка, то тая дзяўчына павінна выйсці замуж.

Насычанасць фальклорным матэрыялам, не звязаным непасрэдна з жыццём Андрэя Першазванага, дае падставу да меркавання аб наяўнасці ў дахрысціянскі і хрысціянскі перыяды ў гэты дзень іншага паганскага святкавання. Перапляценне хрысціянскага монатэізму з паганскім пантэізмам нарадзіла гэтую сінкрэтычную традыцыю, што захавалася ў памяці народа.

14/1. Навум. У царкоўным календары адзначаецца дзень прарока Навума, аднаго з дванаццаці малых прарокаў з паўночнай Палесціны. Вядомы як прапаведнік і аўтар старазапаветнай кнігі. Магчыма, зыходзячы з сугучча імені прарока слову «ум», народная мудрасць стварыла прыказкі: «Навум розуму вучыць», «Прарок Навум ставіць на вум». Раней некаторыя сяляне пачыналі ад прысвятка вучыць грамаце сваіх дзяцей.

17/4. Варвары (Варвара, Варкі, Міколіна матка). У старажытнасці, відаць, адзначалі дзень зімовага сонцастаяння, таму шмат дзе распаўсюджана прымаўка: «Варвара ноч урвала, а дзень надтачыла». А ў Свіслацкім раёне гавораць: «Мікола і Варвара ноч урвалі». Іншыя прыказкі ўказваюць на прыналежнасць прысвятка да зімы: «Прыйдзе Варвара, маразы і заваравяць», «Як ударыць Варвара — беражы нос ды вуха».

У гэты дзень пастухі збіралі «варваршчыну» — традыцыйную плату. Жанчыны не пралі, бо нібыта «Варвара верацёнамі замучана». У

Брэсцкім раёне гаварылі: «Еслі на Варвару после захода сонца прадзеш, то Варвара прынясе сорок верацён, шоб прала за адзін вячор. Одна жэнчына так на каждое верэцено напрала по дзве ныткі і выбросіла Варвары на двор».

Варылі варэнікі з грэчневай мукі, канापель і падавалі з канаплянай «маслянкаю», макам або мёдам. На Палессі дзеці хадзілі па варэнікі да сваіх бабуль. На Смаленшчыне Варвару называлі Міколінай маткай.

Прысвятак лічыўся Серадапосцем — сярэдзінай Каляднага посту, як Хрэсцы на Вялікі пост, і асабліва ўшаноўваўся ў надрэчных вёсках Ашмянскага павета, каб жывёла і дзеці не ўваліліся ў ваду і не ўтапіліся.

Толькі гэтая апошня, выпадковая ці заканамерная, акалічнасць, што ўказвае на бессэнсоўную нечаканую смерць, збліжае народную традыцыю з гісторыяй вялікапакутніцы Варвары. Багаты язычнік Дыяскор каля 306 года ў Іліаполі фінікійскім адсек сваёй дачцэ галаву мячом за тое, што яна прыняла тайнае хрышчэнне і нават пад цяжкімі пакутамі не адраклася ад веры Хрыстовай. Перад гэтым святая малілася, каб Выратавальнік аберагаў ад бессэнсоўнай і нечаканай смерці без пакаяння ўсіх, хто шануе і памятае Варвару.

18/5. Савы (Сава, Саўка, Міколін бацька). Лічыцца бацькам Мікалая, патрабуе: «Святкуй мяне і бацьку майго!» У народзе гаварылі па-рознаму: «Колісь на Варвары нічога не рабілі, а на Саву маталі клубкі на матужкі» (Мазырскі р-н), «На Савы не пралі, тоўклі просо, ячмень на куццю, жыто малолі на коляднікі, постолы плелі, волокі вілі» (Лельчыцкі р-н), «На Савы не трэба прасць. Не трэба круціць, каб добра было скату, бо скруціцца ягнёнак у калясо» (Шумілінскі р-н). Таксама казалі: «Сава мосце, а Мікола гвоздзе».

Сава ў народным уяўленні, які нібыта з'яўляецца бацькам наступнага свята, не мае нічога агульнага з гістарычным прататыпам прападобным Савай Асвечаным, які памёр у 532 годзе і вядомы ў хрысціянскім свеце па заснаваным ля Іардана манастыры, што носіць яго імя, створаным ім іерусалімскаму богаслужбоваму статусу і іншым.

19/6. Мікола Зімовы (Міколы, Мікольшчына). Багата адлюстраваны ў прымаўках: «Варвара мосціць, а Мікола марозам гвоздзіць», «Юрай мосціць, а Варвара разварвае, а Мікола гвоздзіць», «Без Міколы не бывае ні зімы ні лета», «Да Вясенняга Міколы няма вясны, а да Асенняга — няма зімы», «Хвалі зіму па Міколе», «Да Міколы няма зімы ніколі», «Ніводнаму Міколе не вер ніколе», «Зімовы Мікола каня заганняе». Хаця Міколам «не верылі», аднак прыкметы існавалі. У Магілёўскай губерні назіралі: калі іней з'явіцца раней Міколінага дня, то неабходна будзе сеяць ранні ячмень. На Старадарожчыне лічаць: як да Міколы не выпадзе снег, то доўга не зазелее трава.

У Лельчыцкім раёне гавораць, што на Піліпаўку ёсць тры «святкі» — яны ідуць адзін за адным — Варвары, Савы і Міколы, калі не трэба «ні снаваць, ні ткаць».

На Случчыне была зафіксавана і іншая роля Міколы: «Мо ніхто так не ратуе на вадзе, у дарозе ці на вайне, як свята Мікола».

Некалі ў гэты дзень праводзілі Мікольшчыну — Свята Свечкі. Гаспадар, які меў Мікольскую свечку, частаваў «братчыкаў». Затым запаленую свечку ставілі ў лубок з жытам і пераносілі ў суседнюю хату, дзе ў наступным годзе меліся адзначаць Мікольшчыну. Па дарозе спявалі:

Прашу цябе, Мікола, да сябе,
Штобы ты ў мяне гадуваў,
На коніку прыезджаў,
Хлеба, солі засылаў,
Усякія пашніцы
І ярыя пшаніцы.

У Парэцкім павеце дзяўчаты клікалі хлопцаў на «мікольскія бліны».

У Гомельскім павеце гулялі яшчэ ў «Салоху» — маскарадную гульню, калі па хатах хадзілі «цыгане», «варажылі» гаспадарам, спявалі песні.

Як і многія святы і прысвяtkі ў гонар гістарычных асоб, і гэты дзень, што прызначаны свяціцелю Мікалаю, архіепіскапу Мір Лікійскіх, цудатворцу, сваім зместам не адлюстроўвае ні біяграфіі, ні жыццёвых подзвігаў гэтага вядомага не толькі ў хрысціянскім свеце чалавека, які жыў у другой палове III стагоддзя ў Малой Азіі.

22/9. Гання (Ганкі, Ганна). Прысвятак, што падобны да Саваў. Да Каляд застаецца роўна два тыдні. «Ганкі — пошчытаны дынькі» (Драгічынскі р-н), «Ганны — прыбавіцца багата дня» (Мазырскі р-н). Падлік дзён звязаны і з больш глыбокімі каранямі. Як вядома, 21 і 22 снежня з'яўляюцца днямі астранамічнага зімовага сонцастаяння. На гэта вялікую ўвагу звярталі яшчэ язычнікі.

Беларусы Смаленшчыны пра прысвяtkі ў канцы года казалі: «Варвара, Саўка, Мікола і Андрос ішлі ўмесце; Ганна засталася за красачкамі, а будні дзень і наступіў». На Брэстчыне так заўважаюць: «Варвара заварыць, а Мікола пацвердзіць, а Ганкі зоб'юць санкі і поедць катацца по снегові, по ледові». Найбольш распаўсюджана прымаўка: «На Ганкі сядайце на санкі». У Іванаўскім раёне гавораць: «На Ганкі запрагай каня ў санкі».

Гэты прыкметны ў годзе дзень (з астранамічнага пункту гледжання) прысвечаны шанаванню праведнай Анны, якая пасля дваццацігадовага бясплоддзя зачала Прасвятую Багародзіцу. Католікі прысвячаюць гэтай падзеі 26 ліпеня, дзень, блізкі да летняга раўнадзенства.

24/11. Посная куцця. Пачатак Каляд (да 6 студзеня). Дзяўчаты варажылі, ці хутка выйдуць замуж. Насілі з песнямі «звяду». Бытавалі прыказкі і прыкметы звычайна тыя, што і ў праваслаўных: «Прыйшлі Калядкі, гаспадарам парадкі», «Калядкі — добрыя святкі: бліны ды аладкі», «На Каляды мяцеліца — на пчолы ўраджай; неба зорнае — ураджай на гарох», «На Каляды вецер — летам шмат гарэхаў; неба зорнае — будуць й ягады», «На Калядах ясна — ясна й на Пятры».

Цікава рабілі абрадавую вячэру — куццю беларусы ў Латвіі: «Стол

для вячэры засцілаецца чыстым абрусам, пад які кладуць сена, што потым аддаюць жывёле; на стале пад абразамі ставіцца абавязкова міска з куццёй, прыгатаванай з пшанічнага зерня і падсалоджанай мёдам. Пасля вячэры з-пад абруса выцягваюць травінкі сена і па даўжыні іх мяркуюць пра будучы ўраджай лёну і каласавых; хто выцягне сучкаватую і тоўстую травінку, той будзе багатым і г.д. Варажба, пачаўшыся з каляднай куцці, ідзе ўсе святы аж да Хрышчэння.

25/12. Раство каталіцкае (Каляды). На Мядзельшчыне кажуць: «Калі польскія Каляды трашчаць, дык нашы плюшчаць, калі ж польскія плюшчаць, то нашы трашчаць».

Спірыдон Сонцаварот. Нагляданне за нябеснымі свяціламі і зменамі ў прыродзе дазваляе дапытліваму чалавеку сцвярджаць, што пасля Спірыдона Сонцаварота дзень прыбавіцца хоць на адзін вераб'іны скок.

Царкоўны каляндар ушаноўвае свяціцеля Спірыдона-цудатворца, епіскапа Трыміфунтскага (памёр у 348 г.).

26/13. Сцяпан. Другі дзень каталіцкіх Каляд. У мінулым — дзень найму батракоў. «На святы Сцяпан кожны сабе пан».

31/18. Багатая (Шчодрая) куцця. Сільвестр. На «Сільвестраву ноч» дзяўчаты варожаць.

Мадэст. Лічыцца апекуном свайскай жывёлы. Прысвятак прызначаецца свяціцелю Мадэсту Іерусалімскаму.

Марк. Малапрыкметнаму Марку «дапасавана» прымаўка: «Марка да Варка — няхай будзе парка». У царкоўным календары Марк — адзін з пакутнікаў з дружныні Севасціяна, якая пацярпела за Хрыста ў Рыме каля 287 года.

У самы апошні дзень года наглядалі за прыродай, надвор'ем: якое надвор'е перад Новым годам — такое будзе і перад Пятром; светлае неба на Багатую куццю — вясёлы год; калі перад Васілём (1 студзеня) снег — чакаецца добры ўраджай.

У апошнія дні года даўней заканчваўся тэрмін службы на пана. Ён мусіў шукаць новых работнікаў. Гэта добра адлюстравана ў калядных песнях:

Тыдзень, тыдзень да Каляд,
Наш пан чэлядзі не рад.
Пайшла чэлядзь скачучы,
А пан за ёю плачучы:
— Вярніся, чэлядзь, вярніся,
На другі гадок найміся.

Слугі прасілі разлік, ішлі на святы.

— Скажу, пан, табе без спорак,
Мне ўжо твой хлеб стаў горак.
Адай, пан, мне каляду,
Ужо я ад цябе пайду.

Былі выказванні і больш вострымі:

— Каб ты, пане, не даждаў,
Як табе я буду слугаваць...

... — Ах, каб ты, панок, не даждаў,
Твая пані ліхая
На мяне брахала...

СТУДЗЕНЬ

1/19. Працяг **Піліпаўкі** (да 5 студзеня), апошні яе тыдзень.

3/21. Пракоп. У пачатку новага года народная творчасць не захавала ў сваёй памяці кананізаваныя царквою імёны святога пакутніка Ваніфация (290), прападобнага Іллі Мурамца (каля 1188), праведнага Іаана Кранштацкага (XIX ст.), свяціцеля Пятра, мітрапаліта Маскоўскага (1326) і іншых. А вось чамусьці засяродзілася на менш прыкметным імені блажэннага Пракопія, Хрыста радзі юродзівага, Вяцкага (1627). Захавалася прымаўка: «Пракоп па снегу ступае, дарогу капае».

У Віленскай губерні бытвала: калі да Каляд застаецца два тыдні, то кажуць, што Каляды яшчэ ў амбары, калі два ці тры дні, то гавораць, што яны на печцы. Маецца на ўвазе збожжа, мука, цеста і каляднікі, якімі адорваюць калядоўшыкаў.

5/23. Пасная, або Галодная, куцця, Запіс Каляд, у католікаў.

Гаспадар крапідлам (пучок з сухіх каласоў) акрапляе свяцонаю вадою хату і іншыя будынкі і ўсюды ставіць крыж (гэта называецца «запісаць Каляды»).

6/24. Першая (Пасная, Бедная, Вялікая, Марожаная) куцця. Сямейная перадкалядная вячэра. Абрадавая страва — звычайная ячная каша з алеем або мёдам. Лічылася: якая куцця, такі будзе і ўраджай; які дзень, такі будзе і год. Не сварыліся, не пралі, хавалі кудзелю, грабяні, верацёны. У хату прыносілі сена, за сталом выклікалі «мароза». А на Віцебшчыне гаспадар адчыняў акно і гаварыў: «Строк! А, строк (авадзень)! Просім да куцці, толькі маіх коней (валоў) не кугуці». Падмяталі падлогу, а ў наступныя дні — не, каб быў чысты лён. Існавала шмат іншых прыкмет і павер'яў. Існаванне ў дахрысціянскі перыяд святкавання Каляд пацвярджаецца пісьмовымі дакументамі, дзе гаворыцца аб забароне «елінскіх бесаванняў». Асаблівае старанне працягваў маскоўскі царызм і руская праваслаўная царква, якія пазней свае карныя метады перанеслі і на беларускія землі. У Грамаце цара Аляксея Міхайлавіча аб Калядзе, Усені, народных гульнях 1649 г. прадпісвалася: «Тѣмъ людемъ, за такія супротивныя христіанскому закону за неистовства, быть отъ насъ въ великой опаль и въ жестокомъ наказанъ». У згаданым дакуменце ўпамінаюцца і асуджаюцца «брылька ча бясоўскія» («въ навечери Рождества Христова кликали многие люди

Каледу и Усень»). Акрамя «навячэр'я Раства» (перадкаляднай куцці) згадваецца і ўвесь калядны перыяд («Да на Рождество Христово и до Богоявления дни собираются на игрища сборища бѣсовския» — «Сказания русского народа, собранные И.П. Сахаровым». М., 1989. С. 388—390).

Тры Каралі (Тры Кролі). Фалькларыст Міхаіл Федароўскі ў мінулым стагоддзі зафіксаваў павер'е, якое сваім зместам не мае дачынення да біблейскай гісторыі, звязанай з пакланеннем трох каралёў нованароджанаму Выратавальніку: «Выгарнуўшы попел з ямки на куццю, няможна выгортваць праз цэлыя Каляды, а назаўтра, па Трох Кролях, трэба попел выгарнуць, забраць у гаршчок ці ўва што схаваць, бо той попел калядны вельмі памоцны ад чарвей і мошкі. Як толькі пакажуцца на капусце, на бобе, будзь на чом чэрві або мошка, трэба пасыпаць калядным попелам, так і няведама дзе згіне».

7/25. Каляды. Калядны Мясед. Раство (Ражаство). Пачатак паганскага святкавання ў гонар зімовага сонцастаяння і Нараджэння Выратавальніка (Раство Госпада Бога і Спаса нашага Ісуса Хрыста).

Наяўнасць канцэнтрацыі значнага навагодне-земляробчага і міфалагічна-паганскага пласта ў святкаванні дае падставу меркаваць аб кансервацыі ў ім моцнай дахрысціянскай культуры, прымеркаванай да зімовага сонцастаяння (21—22 снежня), у якую пазней улілася хрысціянская плынь, што ў выніку сінкрэтычнага развіцця дала сучасна-ўяўляемую традыцыю беларускіх Каляд.

Пасля Піліпаўкі пачынаўся Калядны Мясед (можна есці мяса), які цягнуўся да Вялікага посту. На поўначы Беларусі спявалі:

Нам Піліпаўка надакучыла,
Дзеўкам жываты перамучыла,
Мальцам жамеры зубы праелі,
А калядныя ж бліны ладныя,
А мікольскія — не такоўскія.

Забіўшы перад Калядамі свінню, глядзелі яе нутро: калі «каса» акажацца роўнаю, то зіма будзе памяркоўнай; калі ж «каса» з патаўшчэннем, то зіма прыйдзе з моцнымі маразамі; тоўсты канец азначаў працяглую, халодную зіму. Існавала шмат іншых прыкмет і павер'яў.

На Каляды праводзілі ігрышчы, дзе танцавалі, гулялі, слухалі казкі, легенды, адгадвалі загадкі. У Стаўбцоўскім раёне такія вечарынкi называлі «Бай». На Случчыне пасля вячэры дзяўчаты бегалі ў хлеў «і мацалі гаўядо». Каторай пападаўся бык, лічылася, што яна выйдзе замуж, а калі карова — то не.

Асаблівай папулярнасцю карысталася шлюбная карагодная гульня «Яшчур» («Яшчар»), у якой праяўляюцца сляды ахвярапрынашэння цнатлівых дзяўчат старажытнаму дракону-яшчару — гаспадару падводна-падземнага свету. У семантыцы старажытнага рытуалу, які перарос у гульню, адчуваецца ў вобразе Яшчура наяўнасць прыкмет па-

ганскіх культаў Велеса і Лады (аб гэтым падрабязна мы пісалі раней, гл. «Беларускія народныя гульні» ў томе «Гульні, забавы, ігрышчы». Мн., 1996. С. 31—35; «Алдай мой вянок, пане Яшчар!» // Чырвоная змена. 1988. 24 вер.).

Як і ў найбольш старадаўніх варыянтах «Яшчур», так і ў іншых песнях прысутнічае слова ці прыпеў «Ладу, ладу». Сувязь двух бостаў — гаспадара ніжэйшага свету, які выпускаў на ўсходзе сонца ў выглядзе галавы лася, і вялікай багіні вясенне-летняй урадлівасці, апыякункі вяселляў, шлюбнага жыцця — лагічна. Распаўсюджанасць вясельна-шлюбных рытуалаў у Калядах даволі значная. Варта толькі нагадаць гульні «Жаніцьба Цярэшкі», «Жаніцьба Бахара», «Халімон» і інш. Таму і ўзнікае меркаванне аб этымалагічнай сувязі Калядаў са словам «Лада». Яшчэ рускі даследчык У.І. Чычараў звярнуў увагу на распаўсюджанне вясельных гуляняў у навагоднім абрадзе і прыйшоў да вываду, што гэта сведчыць аб спрадвечнасці тэмы шлюбу на калядным ігрышчы і можа быць зразумета як пазнейшае відазмяненне звычайных у перыяд зімовага сонцавароту эратычных гуляняў і палавых зносін. Яны ўспаміналіся яшчэ Стаглавам у сувязі з «бесовскімі песнямі і плясаннямі», у час якіх «бывает отроком осквернение и девкам растление» («Зимний период русского земледельческого календаря XVI—XIX веков». М., 1957. С. 193). Аб эратычнасці ігрышчаў на тэрыторыі сучаснай Беларусі і іх асуджэнні знаходзім звесткі ў Несце-равым летапісе, спадчыне Кірылы Тураўскага і інш.

У феномене Каляд прысутнічае сінкрэтызм супрацьлеглых традыцый, паганства і непаганства (хрысціянства), язычніцкай эратычнай шлюбнасці і святога Нараджэння Госпада Бога. Гэтая супрацьлегласць яшчэ адзін і прытым несумненны доказ існавання моцнай дахрысціянскай традыцыі, што трансфармавалася ў сучаснае разуменне Каляд. У адной з калядак распавядаецца: «Як пайшла Каляда ўпярод Ражаства...» (Гарадзецкі р-н). Неабходна пагадзіцца з даследчыкамі, што ў старажытнасці Каляда мела аграрна-магічны сэнс. Раство арганічна ўвайшло ў калядна-навагодні комплекс, што адзначаецца ў народнай традыцыі два тыдні. «Святое Раство — людзям прыгаство» — такая прымаўка зафіксавана на Усходняй Магілёўшчыне. Існуе нямала калядных песень. Іх умоўна можна падзяліць на наступныя групы:

1) язычніцкага паходжання, якія не зведалі моцнага хрысціянскага ўплыву («Прыехала Каляда на белым кані. Яе конічак — ясны мясчык...», «Го-го-го, каза», «Сядзі, сядзі, Яшчур...») і іншыя песні звычайна з прыпевам тыпу «Каляда», «Лада», «Шчодры вечар, добры вечар», «Шчодры вечар добрым людзям»);

2) песні Раства, у якіх праяўляецца хрысціянскі пачатак, могуць несці значны адбітак фалькларызаванасці, гэта т. зв. духоўныя песні;

3) калядкі, што падвергліся пэўнай хрысціянізацыі, напрыклад, уключэнне ці замена ў іх прыпеву на «Святы вечар», «Святое Васілле» і іншыя.

Міфалагі мінулага, пачынаючы ад П. Шафарыка, лічылі Каляду язычніцкім боствам. Сучасныя даследчыкі* бачаць у ёй аграрна-магічны сэнс з «пэўнымі касмаганічнымі ўяўленнямі», «персаніфікаваны вобраз».

8/26. Каляды (працяг свята). Абходзілі хаты з калядкамі, у якіх праслаўлялі гаспадароў і іх дзяцей, жадалі дабрабыту. Царкоўнікі ўшаноўвалі сабор Прасвятой Багародзіцы.

У некаторых раёнах Беларусі гэты дзень называлі **Зімнім Пакроўчыкам**, **Маладзёнамі**, або **Бабінамі**. Варылі кашу і пяклі аладкі, жанчыны наведвалі бабку, якая «прымала», ці «бабіла», дзіця, унукі вазілі яе на санках ад хаты да хаты, дзе бабу частавалі, і яна частавала дзяцей, гуляла з імі.

Пра Каляды існуе шмат прыказак і прымавак: «Прыйшлі Калядкі — бліны ды аладкі»; «Калядкі — добрыя святкі: наеўся, напіўся да й на палаткі»; «Насталі Калядкі — гаспадарам парадкі». Вядомы і такія, што расказвалі аб цяжкай долі селяніна: «Наўрад штоб стала хлеба да Каляд» (Насовіч, 1870); «Ад Каляд не ідзець у лад» (Тышкевіч, 1847); «Прападай ты, пане, з Калядою, аддай мой мех» (Федароўскі, 1935); «Як прыйдуць Каляды — мужыкі мякіне рады, а як прыйдуць зажынкі — няма хлеба ні асьмінкі» (Жыткавіцкі р-н).

9/27. Працяг Каляд. Сцяпан. Дзень найму батракоў, слуг у мінулым, таму гаварылі: «На святога Сцяпана вышэй слуга за пана». Гаспадар будзіў батрака: «Уставай! Табе сягоння Каляда, а мне бяда». Была і прымаўка: «Прыйшлі Калядкі — гаспадарам парадкі» (Ашмянскі п.).

У хрысціянскім календары — дзень апостала першапакутніка і архідыякана Стэфана. Гэта быў высокаадукаваны і шчыра перакананы вернік, які тлумачыў людзям Святое Евангелле. Але яго абвінавацілі ў богаадступніцтве. Фанатыкі ўзвялі паклёп і на судзе прадставілі ілжывых сведак. Па ўсходняй традыцыі Стэфана ў 34-ым годзе забілі камянямі, а з пятага стагоддзя адзначаецца памяць аб ім. 23 лютага 1792 года беларускаму гораду Радашковічы быў пацверджаны прывілей (ад 15 чэрвеня 1569 г.) на магдэбургскае права і нададзены герб святога Стэфана.

Царкоўны каляндар у гэты дзень адзначае памяць яшчэ двух асоб.

11/29. Працяг Каляд. У царкоўным календары дзень прысвячаецца «Пакутнікам 14 000 немаўлят, ад Ірада ў Віфлееме забіеных» і шэрагу прападобных. Аб гісторыі забіцця дзяцей да двух гадоў распавядае традыцыйны батлейкавы спектакль «Цар Ірад», які ставіўся на калядных святах:

«Ірад (воіну):

* Ліс А. Каляндарна-абрадавая паэзія // Паэзія беларускага земляробчага календара. Мн., 1992. С. 26—27.

Чуў я, што ў маім царстве
Новы цар нарадзіўся.
Хуценька збірайся,
У Батлеем выпраўляйся.
Усіх немаўлят забівай,
Свайго цара-гаспадара выручай».

Народны каляндар не дае асобнай назвы гэтаму дню, хаця згаданая біблейская падзея ў фальклору мае месца.

13/31. Пачатак **Шчодрага тыдня**, або **Багатая Каляда, Васільеўская Каляда**. У заходнім Палессі — шчодры вечар **Куготы, Гаготы**, або **Агатуха**. Паходжанне такога наймення вынікае з абраду: кідалі ў калодзеж кашу — відаць, гэта ахвяраванне культу вады, — тады ж гадалі і крычалі ў калодзеж: «Ку-гу-гу!» З іншых крыніц «Агатуха» паходзіць ад дзеяслова «гагатаць» (весьліцца, смяцца). Са шчодрым вечарам звязана шмат забарон, павер'яў і варажбы пра будучае замужжа.

Шчодрая (Шчадроўная, Другая, Мясная, Нішчамная, Скаромная, Багатая, Тоўстая) куцця (Сярэдні Шчадрэц, Шчадруха) — абрадавая пераднавагодняя вячэра, якая вызначалася багаццем страў і іх скаромнасцю (тлуствае, чаго нельга есці ў пост). Гаспадар запрашаў за стол: «Мароз, хадзі куццю есці. А летам не бувай, хвастом не віляй, бо будом пугаю секці» (Лельчыцкі р-н). Таксама называлі «куццёй святога козліка». На ўсе тры куцці (апошняя 18 студзеня) прыкмячалі, якое надвор'е вечарам: калі неба яснае і шмат зорак, то будзе ўраджай на грыбы; калі ідзе снег і мяцеліца, то будуць раі (Магілёўская губ.).

Шчадравалі пад вокнамі і ў хатах, дзе славілі гаспадароў. Вадзілі «казу» («кабылку», «вала», «тура», «мядзведзя», «жорава») і спявалі песні, галоўнай з якіх з'яўлялася «Го-го-го, каза». Шчадроўныя песні адрозніваліся ад калядных у асноўным рэфрэнам. Хадзілі па хатах і са Шчодрай — прыбранай дзяўчынай. Адзін з нешматлікіх дзён у народным календары, што амаль не зведаў хрысціянскага ўплыву, захаваў дамініруючы паганскі змест. Культ вады, ахвяраванне гуся, пераднавагодняя куцця, Шчодрэц, ваджэнне «казы» — вось складаючыя паганскага святкавання. Апошні абрад, што мае магічны сэнс, асабліва характэрны і з'яўляецца стрыжнявым у днях зімовага сонцастаяння. Ён, магчыма, па ўяўленні даследчыкаў, мог трансфармавацца ў познім сярэднявеччы з сустрэчы Новага года ў сувязі з увядзеннем юліянскага календара замест візантыйскага.

У маскоўскім Стаглаве ўпамінаюцца як «бясойскія ігрышчы» тры калядныя куцці (глава 92): «Еще же и пьянством подобне же сему творять во днѣхъ и въ навечерии Рождества Христова, и въ навечерии Василия Великаго, и въ навечерии Богоявления»).

14/1. **Новы год** па старым стылі, **Васіллі, Васіль (Васілей, Святы Козлік)**. З гэтым днём звязваюцца святочныя забароны, павер'і і варажба, а таксама розныя прыкметы. Напрыклад, пчаляры прыкмячалі: калі на першую Каляду «пульга» (мяцеліца), то пчолы будуць раіцца

пад Міколу, калі «пульга» пад Васільеўскую Каляду — то каля Пятра, а калі пад Хрышчэнскую Каляду — то перад Іллэй (Смаленшчына). Свята прадказвала ўраджай на лета: туманы напярэдадні Васілля — на ўраджай; зорная Васілёва ноч — багатыя палеткі на лета; калі іней на Васілле, то будзе саломы болей, чым хлеба.

У валачобных песнях зазначаецца: «Святая Васілля дзяжу мяса, пірагі пякла і рагатыя і багатыя» (Барысаўскі і Дзісенскі паветы). Раніцай Новага года дзеці сыпалі ў хаце жытам са словамі: «Сею, пасяваю, з Новым годам паздраўляю!» На Быхаўшчыне некалі спявалі:

Ходзя Ілля на Васілля,
Нося пугу
Жыцянюю,
Дзе замахне —
Жыта расце,
Дзе не махая,
Там не бывая...

Вечарам дзяўчаты выстройваліся «цыганамі».

Славячы вялікае свята, на Краснапольшчыне гавораць: «Святое Васілля — людзям красілля».

Дарослыя дзяўчаты на Васіллі варожаць: выходзяць на вуліцу, падслухоўваюць ля вокнаў чужыя размовы і па іх стараюцца ўгадаць свой лёс; заплюшчваюць вочы, бяруць некалькі пален (бярэмак) дроў, і калі лік іх акажацца цотным, то замужжа будзе шчаслівым; кідаюць чаравік за вароты — у які бок ён упадзе наском, адтуль патрэбна чакаць жаніха; кладуць у некалькі кучак зерне і даюць кляваць пеўню — з чыёй кучкі ён пачне дзяўбці, тая дзяўчына хутка пойдзе замуж.

У царкоўным календары — Абраманне Гасподняе, Свяціцель Васіль Вялікі. Назва свята паходзіць ад яго імя. Свяціцель Васіль Вялікі (330—379) з Кесарыі Кападакійскай быў міласэрным епіскапам да нямоглых і злосным карнікам да праціўнікаў веры.

15/2. Шчодры. Першы раз запрагалі ў сані бычка «па другой пашы». Весела каталіся і гаварылі: «Кідай быковае да бяры валовае» (Лельчыцкі р-н).

17/4. Марк. У Віцебскай губерні існавала павер'е: калі ў дзень Марка пакласці ў зямлю на кароткі час насенне морквы, то летам яно хутчэй прарасце.

З сямідзесяці апосталаў, што адзначае царква ў гэты дзень, каляндар Віцебшчыны вылучаў толькі адно імя.

18/5. Пісаная (Вадзяная) Каляда (Піскуха, Пабед-Каляда) — завяршальны дзень Каляд, Шчодрага тыдня. На сценах будынкаў «пісали хрэст», што азначала канец Каляд, «Каляда ад'язджае». Абедалі і ішлі на работу (Стаўбцоўскі р-н).

Трэцяя (Апошняя, Вадапосная, Хрышчэнская, Галодная, Вадзяная, Посная) куцця (Вадзянка, Вадзянуха, Вадапосце). Акраплялі

вадою будынкi. У Магілёўскай губерні гаспадар «зваў мароза» з лыжкаю куцці:

Мароз, мароз, хадзі куццю есці!
І іржа і бель, хадзіце цяпер!
А ўлетку к нам не бывайце,
Хлеба нашага не ўбывайце...

У Віцебекай губерні «прасілі мароза, каб не марозіў грэчку, ячмень, квасулю».

У Гомельскім павеце, калі вымалі звараную куццю з печы, усе «кохалі», як курыца-квактуха. Дзеці залазілі пад стол і там «кохалі» і «кукарэкалі», маці сыпала ім семкі. Гэта рабілася для таго, каб выводзілася многа куранят, часцей куры несліся і найболей было іх у гаспадара. У гэтым дні адчуваецца моцнае перапляценне хрысціянскай і язычніцкай традыцый. Аб наяўнасці дахрысціянскага святкавання сведчылі старадаўнія пісьмовыя матэрыялы. Царкоўны каляндар абвяшчае Надвечорак Богаз'яўлення (Хрышчэнская куцця), дзень посны.

19/6. Вадохрышча (Хрышчэнне, Кшчэнне). Існавалі павер'і аб клопаце пра будучы ўраджай. Лічылася, што зіма павярнула на вясну. «Трашчы не трашчы — ужо прайшлі Вадахрышчы». Запасаліся свяцонай (гаючай) вадою на ўвесь год. У валачобных песнях гаворыцца: «Святое Кшчэнне ваду ксціла, ваду ксціла, свет ачысціла і ваду наверх пусціла». Высцілалі дарогі елкамі, рабілі крыж з лёду і фарбавалі яго бурачным сокам.

Народныя прыкметы: снег на Вадохрышча — добра будучь раіцца пчолы і бульбы вырасце многа; зорная ноч напярэдадні — уродзіць гарох і ягады высыплюць густа і бурна; пахмурна ў гэты дзень — чакай ураджаю зерневых, а наадварот — недарод; калі выдасца цёплы дзень, насыпле снегу — хлебная ніва густою будзе, але на капусце шмат вусеняў паселіцца; на Вадохрышча завіруха — на Вялікдзень таксама.

На апошнім калядным ігрышчы ў Магілёўскай губерні спявалі:

Вы, Калядачкі, вы вярніцеся,
На нас, дзевачак, агляніцеся.
Мы Калядачкам нарадзіць будзем.
Да на йгрышчыкі мы хадзіць будзем.

Святое Богаз'яўленне, Хрышчэнне Госпада Бога і Спаса нашага Ісуса Хрыста, як дакладна называецца царкоўнае свята, з'яўляецца асновай, згодна з якой пазней утварыліся народныя прыкметы і павер'і. Як сведчыць Біблія, у гэты дзень прарок Іаан хрысціў у вадзе Іардана Сына Бога.

20/7. Прывадохрышча (Лянівы дзень). Прысек (Прысеча, Іван Прысеча, Іван Хрысціцель). Заканчэнне святкавання Каляд. На Палессі гавораць: «Іван Прыцік узяў куццю ды й ўцік»; «Вось сёння

Хрышчэнне, заўтра Іван Прычэча, і Каляда ўчэча» (уцячэ). «Святы Іван храсты змываў... кашу варыў» — спяваецца ў валачобных песнях. Лічыцца, што можна ўжо прасці («Тык-прытык кудзелю прывалык») і выконваць іншыя работы, якія забараняліся на Каляды. У многіх мясцінах Беларусі не прадуць, святкуюць.

З таго дня царква раней дазваляла вянчанне, таму да Масленкі спраўлялася найбольшая колькасць вяселляў. Пара тая называецца **Маладой Вясельніцай**.

Фалькларызацыя хрысціянскага святкавання Сабора Прадцечы і Хрысціцеля Гасподня Іаана стала падставай для ўключэння яго ў народны каляндар.

21/8. У некаторых раёнах лічаць гэты дзень, а не мінулы **Прысечай і Провадамі Каляд (Провад-Каляда, Адпусціцель)**. На Віцебшчыне канец святаў называецца **Расцвендзень**.

24/11. Аксіння. «Аксіння дарогу перамяце, а корм падмяце».

25/12. Тацяна. Лічыцца заступніцай студэнцтва. Пазначана прыкметай: сонца зіхаціць — на ранні прылёт птушак, а снег — на дажджлівае лета.

Акрамя Тацяны і іншых, што разам з ёю пакутавалі ў Рыме (226—235), у царкоўным календары — імёны прападобных, пакутнікаў і два абразы.

31/18. Апанасся (Апанас, Апанасій, Гусінае свята, Гусейнік). Дзе-нідзе на Беларусі Апанас лічыўся абаронцам жывёлы ад марозу, а таксама гусіным святам. Гаварылі, нібы апанасаўскія маразы здараліся такія моцныя, што ў «быка-трацяка» (трохгодка) зрывала рогі. І папярэджвалі: «Хавай нос у апанасаўскі мароз». У Смаленскай губерні існавала прыкмета: калі на Апанаса бывае мяцеліца — чакаецца працяглая вясна і прыйдзеца нават «пунькі памясці». У Магілёўскай губерні гэты дзень азначаў палову зімы. Калі засталася палова корму для жывёлы, то казалі, што яна выжыве да вясны.

«С еты дня гусей кормюць зірнатамі ў абручыку» — такі звычай быў у беларусаў Смаленшчыны. Яны прасілі аб здароўі жывёлы: «Святы Уласій, Ахванасій, саблюдзі, Божа, красуль нашых». Там жа даводзілі: на Апанасся мяцеліца — многа выведзеца гусянят.

Спіс царкоўнага календара на гэты дзень пачынаюць свяціцелі Афанасій (каля 297—373) і Кірыла Александрыйскія. Бацька александрыйскай царквы Афанасій Вялікі быў яркім выкрывальнікам ерасі Арыя і арыян і змагальнікам за чысціню веры. У невялікім шэрагу імён — яшчэ два Афанасіі, прападобныя.

ЛЮТЫ

1/19. Ігнат. Беларусы-католікі некалі казалі: «На святога Ігната зіма багатая, а Ігнат Грамніцам рад».

2/20. Грамніцы, Стрэчанне — дзень сустрэчы зімы з летам у ка-

толікаў і Грамаўніка (язычніцкага бога Перуна). Лічыцца, што ўжо могуць быць грымоты, навальніцы і прайшла палова зімы. Аб гэтым сведчаць прыказкі: «На Грамніцы палавіна зіміцы», «Грамніца — хлеба палавіца, а корму траціна».

На Стрэчанне наглядалі за надвор'ем. Існавалі прыкметы: якое надвор'е на Грамніцы, такая і вясна; як на Грамніцы адліга — «з ураджа будзе фіга» і інш.

У прыродзе адчуваецца пацяпленне, са стрэх бягуць першыя капяжы. «На Грамніцы певень нап'ецца, на Дабравешчанне (Звеставанне) — вол».

У Свіслацкім раёне Гродзенскай вобласці, дзе жывуць праваслаўныя і католікі, было пачута, што «паміж польскімі і нашымі Грамніцамі не трэба снаваць кросны, бо ваўкі будуць снаваць каля будынкаў».

5/23. Агата. У гэты дзень свяцілі соль і хлеб. Паводле народных вераванняў, хлеб мог бараніць ад пажару, перуна і раптоўных хвароб, таму вядома: «Хлеб святой Агаты не пусціць бяды да хаты» (Беластоцкае ваяводства), а таксама: «Соль святой Агаты бароніць ад агня хаты».

6/24. Аксіння Паўзіміца (Ксеня, Аксені). Называлі Аксінняй Паўзіміцай, бо дзяліла зіму папалам. У Заходнім Палессі гавораць: «Еслі на Оксэні мэтэ, то весь корм падмэтэ — зыма шчэ будэ». Дзень прысвечаны прападобнай Ксеніі (V ст.). Пазней ў царкоўны каляндар была ўключана і блажэнная Ксенія Пецябургская.

Дарота. «Па Дароце высахнуць хусты на плоце».

9/27. Іван Залатавус. У народным календары гэты дзень замацаваны за Іванам Залатавусам, а не за Іаанам Залатавустам, як ў царкоўным. Згодна з легендай, Касьян падпаліў Івану Хрысціцелю вусы. Бог пакараў Касьяна тым, што яго прысвятак адзначалі толькі адзін дзень у чатыры гады — 29 лютага па старым стылі. А Івану Бог падараваў залатыя вусы. Івана Залатавуса святкуюць і ў іншыя дні года. У гэты дзень хрысціянскай царквою адзначаецца Перанясенне мошчаў (438 г.) свяціцеля Іаана Залатавуста, канстанцінопальскага епіскапа, цудоўнага прапаведніка. Толькі на рускую мову перакладзены яго творы ў 12 вялікіх тамах.

10/28. Яфрэм Сірын. На Смаленшчыне лічылі, што ў Яфрэмаў дзень хатнік свавольці на дварах, таму яго частавалі, пакідаючы страву, і гаварылі: «Гаспадар-бацюшка, беражы жывёлу», «Гаспадарушка, бацюшка, хлеб-соль прымі, жывёлу вадзі».

Акрамя прападобнага Яфрэма Сірына, які жыў у 300-ых гадах, царкоўны каляндар у гэты дзень адзначае яшчэ двух Яфрэмаў і Ісаака Сірына.

11/29. Ігнат. Праз некалькі дзён наступяць Грамніцы, а Ігнат іх сустракае, таму і кажуць у народзе: «Ігнат Грамніцам рад».

Назва ў народным календары паходзіць ад свяшчэннапакутніка Ігнація Баганосца, мошчы якога ў гэты дзень праносіліся ў 107 г. Епіскап, пакутнік за веру Хрыста, быў асуджаны падчас царавання Траяна

на смерць цераз разарванне дзікімі звярамі на народным відовішчы. Царкоўны каляндар таксама адзначае памяць свяціцеля Лаўрэнція Тураўскага, затворніка Пячэрскага, епіскапа Тураўскага (памёр у 1194 г.) і іншых.

12/30. Тры Свяціцелі. У народзе яшчэ называюць **Васілля ды Рыгора**. У царкоўным праваслаўным календары — дзень Трох святых: Васілля Вялікага, Рыгора Багаслова, Іаана Залатавуста. У гэты прысвятак не пралі.

13/31. У некаторых раёнах перад Грамніцамі адзначалі **Стрэчаньскія Дзяды**.

14/1. Трыфан. Назіралі за прыродай, зоркамі. «На Трыфана зорна — вясна позняя». Гэты ж дзень — і **Грамнічны бацька**, бо заўтра ўжо Грамніцы. Да іх рабілі свечкі з асенняга воску. У Віцебскім і Полацкім паветах у гэты дзень, апошнюю суботу перад Грамніцамі, рыхтавалі «ахвярныя» грамнічныя свечкі са свайго воску.

Валянцін. Амаль для ўсяго свету дзень святога Валянціна — свята закаханых. Згодна з адной з легендаў яно ўсталявалася ў гонар пакаранага смерцю ў гэты дзень (III стагоддзе) рымскага святара і лекара Валянціна, які насуперак указу жорсткага імператара Клаўдзія II тайна вянчаў закаханых, якіх чакала служба ў войску. Існуюць і іншыя версіі ўзнікнення свята, а таксама шмат традыцый яго адзначэння: англійская, аўстрыйская, амерыканская, шведская, іспанская, італьянская, французская, германская, японская і інш. Расія ды Польшча да еўрапейскай традыцыі святкавання прыйшлі нядаўна. Развіваецца гэты вясёлы маладзёжны звычай і ў Беларусі. Раней ў беларусаў католікаў Валянцін быў звычайным прысвяткам земляробчага календара. Вось што, напрыклад, зафіксаваў польскі этнограф і фалькларыст З. Глогер: «Каб збожжа ў полі не елі ад самага пачатку вераб'і, трэба сеяць у такі дзень тыдня, на які выпадае свята святога Валянціна» (1876 г.).

15/2. Грамніцы (Грамнічнік, Стрэчанне, Устрэчанне) — дзень сустрэчы зімы з летам, Свята Свечкі і «жывога агню», што, паводле язычніцкіх вераванняў, абараняе чалавека ад злых духаў. У хрысціянскі перыяд васковыя свечкі пачалі асвятчацца ў царкве. Яны захоўваліся ўвесь год. На Грамніцы беларусы выпальвалі «крыжы» (дзе палачкі, пакладзеныя адна на адну, пры дапамозе якіх раней здабывалі «жывы агонь») на будынках, каб зберагчы жылло ад нябесных стыхій (дажджу, маланкі); крыжападобна засмальвалі валасы на галовах дзяцей і на жывёле, каб адагнаць злых чарадзеяў, ведзьмакоў. Для гэтых мэт грамнічныя свечкі пакідалі ў хлявах. Іх запальвалі пры грымотах, калі выганялі кароў вясною, на засеўках, сустракаючы нованароджанага, у вясельных абрадах; клалі ў рукі нябожчыку. Па стану надвор'я ў той дзень вызначалі будучае. Казалі: калі на Грамніцы нап'ецца певень вадзіцы, то на Юр'я наесца вол травіцы; як на Стрэчанне рана ўзыходзіць сонца, то будзе ранні лён; калі снег перамятае цераз дарогу, то чакаецца позняя вясна; у якую пару дня на Грамніцы пакажацца з-за хмар сонца, пасеяны ў такую пару вясны лён дасць надзейны ўраджай; пахмурныя Грамніцы варожаць на поўны неўраджай ільну.

У народных песнях гаворыцца:

Святыя Грамніцы свечкі сукаюць,
Свечкі сукаюць, на прыстаў стаўляюць.

У гэты дзень спявалі першую вяснянку:

Зіма з летам сустракалася,
Пра здароўейка пыталася.

(Гомельскі р-н)

А ў нас сёння Стрэчанне,
Зіма з летам стрэлася, стрэлася,
І ножачку звіхнула, звіхнула.
Зіма пайшла плачучы, плачучы,
Лета пайшло скачучы, скачучы.

(Талачынскі р-н)

Маецца некалькі варыянтаў паходжання назваў свята. Е. Раманаў лічыў, што назва «Грамніцы» ўзята ад католікаў ці, што найбольш верагодна, ад уніятаў; іншыя варыянты — ад Грамаўніка (Перуна), ад грывот (Юрый выпрабоўвае на нячыстай сіле свае стрэлы).

Са Стрэчання падумваюць ужо пра вясну. Кажуць: «Да Грамніц не скідай з рук рукавіц, а як прайшлі Грамніцы, то не патрэбны рукавіцы». Іншы раз, праўда, даводзілася пераконвацца ў справядлівасці і такой прымаўкі: «Грамніцы — зімы палавіцы». Ва ўсякім выпадку ў некаторых мясцінах усе, хто хадзіў на заробкі, да Стрэчання спяшаліся вярнуцца назад, і гаспадары пачыналі рабіць, аглядаць, рамантаваць прылады, патрэбныя для весновых заняткаў (Ашмянскі п.).

Назва народнага календара «Стрэчанне» мае гукавое падабенства з царкоўнай — Сустрэча Госпада нашага Ісуса Хрыста. Згодна з Бібліяй, лёсавызначальная сустрэча адбылася ў старца Сімеона з Іерусаліма, які чакаў Месію: яму было падказана Духам Святым, што ён не памрэ, не ўбачыўшы Выратавальніка. Старац прыйшоў у храм якраз тады, калі Марыя і Іосіф прынеслі Дзіця на саракавы дзень ад нараджэння дзеля царкоўнага абраду.

18/5. Агата. Прысвятак прысвечаны каровам, у Расіі называецца — Агаф'я Кароўніца. Асвячалі хлеб з соллю, які затым натыкалі жывёле на рогі, каб не баялася ўрокаў. Хлеб той нібы дапамагаў таксама адводзіць пажар. Названы ў гонар святой пакутніцы Агаф'і (памерла ў 25 г.) з Сіцыліі. На допыце верную хрысціянку мучылі: раздзіралі кіпцюрамі грудзі, затым адрэзалі саскі. Але здарыўся цуд: яны зноў з'явіліся, бо ў цямніцу да яе прыйшоў святы Пятро.

19/6. Вакулы. На Палессі лічылася, што Вакула ахоўваў ад ператварэння ў ваўкалакаў. Аб існаванні легенд пра гэтых пярэваратняў

яшчэ пісаў старажытнагрэчаскі гісторык Герадот. У Беларусі іх існуе нямаля. У рускіх вядомы як прысвятак Вуколы Цялятнік, з якога пачынаецца вясенні ацёл кароў.

У царкоўным календары — прападобны Вукола, епіскап Смірнскі (каля 100 г.).

22/9. Пятро. З прысвяткам звязана прыкмета: калі на Пятра цёпла — зіма працягнецца да Вялікадня.

23/10. Прохар. Заўважалі, што ў гэты дзень ласі скідаюць рогі, бліжэй становіцца да вясны. «Прышоў Прохар да Улас — скоро вясна ў нас».

Сярод шэрага імён, якімі пазначаны гэты дзень у царкоўным календары, маецца прападобны Прохар Пячэрскі (памёр у 1107 г.), родам са Смаленска.

24/11. Аўлас (Улассе, Уласце, Улас). Лічыўся святам жывёлы («каровіным і конскім»). У адрозненне ад Валосага, Крывога чацвярга, які бывае на Масленым тыдні, Аўлас мае сталае месца ў календары. Магчыма, царкоўнікі, каб адцягнуць увагу ад язычніцкага культу Воласа-Велеса, увялі па сугуччы на гэты дзень адзначэнне свяшчэннапакутніка Уласія Севасційскага (памёр каля 316 г.). У многіх рускіх губернях на Уласьеў дзень прыносілі ў царкву свежае каровіна масла і клалі пад абраз Уласія. Гэтая ахвяра называлася «валожнай», або «валоснай». Наогул даследчыкі мінулага і сучаснага аднадушны ў думцы аб замене язычніцкага культу Воласа-Велеса на імя свяшчэннапакутніка.

На Аўласа таксама наглядалі за надвор'ем. Верылі, што каля свята сем маразоў: тры напярэдадні, адзін на Уласа і тры пасля яго.

Каб адпуджваць ласку, якая псавала жывёлу ў адрыве, сяляне вешалі пад столлю забітую варону. На Смаленшчыне спявалі:

Ты, Улас, Улас,
Ты найміся ў нас
Скату пасцівіць!
Нашы каровачкі
Каля дубровачкі,
Нашы авечкі
Каля рэчкі,
Нашы свіначкі
Каля асіначкі,
Нашы козачкі
Каля лозачкі.

У каталіцкіх раёнах Беларусі на гэты дзень прыходзіцца **Мацей**. Прыказкі гавораць: «На Мацея дарога пацее», «Калі на Мацея длонь спацее, то прадбачыцца добры год». Нездарма яго яшчэ называлі **Сухім днём**.

26/13. Фаціння. Лічылася заступніцай ад ліхаманак, трасцы. У царкоўным календары адзначаюцца прападобныя Зоя і Фаціння (Святлана)

— V стагоддзе, а таксама Марцініян, Еўлогі, Стэфан і свяціцель Георг Магілёўскі.

***Дзедаў (Памінальны, Усяядны) тыдзень (Памінальніца)** — перадапошні тыдзень Мясоеда (трэці ад канца) перад Вялікім постам, прысвечаны памяці памерлых продкаў, «дзядоў». Асабліва ўрачыста адзначалі ў пятніцу і суботу. Не працавалі, каб не шкодзіць «мёртвым душам». У царкоўнікаў гэта быў тыдзень Мытара і Фарысея (за 10 тыдняў перад Вялікаднем).

Пра снежныя завеі ў пачатку тыдня на Гомельшчыне гаварылі: «Ета Усяядная ў госці едзя!», а ў канцы тыдня: «Ета із гасцей Усяядная едзя!»

Вельмі шмат прыкмет і прымеркаванняў звязвалі з Усяядным тыднем смаленскія беларусы. Лічылася, калі «вея» (мяцеліца) была ў нядзелю, то авёс неабходна сеяць на дзевятым тыдні; калі ж у панядзелак, то — на восьмым; калі ў сераду ці чацвер, то пакідалі «дзесяцінкі дзве». І наогул, калі надарылася вялікая мяцеліца на тыдні, то авёс трэба сеяць раней.

***Лысая серада.** Серада перад Масленіцаю. На Смаленшчыне прыгаворвалі: «Лыса, лыса серада, блакітны чацвер». Перадвясенні дзень атрымаў назву з-за праталін-«залысін», што з'яўляліся на прагрэтай зямлі.

***Блакітны чацвер...** Туманны дзень перад Масленіцаю на Смаленшчыне.

***Масляныя Дзяды (Мясоедныя, Паставыя, Зімовыя, Стрэчаньскія)** — пятніца і субота, а ў некаторых раёнах Беларусі яшчэ і чацвер перад Масленіцаю называлі таксама **Дзедавай пятніцай**. Раніцай палілі печку, бялілі ў хаце, засцілалі стол чыстым абрусам, вешалі новы ручнік — чакалі гасцей, «дзядоў». Пасля рытуальнага абеду пакідалі на сталае «дзядам», у сувязі з чым гаварылі: «Дзяды не зналі бяды, а нашы ўнукі зазналі мукі» (Свіслацкі р-н).

***Дзедавая субота (Бабы).** Праваслаўная царква на перадвелікодным тыдні ў суботу адзначала Усяленскую бацькоўскую (Мясापустную) суботу як дзень памяці аб Страшным судзе, аб памерлых. У «Настольнай кнізе свяшчэннаслужыцеля» запісана: «У суботу ж, а не ў іншы дзень, перад Мясापустнай нядзелай патрабуецца маленне аб супакаенні душ таму, што дзень суботы, як дзень супакою, па свайму значэнню, ёсць найзручнейшы для малення — супакоіць памерлых са святымі. Акрамя таго, гэтым маленнем аб супакаенні ўсопшых святая царква напамінае нам пра непазбежную і для нас канчыну і будучым выпрабаванні ад непадкупнага Судзі, каб, маючы страх, зрабіць нас больш падрыхтаванымі да подзвігаў наступаючага ўратавальнага посту».

***Масленіца (Масленка, Масніца)** — пачатак (з панядзелка) **Масленага (Сырнага, Крывога, Пустога, Развігальнага) тыдня**, даўняга свята заканчэння зімы, таму і гаварылі: «Масленка зіму праводзіць, год — сустракае». Прыстасавана царквою да апошняга тыдня перад постам. Мясное не елі, а толькі малочнае. Гаварылі, што Масленіца бывае «на маладзіку» («рог месяц умачыў у масла»). Наладжвалі гуль-

ні. Ездзілі на конях, каталіся на санках. Дзяўчаты насілі хусткі з доўгімі махрамі, каб вырас доўгі лён. Дзеля гэтага неабходна і надалей праехаць з горкі, і найвышэй гушкацца на арэлях. На Смаленшчыне прыкмячалі, які добры дзень на Масленым тыдні — у той дзень ад Іллі некалі сеялі лён. Там жа гаварылі: «Масленіца ў вятху (пасля поўні. — А.Л.) — дзяржы пшаніцу ў мяху; сей пшаніцу ва ўсю руку, калі Масленіца ў маладзіку».

Найбольшая колькасць вяселляў прыпадала на паслякалядны перыяд — Малую вясельніцу, якая заканчвалася першым днём Вялікага посту. Дзяўчаты хлопцам вешалі калодкі за тое, што яны не паспелі да Масленіцы ажаніцца, і тыя адкупляліся гарэлкаю, салодкім. Асабліва святкавалі ў апошнія дні, суботу і нядзелю. Каталіся на конях, упрыгожаных рознакаляровымі стужкамі і званкамі, спявалі:

Мы думалі: Масьлінка сем нядзелік,
Ажна Масьлінкі сем дзянёцкыў!
Нас Масьлінка абманіла,
На сем нядзель пыста пысыдзіла,
На белую капусту,
На горкую рэдзьку.

(Веліжскі п.)

Кожны дзень тыдня меў сваю назву, пачынаючы ад панядзелка і заканчваючы нядзелай: Сустрэча, Заляцанне, Ласуха (Пералом), Шырокі, Цешчыны вечары, Залвіцыны вячоркі, Развітальны (Дараваны) дзень.

Моладзь выстройвалася і вадзіла па вёсцы «масленіцу», «каб лён добры вырас». У Сенненскім павеце на першы дзень свята жанчыны на санях «вазілі маладую», якая ў апошні Мясед выйшла замуж. Спявалі ёй:

Маладая ты Марутка,
Выйдзі, выйдзі к нам на вулку!..
Вазьмі сыра — родзіш сына,
Вазьмі мачку — родзіш дачку,
Вынісь рэпку — родзіш слепку...

Муж «маладой» частаваў усіх. Спявалі яшчэ і так:

У нас сягоння Масленіца!
Прыляцела к нам ластавіца,
Села на калу,
Скінула масла па каму...

У Развітальную і Даравальную нядзелю вечарам праводзілі абрады развітання з малаком і прашэння даравання ў старэйшых. Паходжанне назвы «Масленіца» даследчыкі звязваюць з парой, калі пачыналіся

ацёлы і з'яўлялася новае малако, а затым тварог і масла. На гэтай падставе ўзнікла традыцыя пакланення язычніцкаму Воласу, што з'яўляўся апекуном жывёлы.

Больш усталяваная і шырокая традыцыя святкавання Масленіцы наглядася ў рускіх. На поўдні Беларусі Масленіца, як провады зімы, накладвалася на Гуканне вясны.

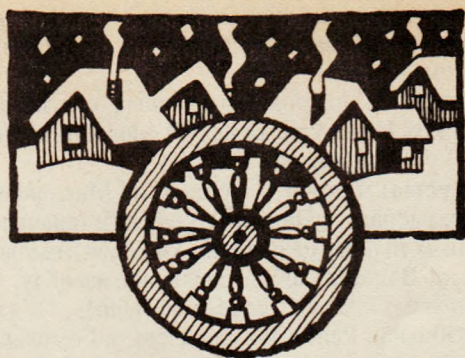
* **Крывы (Тлусты) чацвер** — чацвер на Масленым тыдні. У Драгічынскім і іншых раёнах — Валосы (Валосся). Існавала шмат забарон. «На Валосого бліны пыклы ці оладкы, каб булы вылы гладкы». У Віцебскай губерні на Валосся добра даглядалі жывёлу, «піравалі», спявалі песні з прыпевам: «Ах ты, ладо, мае ладо!», аб'язджалі маладога бычочка або жарэбчыка. Раней у гэты дзень у Гомельскім павеце наймала «мір-грамада» сабе пастуха. У Гродзенскай губерні гатавалі мясную ежу. «Валачыліся» ўздоўж вёскі, каб урадзіўся доўгі валакністы лён і вадзілася жывёла. Павер'і тыя ў Свіслацкім раёне памятаюць і сёння. Яшчэ сцвярджаюць: «На Валосся цягалі за валосся, але Валосся цяпер ужо звалося».

У некаторых мясцінах адзначаюць * **Уласа, Аўласа**. Відаць, гэта свята — рэшткі культу Воласа, язычніцкага бога жывёлы. У Кобрынскім павеце ўнукі вазілі на санях сваю бабу-павітуху. Частавалі яе «сялянкай» — спецыяльнай рытуальнай стравай, зваранай са смятаны, масла і сухога сыру. На Лепельшчыне і Ушачшыне гаварылі: «Аўлас на сыры лас». Гэтая акалічнасць таксама прымацоўвае дзень Аўласа (найперш Валоса) да Масленага тыдня.

Царкоўны каляндар не фіксуе асаблівага адзначэння чацвярга, які выглядае як язычніцкае святкаванне. Накладзенне і перапляценне хрысціянскага Аўласа з Валоссем выглядае даволі штучнай справай.

Алесь Лозка

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫ, СЦЭНАРЫІ І ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

ПІЛІПАЎСКІЯ ВЕЧАРЫ

Пара песень, прадзення і ткацтва.
3 28 лістапада (15 па с. ст.) да
5 студзеня (23 снежня па с. ст.).
Піліпаўка. Піліпаўскі пост — 6
снежня (23 лістапада па с. ст.).
Матрыхваны — 17 снежня (4 па
с. ст.).

Варвары — 18 снежня (5 па с. ст.).
Савы — 19 снежня (6 па с. ст.).
Міколы — дні, вольныя ад пра-
дзення і ткацтва (іх шмат у голзе).

Кросны: 1) ткацкі стан з навітай асновай для ткання ў хатніх умовах. Найбольш важныя часткі і прыстасаванні пашыраных на Беларусі гарызантальных кроснаў: ставы (апорны каркас), на якіх мацаваліся навоі (для асновы і тканіны); ніты, у якія накідалася аснова; бёрда з набіліцамі для прыбівання ўтку; панажы, кацёлкі для прывядзення ў рух нітоў і ўтварэння зева пры тканні. Пачыналі наладку кроснаў з навівання падрыхтаванай асновы [...]. Расплятаючы аснову, яе пастаянна часалі драўляным грэбнем (для раўнамернага размеркавання) і, нацягваючы, накручвалі на навоі. Для ўтварэння зева ў аснову прапускалі 2 вузкія (2—3 см) «чыноўныя» дошчачкі, якія перасоўвалі па меры накручвання асновы. Наступны этап — накіданне асновы ў ніты. Парадак прапускання асновы ў ніты і іх колькасць залежалі ад узору будучай тканіны (колькасць нітоў вагалася ад 2 да 16 і больш). Аснову прапускалі ў бёрда, звязвалі па некалькі нітак разам, прадзівалі пру-

точак і замацоўвалі яго на навоі. Ніты злучалі з панажамі. Наладка кроснаў і тканне лічылася жаночай справай. На кроснах выраблялі разнастайныя тканіны ад двухнітовага палатна да шматнітовых і перабіраных узорыстых ручнікоў, абрусаў, посцілак і інш. 2) Ніццяная аснова, што навіваецца на навой ткацкага стана.

Г.М. Курьловіч

(Этнаграфія Беларусі. С. 273—274.)

Ткацтва, выраб тканін на ткацкім стане або спецыяльным прысаванні з перапляценнем ніцей асновы і ўтку. Народнае ткацтва Беларусі ўключае выраб тканін на гарызантальным ткацкім стане, а таксама ткацтва паясоў.

Сыравінай для ткацтва на Беларусі здаўна служылі лён, воўна, радзей пянька. Усе працэсы, звязаныя з апрацоўкай сыравіны і падрыхтоўкай яе да ткання, выконваліся ўручную — звычайна гэта была жаночая работа. У кастрычніку лён мялі, трапалі, часалі, у лістападзе пачыналі прасці. Пралі пры дапамозе верацяна або калаўрота на працягу ўсяго тыдня за выключэннем святочных дзён і нядзелі. Затым пражу рыхтавалі для ткання: бялілі або фарбавалі, снавалі [...]. У саквіку, калі дзень павялічваўся, у хату прыносілі ставы і ўвесь панарад (ніты, бёрда, набіліцы, панажы і інш.). У наладцы кроснаў і ткацтва звычайна ўдзельнічалі 2—3 жанчыны. Тонкае кужэльнае палатно ткалі для намітак і кашуль; матэрыял для рукавоў натыкалі паскамі бранага ўзору — папярочнымі ў верхняй частцы і па ўсім полі рукава або падоўжнымі [...].

Тканіны для жаночага паяснога адзення ткалі пераважна ў 2 ніты [...], радзей у 3, 4 і больш; на паўднёвым захадзе часам спалучалася бранае і чатырохнітовае ткацтва. Суконныя і паўсуконныя тканіны выраблялі для андарака, буркі, даматкана, а таксама нагавіц, ільняныя — для палатняных спадніц, фартухоў і інш. З гэтых жа тканін шылі світы, буркі, сярмягі, армякі, насовы і балахоны. Тканіны для інтэр'еру былі больш разнастайнымі як па тэхнічных прыёмах, так і па аздабленні. Асаблівай прыгажосцю вылучаліся ручнікі, натыканыя браным узорам з традыцыйнымі спалучэннямі беллага і чырвонага колераў і пераважна геаметрычным арнаментам (ромбы, крыжы і інш.), які размяшчаўся ў выглядзе папярочных паскаў. Выраблялі таксама і перабіраныя ручнікі з геаметрычным і раслінным арнаментам. Абрусы ткалі пераважна ў 4 і 8 нітоў (па неадбеленай аснове белым утком); былі вядомы таксама і ажурныя абрусы. Дэкаратыўныя посцілкі ткалі ў 4, 8 нітоў, а з XX ст. шырокае распаўсюджанне набылі розныя віды пераборнага ткацтва. Тканіны для іншых патрэб (сеннікі, дзяругі, навалкі) ткалі звычайна з нізкакаснай пражы ў 2—4 ніты.

На Беларусі ткацтва вядома з глыбокай старажытнасці, пра што сведчаць археалагічныя знаходкі (прасліцы, адбіткі тканін на керамічных пасудзінах, многія з якіх датуюцца другой паловай I тысячагоддзя

да н.э.). Характар перапляцення і якасьць тканін XI—XIII стст. (палатнянае, саржавае) даюць падставы сцвярджаць пра даволі высокі тагачасны ўзровень развіцця ткацтва. Для вырабу тканін выкарыстоўвалі чатырохнітовае прыстасаванне, якое, магчыма, было яшчэ без станін і нагадвала прыстасаванне для ткацтва паясоў (бердзечка). Чаўнакі і іншыя дэталі гарызантальных ткацкіх станаў знойдзены пры раскопках у Гродне, Мінску, Полацку, Віцебску ў культурных сляях канца XI—XIII стст. Удасканалены гарызантальны ткацкі стан са станінамі, нітамі і панажамі значна аблегчыў і паскорыў працэс ткацтва, дазволіў вырабляць больш разнастайныя віды ўзорных тканін. Узораў старажытных тканін да нашага часу захавалася мала. Некаторыя звесткі пра іх дэкор даюць творы выяўленчага мастацтва. Напрыклад, на іконе «Нараджэнне Маці Боскай» 1649 П. Яўсеевіча з Галынца можна знайсці выявы тканін, арнамент якіх нагадвае ўзоры бранага ткацтва.

Шматлікі і разнастайны этнаграфічны матэрыял па беларускім народным ткацтве адносіцца да канца XIX—пачатку XX стагоддзя. Тканіны гэтага перыяду адлюстроўваюць шлях развіцця, багаты мастацкі і тэхнічны вопыт ткацкага рамяства. Славянскія карані беларускага ткацтва прасочваюцца ў тэхнічных прыёмах, якімі карысталіся народныя майстрыхі: пераважна двух- і чатырохнітовая тэхніка, бранае і выбарнае ткацтва, перабор «пад палатно»; у характары арнаментыкі, старажытны пласт якой уяўляе арнамент з гладкіх і шашачных рыпсавых палосаў, ромбагеаметрычны арнамент браных і выбарных тканін; у агульнасці асноўных кампазіцыйных прынцыпаў аздаблення адзення і ручнікоў, а таксама ў перавазе чырвона-белага каларыту. Разам з тым асабліва сці развіцця матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў у розных рэгіёнах, эканамічныя і культурныя кантакты з суседнімі народамі прывялі да разнастайнасці рэгіянальных і лакальных рыс традыцыйнага ткацтва. [...]

У наш час на Беларусі захаваліся традыцыйныя цэнтры народнага ткацтва, якія працягваюць развіваць мясцовыя традыцыі (в. Неглюбка Веткаўскага, в. Моталь Іванаўскага р-наў). З традыцыйнымі тэхнікамі ткацтва працуюць і прафесійныя майстры-мастакі, якія вырабляюць сцэнічныя касцюмы для прафесійных і самадзейных фальклорных калектываў. Лепшыя традыцыі беларускага народнага ткацтва распрацоўваюць ткачыкі Слуцкай, Пінскай, Полацкай, Гродзенскай, Аршанскай, Гомельскай і Мазырскай фабрык мастацкіх вырабаў.

М.М. Віннікава, Г.М. Курыловіч

(Этнаграфія Беларусі. С. 495—497.)

Госці на попрадках

(прымхліца)

Жыла на ўскрайку вёскі ў старэнькай хаце ўдовіна дочка. Да ёй пасялковыя дзяўчаты на попрадкі хадзілі. Аднаго разу сабраліся дзяўчаты, смяюцца, песні пяюць. Раптам адчыняюцца дзверы, і ў хату заходзяць нейкія чужыя хлопцы. Дзяўчаты думалі, што гэта лесарубы, бо яны зімой прыезджалі з поля па дрывы.

Адна з дзяўчат ненарокам упусціла верацяно і сагнулася пад лаўку, каб падняць яго. Хлопцы гэтым часам селі ўжо на лаву. Дзяўчына сагнулася і ўбачыла пад лавай хвасты. Яна, нікому нічога не гаворачы, пабегла дадому. А астатніх дзяўчат назаўтра найшлі мёртвымі. Замучылі іх чэрці.

(Народныя казкі-байкі, апавяданні і мудраслоўі. 1983. Зап. у Слуцкім р-не.)

Загадкі

Сама пад страхою, а хвост мокры. (Кудзеля)

Чым я больш вярчуся, тым я больш таўсцю. (Верацяно)

Што дарожкай ляцяць, тыя сухенькія, што пад стрэшкай стаяць, тыя мокрыя. (Ніткі на верацяне з кудзелі)

Пад страхою пяць паненак мокрыя, а па дарозе пяць сухія ідуць. (Пальцы жанчыны, калі яна прадзе)

Пяць мокрых пальцаў, а пяць сухіх. (Прадзенне)

Пяць козак смокчуць стожак, а пяць у поле ідуць. (Пальцы і кудзеля)

Пяць авечак стажок скубуць, а пяць дарожкай бягуць. (Прадзенне)

Пяць уцякаюць, а пяць даганяюць; пяць авечак пад'ядаюць, а пяць проч адб'ягаюць. (Пальцы на руках у час прадзення)

Пяць ваўкоў пад страхой, пяць на дварэ; што пад страхой, тыя мокрыя, што на дварэ, тыя сухія. (Пальцы, калі прадуць пражу)

У машеры дзесяць сыноў: пяць у дарозе, а пяць дома. (Пальцы ў час прадзення)

(Загадкі. С. 218.)

ПЕСНІ

Ой, у полі крынічанька

Умерана ♩ = 80

Ой, у по_лі кры_ні_чань_ка, ой, у
по_лі кры_ні_чань_ка, бра_ла во_ду дзяў_чы_
нань ка, бра_ла во_ду дзяў_чы_ нань_ ка.

Ой, у полі крынічанька,*
Брала воду дзяўчынанька.

Яна брала, набірала,
З казачэнькам размаўляла.

— Ты, казача, казачэньку,
Вазьмі мяне, маладзеньку!

— А як жа мне цябе браці,
Калі ў цябе брат багаты.

Чаруй, дзева, брата свайго —
Будзеш меці міленькага!

— А як жа мне чараваці,
Не ведаю, скуль што браці.

— Вазьмі, дзева, новы горшчык,
Пастаў пад яловы корчык.

Будзе сонца прыграваці,
Будуць чары прыбываці.

*Кожны радок паўтараецца два разы.

Яшчэ братка у дарозе,
Сястра з півам на парозе.

— Выпі, братка, гэта піва,
Будзе ўсім людзям на дзіва!

Яшчэ братка не напіўся,
Як з коніка паваліўся:

— Прадай каня і сядзельца,
Ратуй мяне, мае сэрца!

— Не на тое чаравала,
Каб я цябе ратавала!

*(Шырма, 1959. С. 137. Зап. у 1934 г. ад дзяўчат у в. Нізяны Іза-
белінскай в. Ваўкавыскага п.)*

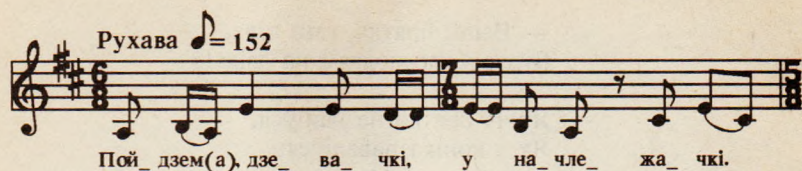
Калінушка па рынушку хадзіла

Калінушка па рынушку хадзіла,
На тры дзенюшкі кудзелюшку купіла,
На алтынец вераценец заплаціла.
— Ты ляты, мая кудзеля, усю нядзелю!
У панядзелак я банюшку тапіла,
Ва ўторак я ў банюшку хадзіла,
У сераду я са ўгару праляжала,
У чацвер буйну голаву часала,
А ў пятніцу добрыя жоны не прадалі,
А ў суботу радзіцелей памінала,
У васкрасенні на вяселлі прагуляла,
У панядзельнік стала кудзель прасці.
Я напрала два клубочки, два маточки,
Я нацёрла два крываваых мазалёчкі,
Паказала свайму міламу дружочку.
— Прадзі, мая мілая, не няволься,
Саш'ю табе сараханчык-размаханчык.
Не хадзі, мая мілая, кала тыну:
Как завідзюць паповы козы-воўцы,
Разарвуць сараханчык-размаханчык на кусочки.

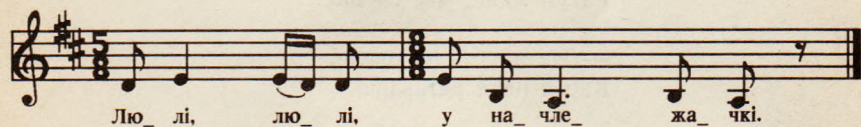
(Дабравольскі, 1903. С. 197. Зап. у с. Латошнікі Раслаўскага п.)

Пойдзем, дзевачкі, у начлежачкі

Рухава $\text{♩} = 152$

Пой_ дзем(а), дзе_ ва_ чкі, у на_ чле_ жа_ чкі.

Лю_ лі, лю_ лі, у на_ чле_ жа_ чкі.

Пойдзем, дзевачкі, у начлежачкі.
 Люлі, люлі, у начлежачкі.
 Возьмем, дзевачкі, паўтары мычачкі,
 Напрудзём, дзевачкі, паўтары цэвачкі,
 Аснудзём, дзевачкі, паўтары губачкі.
 Пойдзём, дзевачкі, на сяло бёрда шукаць.
 Усё сяло абышлі, бёрда не найшлі.
 Будзем, дзевачкі, ў прасна кросны снаваць,
 Будзем, дзевачкі, у тын кросны ткаць.

(Зімовыя песні. С. 19. Зап. З.Я. Мажэйка ў 1973 г. у в. Усполле
 Мсціслаўскага р-на ад С.В. Давыдзенка, 73 г.)

Як прыйшоў, як прыйшоў казёл пад аконца

Хутка $\text{♩} = 128$

Як прый_шоў, як прый_шоў ка_ зёл пад а_ кон_ ца.

Ці пра_дуць, ці пра_дуць дзеў_кі ва_ ла_ кон_ ца?

А ўсе дзе_вач_кі пра_дуць, а_дна Мань_ка не пра_дзе.

Ад_да_дзім мы_я_е за_каз_ла, за_каз_ла.
 За_ка_рос (і)_лі_ва_пу_за, за_к_ры_ву_ю за_на_гу,
 за_к_ры_ву_ю за_на_гу, за_сі_ву_ю ба_ра_ду.

Як прыйшоў, як прыйшоў казёл пад аконца.
 Ці прадуць, ці прадуць дзеўкі валаконца?

А ўсе дзевачкі прадуць, адна Манька не прадзе.
 Ададзім мы яе за казла, за казла.

За каросліва пуза, за крывую за нагу,
 За крывую за нагу, за сіваю бараду.

А крывою нагою жар заграбаці,
 А сіваю барадою комін выціраці.

А сіваю барадою комін выціраці,
 А карослівым пузам печ засланяці.

(Зімовыя песні. С. 62. Зап. З.Я. Мажэйка ў 1973 г. у в. Сава Го-
 рацкага р-на ад Н.Ф. Цыркуновой, 75 г.)

Да было не спаць да піліпавай ночкі

Умерана $\text{♩} = 60$

Да бы_ло не спаць да пі_лі_па_вай но_чкі,
 бы_ло не спаць да пі_лі_па_вай но_чкі.
 Бы_ло п(ы)ра_сці то_нь_кі_я са_ро_чкі,
 бы_ло п(ы)ра_сці то_нь_кі_я са_ро_чкі.

Да было не спаць да піліпавай ночкі*,
Было прасці тоненькія сарочки.
Як пайду я да й у сад зеляненькі,
Сустрэў мяне да казак маладзенькі.
Ён на мяне да ківае, міргае,
Я ж думала, што дарожкі пытае.
— Ці ты, казак, ці аслеп, ці не бачыш,
На дарозе стаіш, шчэ й дарожкі пытаіш?
Ці на гэта мяне мамка радзіла,
Каб я казакоў па дарожцы вадзіла?
Вой, на гэта мяне мамка радзіла,
Тонка прасці, звонка ткаці
Да беленька збяліці.

*(Зімовыя песні. С. 75. Зап. П.П. Альхімовіч у 1973 г. у в. Коўбча
Клічаўскага р-на ад Г.А. Вайніловіч, 1907 г.н.)*

Кросны

(гульня)

Усе становяцца ў круг, але ў адным месцы ён не злучаецца. Хто «снуе», той вядзе ўсіх пад рукі першай пары так, што другі гулец становіцца такім чынам, што яго правая рука злучаецца цераз левае плячо з левай рукой апошняга суседа. Затым ідуць пад рукі наступнай пары, і так — пакуль не стануць у рад. Той, хто «снуе кросны», паказвае пальцам на кожнага або, датыкаючыся да яго галавы, гаворыць: «Гэта на снег, гэта на снегапад». Вяртаючыся назад, зноў указвае пальцам і гаворыць: «Гэта на ўток, гэта на ўток...» У апошні раз гаворыць: «Гэта на ўцёк, гэта на ўцёк...» Усе разбязгаюцца, а ён ловіць, і каго зловіць — той ужо «снуе кросны».

*(Гульні. 1996. С. 358. Зап. у 1884 г. настаўнік народнага вучылішча
Г.Х. Сідзерскі ў с. Ігрушка Сенненскага п. Магілёўскай губ.)*

Ткацтва

(танец)

Запіс фальклорнага ўзору, па матывах якога студэнткай С. Новік (мастацкі кіраўнік С. Гуткоўская) пастаўлены сцэнічны карагод, быў зроблены К. Галейзоўскім**.

* Кожны радок паўтараецца двойчы.

** Галейзоўскі К. Вобразы рускай народнай харэаграфіі. М., 1964. С. 57—61.

Карагод быў першапачаткова запісаны П. Шэйнам у былой Пермскай губерні, але ён бытаваў і ў Беларусі. Некаторыя фігуры яго былі запісаны К. Галейзоўскім са слоў беларусаў.

Прыводзім кароткі запіс фігур танца.

1. «Кругам». Дзяўчаты з песняй «Ва лүзях было, ва зялёных лүзях» рухаліся адна за адной па крузе.

2. «Правулачкам». Дзяўчаты станавіліся ў дзве шарэнгі тварам адна да адной. Першыя ў кожным радзе паварочваліся, абыходзілі рады спачатку са знешняга, а потым з унутранага боку — «правулачкам» — і станавіліся на свае месцы. Такім жа чынам рабіла другая пара дзяўчат, трэцяя і г. д. У гэты ж час выконвалася песня пра сярдзітага свёкра.

3. «Навіваць». Гэта фігура выконвалася ўжо пасля таго, як дзяўчаты «звілі вянкi». Спачатку яны з песняй, узяўшыся за рукі, хадзілі па крузе, потым круг у адным месцы разрываўся і дзяўчына, якая знаходзілася на месцы разрыву, спынялася, а астатнія працягвалі ход. Такім чынам стваралася ўражанне, што дзяўчына «абмотвалася ланцужком», як шпулька ніткамі.

4. «Снаваць». Тры дзяўчыны садзіліся па вуглах трохвугольніка, а астатнія, узяўшыся за рукі, ланцужком хадзілі і апісвалі васьмёркі вакол іх. Пры гэтым дзве дзяўчыны, што сядзелі ў трохвугольніку, увесь час знаходзіліся ў цэнтры круга, а адна — са знешняга боку. Такім чынам выконваўся «крывы танок».

Уся гэта фігура выконвалася пад песню, у якой распавядалася аб тым, «што малойцы сталі танны», а дзяўчаты «падаражалі».

5. «Кішку здымаць». Удзельніцы станавіліся ў дзве шарэнгі адна за адной і падымалі ўгару злучаных рукі, ствараючы «варотцы» з праходам у сярэдзіне. Па ім прабягала пара, не раздымаючы рук і павярнуўшыся тварам адна да адной, спачатку першая, потым другая, трэцяя і г. д. Яны спыняліся адна за адной. Калі прабягалі ўсе ўдзельніцы, гульня паўтаралася ў адваротным парадку. (У Беларусі гэта фігура яшчэ мела назву «ручаёк».)

6. «Нацягваць». Дзяўчаты станавіліся ў круг, іншы раз з паднятымі рукамі, а адна з іх рухалася бягом па крузе, абыходзячы кожную з удзельніц па чарзе то справа, то злева.

7. «Ткаць». Дзяўчаты станавіліся ў дзве шарэнгі цесна адна да адной і счэпліваліся крыж-накрыж рукамі, ствараючы так званую «лавачку». З краёў гэтых здвоеных шарэнгаў стаялі «ткачыхі», адна з якіх садзіла на счэпленыя рукі першай пары каго-небудзь з дзяцей, а другая прымала дзіця з другога боку пасля таго, як яно было перакінута з рук на рукі кожнай пары. Дзіця, такім чынам, было «папярочнай ніткай, якая рухалася ў палатне».

(Сцэнічны варыянт танца глядзіце ў зборніку «Беларускі танцавальны фальклор на самадзейнай сцэне».)

Ю. Чурко

ДЗЯВОЧЫЯ СВЯТЫ

Андрэйкі — 13 снежня (30 лістапада па с.ст.). Каляды.

Дзявочыя святы з варажбаю былі таксамі ва ўсе поры года.

Варажба — магічныя спосабы і дзеянні, што нібыта прадракалі будучае і расказвалі пра былое. Узнікла ў першабытным грамадстве разам з раннімі формамі рэлігіі — верай у звышнатуральныя сілы, добрых і злых духаў, у лёс. Звязана з прыкметамі, значная частка якіх заснавана на жыццёвым і гаспадарчым вопыце, назіраннях за з’явамі прыроды, паводзінамі жывёл (прадкаванне вясенняга і летняга надвор’я па надвор’і ў снежні; кот качаецца па зямлі — на цяпло; ластаўкі лятаюць нізка — на дождж).

З даўніх часоў варажылі па зорках, па лініях далоні, па картах, па вадзе, зернях. Выкарыстоўвалі розныя прадметы (пярсцёнак, люстэрка, замок, чаравік), кукаванне зязюлі, галасы «вешчых» птушак (савы, крумкача, пеўня). Існавалі «прафесіяналы»-адгадвальнікі — варажбіты, знахары, чарадзеі, у Старажытнай Русі — вешчуны. Найбольш была пашырана самадзейная варажба, якая папярэднічала гаспадарчым работам, пераменам, што чакалі ў сям’і, і г. д.

Беларусы найчасцей варажылі на Каляды, на Багатую куццю перад Новым годам. Варажба павінна была вызначыць, чаго можна чакаць у надыходзячым годзе: з-пад каляднага абруса выцягвалі сена і па ім меркавалі, якой даўжыні будзе лён; глядзелі, якога зерня больш у трыбуху заколатага парсюка, такое збожжа будзе найбольш урадлівым. Варажылі і пра замужжа: калі дзяўчына ўпоцемку ў хляве зловіць баранчыка — выйдзе замуж; з якога боку пачуе брэх сабакі — там яе нарачоны; расплаўлены воск ці волава лілі ў ваду і па іх абрысах меркавалі пра суджанага. Варажба належыць да найбольш жывучых пе-

ражыткаў мінулага, хоць у наш час яна ператварылася ў забаву, гульню.

(Этнаграфія Беларусі. С. 101—102.)

...Бачыць у ёй (**варажбе**. — *Уклад.*) толькі прымітыўнасць мыслення — гэта значыць не адчуваць рамантычных парываў, лірычных летуценняў, уласцівых маладосці. Пагадзіцеся, дапытванне праз варажбу пра сваю не дабраную яшчэ пару гэтакае ж натуральнае, як бясконцыя пытанні дзіцяці малага ўзросту. Абвінавачваць варажбу ў адсталасці, забабоннасці — значыць не разумець традыцыйную народную культуру з гульнямі, забавамі, гумарам. Ледзь не кожная паасобная варажба ўяўляе сабою разыграны спектакль, дзе ўдзельнікі з'яўляюцца адначасова і яго гледачамі, што нецяярпліва чакаюць развязкі дзеяння: а як павернецца сюжэт, які ў выніку атрымаецца фінал? Паплыве вянок па вадзе — пойдзе дзяўчына замуж, патоне — памрэ; выльецца з воску вяночак ці цэркаўка — пойдзе замуж, а атрымаецца кавалак нахштат труны — памрэ; выцягне дзяўчына з-пад шапкі пярсцёнак — выйдзе замуж, знойдзе там шчопаць пяску — памрэ. Расцэньваць варажбу як цемрашальства — гэта не ведаць той спрадвечнай, часам агульначалавечай сімвалікі, якая ляжала ў аснове кожнай варажбы. Разгадаўшы сакрэты сімвалаў, мы бачым, як таямнічыя словы і дзеянні варажбы трацяць сваю чарадзейнасць, магічнасць.

Сапраўды, магічнае, чарадзейнае значэнне надавалася ўсяму, што акружала варажбу. Напрыклад, часу, тэрміну выканання (Каляды, Купалле — дні зімовага і летняга сонцастаяння, маладзкік, поўнач); месцу правядзення (гарышчы хаты, лазня, калодзеж, перакрыжаванне дарог); суправаджальным прадметам (агонь — сімвал ачышчэння, вада — сімвал плоднасці, урадлівасці, насенне, хлеб і соль — сімвалы дабрабыту). Выкарыстоўваючы розныя прадметы, рэчы, імкнуліся дамагчыся іх парнай колькасці ў выніку варажбы (калы ў плоце, паленцы дроў, зярныты), што нібыта мусіла сведчыць пра хуткае сямейнае (у пары) жыццё.

Прадметы і рэчы маглі, як уяўлялася, быць у варажбе і сродкамі прыцягнення пажаданай асобы (косткі кажана, галінка, на якой сядзеў салавей — пяюн кахання, пчаліная матка, вакол якой раецца пчолы, і г. д.). Любоўны прыварот, паводле народных уяўленняў, мог ажыццяўляцца з дапамогаю магічнага кола, якое павінна было спыніць сыход, знікненне за сімвалічныя межы таго, каго кахаеш (абкручвалі вакол вёскі нітку, абносілі свечку вакол задуманага чалавека, сала вакол печы, замкнуты замок вакол студні). Гэтак жа сімвалічна мог усталявацца напрамак, адкуль чакаць сватоў, — тут падказчыкамі былі альбо насок перакінутага за плот валёнка, ці пачуты аднекуль голас, ці нахіленая ўбок лыжка ў куцці. Высветліць тэрмін выхаду замуж усіх сябровак давяралі сабаку (чыя аладкі з'есць па чарзе); прадвызначыць характар будучага мужа — пеўню (да якога сімвалічнага прадмета ён падыдзе, такі і муж трапіцца) альбо самой дзяўчыне. Ускладваліся спадзяванні і на сон: адпаведнымі дзеяннямі забяспечваліся ўмовы, пры якіх абавязкова сасніцца той, пра каго марыш. Была вера і ў сэнс выпадкова пачутага слова падчас варажбы.

Сезонныя варожбы адпавядалі характару пор года і выкарыстоўвалі пэўны стан прыроды — зімою, вясною, летам, восенню. Неаднойчы ў часе фальклорных экспедыцый у гутарцы са старымі людзьмі даводзілася бачыць, з якою вясёлаю ўсмешкаю згадваліся імі гарэзлівыя дні іх маладосці і асабліва далёкія, але не забытыя варожбы: ці калі сабака накідваўся на прынесеныя ўсімі дзеўкамі блінцы, ці калі перадаваліся валёнкі цераз вароты, ці калі дзяўчына ішла ў хлeў, каб у цемры ўхапіць самца ці самку, ці калі апоўначы яна гукала і прыслухоўвалася да голасу, які пачуецца ў адказ... А хлопцы заўсёды падпільноўвалі гэтыя моманты і кралі дзявочы абутак, пужалі дзяўчат дзікім крыкам, нечаканым з'яўленнем і, разбураючы сур'ёзнасць іх намераў, усё ператваралі ў смех, жарты. Паспрабуйце ўявіць святкаванне Шчодрыка без тых валёнкаў, кінутых цераз плот, ці купанне без тых вяноў, пушчаных на ваду, і шмат яшчэ без чаго. Або ўявіце чалавека, які ніколі не ўглядаўся ў маладзік, спадзеючыся, што збудуцца яго мары; які ніколі не абрываў пялёсткаў рамонка («любіць — не любіць?»); які ніколі не лічыў зязюльчына «ку-ку»... Адкіньце ўсё гэтае пазычынае яднанне чалавека з прыродай (расцэньваемае часам як глупства, забабоны) і пераканаецеся, як збяднее свет нашых пачуццяў.

(Васілевіч, 1993. С. 4—5.)

Замовы ў народнай традыцыі маюць мноства назваў: «шэпты», «шаптанні», «словы», «малітвы», «чары», «замаўленні», «нагаворы», «прысушкі», «адсушкі». Усе гэтыя назвы нясуць у сабе звесткі пра сэнс, галоўную вызначальную адзнаку твораў, а іх сутнасць — слова, мова, гаварэнне, шаптанне. І не проста слова. А слова таямнічае, слова вешчае, прарочае, якое мае незвычайную сілу. Дарэчы, народнае найменне «шэпты», «шаптаць» найбольш пэўна суадносіцца з таямнічай мовай, з рунічнымі пісьмёнамі (старажытнаямецкае *rūnen* азначае «шаптаць», «ціха, таямніча гаварыць»). Відаць, невыпадкова ў дачыненні да знаўцаў замоў захавалася назва «ваўхвілілі», што наводзіць на думку пра існаванне спецыяльнай касты вешчуноў, якія валодалі таямнічымі ведамі і выкарыстоўвалі іх у магічных мэтах. Магутная сіла слова так ці інакш падкрэсліваецца ў азначэннях, якія давалі даследчыкі гэтаму жанру, зыходзячы са сваіх уяўленняў пра сутнасць з'явы. Адным з першых на магчымасці слова ў замовах засяродзіў увагу М. Крушэўскі, які вызначыў замовы як «выказанае словамі пажаданне, злучанае з пэўным абрадам ці без яго, пажаданне, якое павінна абавязкова здзейсніцца». Вылучаныя ім два важныя моманты — вера ў магчымасць навязаць сваю волю боствам, чалавеку, прадметам, з'явам, абставінам і вера ў чалавечае слова як самы магутны сродак навязаць сваю волю каму або чаму-небудзь — як нельга лепей адпавядаюць сутнасці і функцыі замоў. Улічваючы асаблівасці замоў як фальклорнага жанру, варта падкрэсліць такія іх якасці, як формульнасць, як у большасці выпадкаў праявіны характар, абавязковасць ма-

гічнай накіраванасці. Такім чынам, замовы — гэта прэзаічныя (часам рытмізаваныя) творы формульнага характару (або слоўныя формулы), якім прыпісвалася сіла магічнага ўздзеяння.

На жаль, погляд на замовы толькі як на рэшткі забабонаў прывёў да негатыўнага стаўлення да іх і выкаранення ўсімі магчымымі спосабамі, выключыў магчымасць і спробы паглядзець на механізм іх уздзеяння з псіхалагічнага пункту гледжання... Праблемы значэння слова, яго гіпнозу для асобнага чалавека і ўсяго грамадства прыцягвала ўвагу філосафаў, паэтаў і пісьменнікаў, вучоных розных накірункаў. Да апошняга часу сіла слова менш за ўсё бралася пад увагу медыцынай. Феномен жывучасці замоў, відаць, можна растлумачыць і значэннем менавіта слова, яго ўплывам на чалавечую свядомасць...

Г. Барташэвіч

(Замовы. С. 5—6, 17.)

Любоўныя замовы

Любоўныя

Я іду каменным бродам, а мой (імя) гарою. Я стала і дзіўлюся ў воду, яка з мяне цень: з вады — вадзяна, а з лазы — лазяна, а з мяне — мая. Як мая нага за нагою, каб так (імя) за мною. Каб ён куды ішоў — не дайшоў, каб ён еў — не даеў, каб ён спаў — не даспаў, каб ён дзень і ноч думаў аба мне — і ў ядзе, і ў хадзе, і ва сне думаў аба мне.

«Прысуша»

Госпаду Богу памалюся, Прачыстай Божай Мацеры пакланюся. Божая Маці з прэстола ўставала, рабе божай Дар'і помач давала.

На небе ёсць тры зарніцы, воны ўсе тры сястрыцы: адна прывара, другая прынуда, трэйця прысуша. То прывара прыварыла, прынуда прынудзіла, прысуша прысушыла раба божага Івана да рабы божай Дар'і. Як не можа маці без рыбёнка, карова — без цяляці, асліца — без асляняці, шоб так Іван не мог пражыць без Дар'і. Колька ў гаду празнічкаў, прынясі, Госпад, Дар'і столька памошнічкаў.

На захаванне кахання

Добры дзень табе, зямля Ева, вада Катарына! Вы муеце лугі, берагі каменныя і краменныя. Адмуце ад мяне гідоту і брыдоту. Накладзіце на мяне белэ цело, румянэ лічэнько і красату, каб я была ясна-красна, як у цэркві свечы, а на небе звёзды, як сонца і месяц свеціць на ўвесь свет. Каб я была міла і любя свайму чалавеку і людзям на свой век. Каб мяне (імя таго, чыё каханне замаўляюць) паважаў да на покуце саджаў.

У Києве на кіяне стаіць дуб Кракаў. А на тым дубе сядзіць дванаццаць братоў. Яны з аднае дзюбкі гадавалісь і адным крылом адзявалісь. Хто ад гэтых слоў на мяне нянавісьць накідае, той хай сваёй галавой пакладае. На моры стаіць супелаў (?), а на тым супелаве вярба стаіць, а пад вярбою каза стаіць, а пад казою казяня стаіць. Яно казы не сасала, травы не з'ядала і ў моры вады не співала, толькі той насад і нагавор з'ядала. Сам Госпад нада мной стаіць, Ердань чытае, маю кроў ачышчае, ад мяне ўсе ета паганэ адварочвае.

На захаванне каханья

Я святою вадою ўмываюся, золатам уціраюся, а сонейкам адзяюся, а месяцам падперажуся, а зоркамі засцягнуся: я нікога не баюся. Як сонца і месяц на ўвесь свет свеціць, так каб я была на ўвесь свет міла і люба (імя каму).

«Шоб вярнуўся бацька к дзіцяці»

Божая Маці на прэстолі стаяла, Ісуса Хрыста на руках дзяржала, усёму свету дапамагала, (імя)-бацька да дзіцяці прыганяла.

Пастаўце леску ад зямлі да неба, шоб сам Гасподзь з неба соў злязаў, такога чалавека да дзіцяці дадому прыгнаў да ў пасцелі спаць паклаў. Божья варота адчыняй. А як сам, Гасподзь, не дойдзеш, то дзвенаццаць ангелоў адпраўляй. Да ўсе гарада шоб абашлі, да ёго нашлі, да дадому прыгналі, да к дзіцяці спаць паклалі.

Божая Маці будзе ёму дарожку ачышчаці, ёму там спакою не даваціме. Да дадому прыжне, да к дзіцятку спаць пакладзе, да хазяіну ўжэ спакой дае. А Ісус Хрыстос берэзовай мятлой прыганяціме, да ў пасцель спаць пакладзе, да хазяйке спакой дае. А Ісус Хрыстос берэзовай мятлой прыганяціме, да ў пасцель спаць пакладзе, да хазяйке спакой дае, залатымі замкамі варота пазамукае, ёго з хаты нікуды не пускае.

(Зап. А. Лозка ў 1979 і 1984 гадах у вёсках Лельчыцкага р-на Гомельскай вобл.)

Варажба

30 лістапада — Андрэй Першазваны — дзявочае свята. Дзяўчаты варажаць у гэты дзень такім чынам: бяруць напарстак мукі, напарстак вады і кладуць крыху солі; з гэтай сумесі пякуць маленькі піражок, кладуць яго ў шапку і падсоўваюць пад падушку. Можна здарыцца, што прысніцца жаніх.

(Пічолка, 1804. С. 3.)

Дзяўчына пячэ два хлябцы, ці «лапуны», з двух напарсткаў мукі і строга посціцца цэлы дзень. Перад сном яна, голая, абягае вакол дома тры разы, трымаючы ў левай руцэ спечаныя ляпёшкі, а ў правай — льняное насенне, якое пакрысе рассыпае са словамі: «Андрэю! Я лён сею, патурбуйся сказаць, з кім буду сабіраць!» Лежачы ў пасцелі без кашулі, дзяўчына качае па цэле ляпёшкі, з якіх адну з'ядае, а другую кладзе пад падушку: уночы абавязкова сасніць суджанага.

(Нікіфароўскі, 1897. С. 53.)

На 5-ым дні пасля Юр'я, у дзень Андрэя, дзеўкі посціца цэлы дзень да заходу сонца і ўстрымліваюцца ад размоў. Вечарам сеюць каноплі і лен на палонцы ці калодзезі, прыгаворваючы: «Дай Божа знаць, з кім век каратаць», — і пасля таго чакаюць, хто прысніцца.

(Берман, 1873. С. 32.)

Да берагоў вялікай місы з вадой прылепліваюць паперы з мужчынскімі імёнамі так, каб канцы паперкі былі відаць пад вадою. Затым пускаюць на ваду ў місе запаленую свечку, прымацаваную да дошчачкі: з чыім імем паперка спаліцца ад свечкі — такое імя будзе мець будучы муж.

Падслухоўваюць, пра што гавораць у другім доме. Калі пачуюць словы сцвярдзальныя, як, напрыклад, «так», «канечне», «ужо», «ідзе» і да т. п., то гэта добрае прадказанне для той, што падслухоўвае; калі ж адваротныя, напрыклад, «не», «ніколі», «позна» і г. д., — благое.

Пускаюць на ваду ў талерцы дзве іголки так асцярожна, каб не патанулі, пры гэтым задумваюць, на якога хлопца ці дзяўчыну. Калі іголки сыдуцца, гэта ўказвае на тое, што пара з'яднаецца.

(Шукевіч, 1903. № 3. С. 274—275.)

Пішуць на паперках мужчынскія імёны і кладуць іх пад падушку. Назаўтра наўгад выбіраюць адну. Выпісанае на ёй імя будзе мець будучы муж.

Некалькі дзяўчат пякуць, кожная асобна, па булачцы, затым выкладваюць іх радком на парозе і клічуць сабаку. Чыю булачку сабака схопіць напярод, тая выйдзе замуж.

Льюць воск на ваду і па ценю, кінутым такім злепкам на сцяну, варажаць пра будучае.

Трэба ў самую поўнач пайсці па ваду да студні, і ўбачыцца ў ёй постаць будучага мужа.

(Шукевіч, 1903. № 3. С. 274.)

Чуры

(гульня)

Усе становяцца ў круг і адзін лічыць, пачынаючы з самага сябе:

Каціўся яблык
Кругом горада.
— Хто яго паймаў?
— Царскі сын.
Шышань-вышань,
Ён пайшоў,
На царскі двор уйшоў.

На кім закончыцца апошняе слова, той выходзіць з круга. Затым зноў лічаць да таго часу, пакуль не застанецца адзін. Апошняму надзяваюць шапку так, што яна закрывае яму вочы, або завязваюць іх хусткай, і ён пачынае лавіць. Каго зловіць, то таму завязваюць вочы, і гульня працягваецца.

(Зап. у 1884 г. настаўнік народнага вучылішча Г. Свідзерскі ў с. Герушка Сенненскага п. Магілёўскай губ.)

Іванка (Вядзьмарка)

(гульня)

Для гульні неабходны «Іванка» — лялька або іншы прадмет (мячык, кубік і г. д.). Колькасць удзельнікаў — 10—20 дзяцей ва ўзросце 7—12 гадоў.

На адкрытай пляцоўцы малююць акружнасць — «лес» дыяметрам 5—6 м. У сярэдзіне яго вычэрчваюць квадрацік — «хата лесавіка» («ведзьмы»). Сюды садзяць (кладуць) «Іванку». Затым з ліку гульцоў выбіраецца «лесавік», а астатнія называюцца «лебедзьмі».

«Лебедзі», залятаючы ў «лес», стараюцца схопіць «Іванку» і вынесці яго. «Лесавік» галінкай (або проста рукой) імкнецца дакрануцца да «лебедзяў». Ён не мае права выходзіць з «лесу» і стаяць над «хатай». Да каго «лесавік» дакранецца, той выбывае з гульні. «Лебедзь», якому ўдаецца вынесці з «лесу» «Іванку», сам становіцца «лесавіком», і гульня пачынаецца спачатку.

Гульня заканчваецца тады, калі «лесавік» выведзе з гульні ўсіх «лебедзяў», або па жаданні ўдзельнікаў.

(Зап. Я. Р. Вількін у в. Глухі Быхаўскага р-на Магілёўскай вобл. ад О. Т. Марулевай, 1889 г. н.)

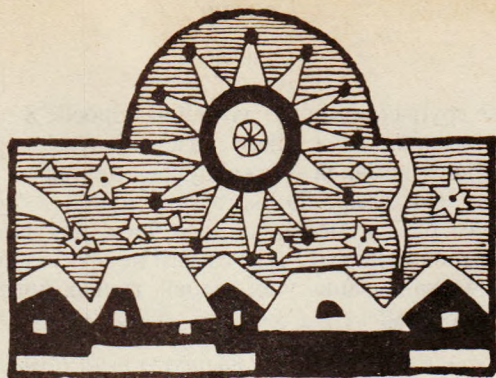
Калдун

(гульня)

Гуляюць дзве групы (каманды) дзяцей ва ўзросце 8—12 гадоў. Звычайна каманды змешаныя, з лікам удзельнікаў 4—10 чалавек. Па дамоўленасці першая каманда — «калдуны», другая — «дзеці». «Калдуны» гоняцца за «дзецьмі». Да якога дакрануцца — той «закалдованы» і павінен замерці на месце да таго часу, пакуль хто-небудзь з «дзяцей» не дакранецца да яго і тым самым не «раскалдуе». Калі «калдунам» удаецца «закалдаваць» усіх дзяцей, гульня прыпыняецца і каманды мяняюцца ролямі.

(Зап. Я. Р. Вількін у в. Лясная Рэчыцкага р-на Гомельскай вобл. ад А. Б. Тамашэўскай, 1906 г. н.)

КАЛЯДЫ

У католікаў:

з 25 снежня (Раство) па 5 студзеня.

У праваслаўных:

6 студзеня —Першая (Посная) куця,
перадкалядная рытуальная вячэра;

7 студзеня —Раство, пачатак Каляд;

13 студзеня —Другая (Шчодрая) куця,
Шчадруха;

14 студзеня —Васілле, Новы год па с. ст.;

18 студзеня —Трэцяя (Хрышчэнская)
куця;

19 студзеня —Вадохрышча (Хрышчэнне);

20 студзеня —Прывадохрышча (Лянівы
дзень, Іван Прысеча), заканчэнне Каляд.

Каляда-грамавіца

...Некаторыя нашы беларускія калядныя звычаі даюць нам ясны малянак замерлай веры нашых прашчुरаў. Адным з гэтых звычаяў, які больш за ўсё трымаецца на Палессі, будзе так званая «Каза». Звычай гэты наогул бывае такім: дзяцюк паверх адзежы надзявае белую суконную кашулю, да каўнера якой прымацована палатно, пакрываючае кіёк, на версе якога насаджана вырабленая з дрэва і пакрытая воўнай казінай галава з рожкамі; яны зроблены з дзвюх планак. Ад казінай галавы пад палатном праведзены шнурок, за які хлапец пацягвае і гэтак ляскае казінымі зубамі. Так пераадзеты хлапец з некалькімі пеўчымі ходзіць па вёсцы з хаты ў хату, праслаўляючы «казу» і апавядаючы казкі для агульнай вясёлкі. Пяецца «Каза» вось такімі словамі:

Ого-го, козынька!
 Ого-го, шэрая,
 Ого-го, белая!..
 Выскачыў ваўчок,
 Казу за бачок,
 А ваўчаняты
 За казяняты.
 Мудрая козынька
 Дагадалася:
 У ніцыя лозы
 Захавалася.
 Ужо не баюся
 Ні ў полі лаўца,
 Ні ў лесі стрэнецца.
 Толькі баюся
 Старога дзеда.
 Сіва — барада.
 Той мяне забьё
 З таго лучка,
 З правага плечка!

Даўняе значэнне «Каляды» ясна відаць з гэтай песні: аснова яе пераносіць нас у даўно мінулыя часы.

Вось далёкі паганскі прашчур наш сядзіць марознай зімой у сваёй незавіднай хацінцы, пасярод глухіх пушчаў, шырокіх балот. За сценамі гуляе снегавая бура, выюць статкі галодных ваўкоў і ветры шумяць у галінах старога лесу. Бацькі навучалі яго, што значыць гэты шум: гэта паміж багамі ідзе страшэннае змаганне за ўласць пад светам. Вось Сіціврат, бог цемры і смерці, пашырае сваё панаванне: дні ўбываюць, а ночы становяцца даўжэйшымі. І рысуецца перад вачыма чалавека пануры малюнак сканчэння свету...

Баюе Сіціврат з Грамавіком, узяў сабе на помач бога маразоў Зюзю, белага суровага старца з сівой барадой, у белым кажусе, з жалезнай булавой у руках; узяў ваўкоў лютых — ветры. Цёмны бог ведае, што Каляда-Грамавіца павінна зыйсці на зямлю і радзіць сына Дажбога. Зайдзе яна белаю казой, дык лютыя ваўкі-вятры сочаць яе. Але:

Мудрая козынька
 Дагадалася:
 У ніцыя лозы
 Захавалася,

каб радзіць Дажбога — светлае сонейка. Дык Сіціврат хоча загубіць навародка: перакідаецца ён у бурага мядзведзя, набірае статак ваўкоў (віхроў) і разам з імі шукае Каляды. Каляда ўцякае і чыніць спор людзям:

Гдзе каза ступою,
 Там жыта капою;
 Гдзе каза рогам,
 Там жыта стогам;
 Гдзе каза ходзіць,
 Там жыта родзіць.

У канцы Каляда-Грамавіца родзіць сына Дажбога — сонца і Сіціврат цяпер ужо асілены. Мядзведзь, у якога перакідаецца Сіціврат, у дзень павароту сонца, як верыць у нас народ, пераварочваецца з аднаго на другі бок. У даўнія часы на Каляды вадзілі асвечанага мядзведзя з казой. І цяпер яшчэ месцамі пераапрапаюцца на Каляды ў мядзведзя, але «Каза» трымаецца шмат шырэй.

(Наша ніва, 1909. Аўтар падпісаўся псеўданімам «Власт».)

Нараджэнне Ісуса Хрыста

Калі Марыя была ўжо цяжарная, выйшаў загад рымскага кесара Аўгуста. Дзе хто ні жыў, дзеля перапісу людзей павінен пайсці ў тое месца, дзе некалі жылі яго продкі. Іосіф і Марыя паходзілі з дома і роду цара Давіда. А родным горадам Давіда, як вядома, быў Віфлеем. Некалі Давід цараваў над усім Ізраілем.

Іосіф з Марыяй накіраваліся ў Віфлеем — у далёкую дарогу. Марыя ў той час была ўжо заручоная з Іосіфам. Ад Назарэта да Віфлеема добры кавалак дарогі, болей двухсот кіламетраў. У той час яшчэ не было ні цягнікоў, ні аўтамабіляў. Такое падарожжа патрабавала некалькіх дзён. Назарэт на поўначы Ізраіля ў Галілеі, а Віфлеем — на поўдні ў Іудзеі. З Галілеі ў Іудзею трэба было ісці цераз Самарыю. А Самарыя, як і Іудзея, краіна гарыстая.

Іосіф і Марыя прыйшлі ў Віфлеем з некаторым спазненнем. У гасцініцах не было месца. Усе месцы былі ўжо заняты такімі ж, як і яны. Іосіф і Марыя пасяліліся ў хляве для быдла.

Наступіў час нараджаць Марыі. Не ў бальніцы, як нараджаюць цяпер, а ў самым звычайным хляве: «Нарадзіла Сына Свайго першынца, і спавіла Яго, і паклала Яго ў яслі».

Усё гэта вядома з Евангелля. Наш Гасподзь ляжаў у яслях, куды закладалі корм жывёле. Па старадаўнім паданні, хлёў з яслямі будаваўся ў пячоры. У тых жа краях аж па цяперашні час пастухі ў такія пячоры заганяюць авечкі.

(Дзіцячая Біблія. С. 292.)

Пакланенне Мудрацоў

Ісус Хрыстос нарадзіўся ў Віфлееме ў часы царавання Ірада Вялікага. У Іерусалім прыйшлі мудрацы з Усходу і пытаюцца: «Дзе народжаны Цар Іудзейскі? Бачылі бо зорку Яго на ўсходзе і прыйшлі пакланіцца Яму».

Пачуўшы гэта, цар Ірад устрывожыўся, і ўвесь Іерусалім разам з ім. І, сабраўшы ўсіх першасвяшчэннікаў і кніжнікаў народных, пытаўся ў іх: «Дзе мае нарадзіцца Хрыстос?» Яны казалі яму: «У Віфлееме Іудзейскім, так бо прарокам напісана: І ты, Віфлеем, зямля

Іудава, нічым не меншы за ваяводствам Іудава; бо ад цябе будзе паходзіць Правадыр, Які ўпасе народ Мой Ізраіля...»

Тады Ірад употай паклікаў мудрацоў, выведаў у іх час паяўлення зоркі, паслаў іх у Віфлеем, сказаўшы: «Ідзіце, добра разведайце пра Дзіця і, як знойдзеце, накажыце мне, каб і я мог схадзіць і Яму пакланіцца». На самай справе цар хацеў забіць Дзіця, бо ён баяўся, што наступяць такія часы, калі Ён завалодае ягоным прастолам.

Мудрацы, выслухаўшы цара, адышлі. «І вось зорка, якую бачылі яны на ўсходзе, ішла перад імі, урэшце прыйшла і спынілася над месцам, дзе было Дзіця. Убачыўшы зорку, яны ўзрадаваліся радасцю вялікай».

(Дзіцячая Біблія. С. 300.)

Падарункі мудрацоў і вынішчэнне дзяцей

Прышоўшы ў Віфлеем, мудрацы ўвайшлі ў дом, над якім спынілася зорка. Убачыўшы Дзіця з Марыяй, Яго маці, яны пакланіліся Яму. Адчыніўшы свае скарбніцы, яны паднеслі Яму падарункі: золата, ладан і сміру.

У сне мудрацы мелі папярэджанне, каб не вярталіся назад да Ірада. Таму яны пайшлі ў сваю краіну іншай дарогай. Даведаўшыся пра гэта, Ірад надта разгневаўся. Ён паслаў сваіх салдат забіць усіх дзяцей у Віфлееме і яго ваколіцах. Салдаты ў Віфлееме перабілі дзяцей ад двух гадоў і ніжэй. Усё гэта яны ўчынілі па загадзе Ірада, паводле часу, які выведаў у мудрацоў...

(Дзіцячая Біблія. С. 302.)

Хрышчэнне Госпада Ісуса

Народ чакаў, што скоро прыйдзе Месія. Таму многія пыталіся: «Няўжо Іаан той абяцаны Месія, Збавіцель?» Але Іаан на гэта адказаў: «Я хрышчу вас вадою, але ідзе Мацнейшы за мяне. У Яго не варты я развязаць рамень ад абутку. Ён будзе хрысціць вас агнём і Святым Духам». Гэта ён так казаў пра Ісуса Хрыста.

І вось Ісус прыйшоў да Іаана з адной мэтай — ахрысціцца ў прака. Іаан, знаючы, што Ісус не мае патрэбы хрысціцца ў пакаянні, утрымліваў Яго, кажучы: «Мне трэба хрысціцца ў Цябе, а ты прыходзіш да мяне?» Але Ісус яму адказаў: «Цяпер дапусці, бо так належыць нам здзейсніць усякую праўду». Тады Іаан Яго дапускае. Ахрысціўшыся, Ісус адразу выйшаў з вады, — і вось адчынілася Яму неба, і ўбачыў Іаан Духа Божага, Які сыходзіў, як голуб, і на Ісуса апускаўся. І голас з неба гучна прамовіў: «Гэта ёсць Сын Мой любасны, у Якім Мая добрая воля».

(Дзіцячая Біблія. С. 312.)

Апісанне батлейкі

Батлейка — гэта свайго роду лялькавы тэатр. Ён уяўляе сабою скрыню накшталт доміка з дахам. Пярэдняя сцяна палатная і падымаецца як шырма ў тэатры, калі паказваецца спектакль. На задняй сцяне два прарэзы ў выглядзе дзвярэй, прамежак паміж імі займаюць дзве лялькі, якія прадстаўляюць сабою Богамаці і святога Іосіфа, перад імі ў люльцы ляжыць маленькі Ісус Хрыстос. На пярэднім плане замацаваны дзве калоны. Ад дзверак па дне скрыні ідуць проразі, якія служаць для таго, каб на дроціку маглі высоўвацца на сцэну лялькі. Гэтыя проразі замаскіраваны заячым футрам, якім заслана ўсё дно скрыні, у дадзеным выпадку — сцэны. Сцены скрынкі абклеены лубачнымі малюнкамі, пераважна духоўнага зместу. Гэтая скрыня мае падвойнае дно, у прамежку паміж якім уваходзіць другая скрынка, зусім не глыбокая, і ў ёй захоўваецца дзеючыя асобы. У час працы гэтая скрынка высоўваецца, і такім чынам ва ўтворанай прасторы могуць змяшчацца рукі, якія кіруюць лялькамі. На крышцы скрынкі замацавана вежа. У ёй з боку глядачоў знаходзяцца дзверцы. Падлога ў гэтай вежы складаецца з дыска, які рухаецца па вертыкальнай восі. Па акружнасці дыска ўмацаваны лялькі, якія трымаюцца за рукі, — гэта і ёсць «камароўскае вяселле». Да восі зверху прыладжана ручка так, што ўся гэтая група можа рухацца пры яе дапамозе. Асвятляецца сцэна пры дапамозе дзвюх свечак на падсвечніках. Вопратка ўсіх лялек не ўяўляе нічога асаблівага.

(Шэйн, 1902. Зап. навучэнцаў 8 класа Мінскай класічнай гімназіі Вікенціі Свянціцкі.)

У многіх гарадах і мястэчках Мінскай губерні, напрыклад у Рэчыцы і Мазыры, практыкуецца звычай хаджэння з батлейкай на калядныя святы. Наладжвалі батлейку выключна ў гарадах і мястэчках сярод мяшчан, дзе народ больш цікавіцца народнымі абрадамі, дзе паўсюдна можна сустрэць на святы Раства старажытныя язычніцкія звычайнае наладжваць да гэтай пары так званых «коз», «казлоў», «мядзведзяў».

Лялькі (персанажы)

Усіх персанажаў звычайна бывае пятнаццаць, а то і болей.

З Новага Запавету: Прасвятая Дзева Марыя, Іосіф Абручнік, нованароджанае Дзіця, віфлеемскія пастухі (двое), вешчун; са Старога Запавету: цар Ірад, воін, гораданачальнік, Рахіль, якая просіць аб паміланні яе сына, яўрэй Берка, мужык, д'ябал, яўрэйка — жонка Беркі.

Усе гэтыя лялькі прымацоўваюцца на дроціку знізу ў вяртэпе, так што па волі батлейшчыка, аднаго з лоўкіх і знаходлівых хлопцаў, згаданыя персанажы рухаюцца згодна сваёй ролі. Лялькі ці драўляныя

фігуркі, што паказваюць Прасвятую Дзеву Марыю і Іосіфа Абручніка, ставяцца ў цэнтры вяртэпа верхняга яруса побач, перад імі размяшчаецца ў яслях на сене фігурка, якая знамянуе нованароджанае Дзіця. Напярэдадні Новага года да вяртэпа робіцца падбор дарослых і дзяцей (пеўчых), якія выконваюць пры спектаклі песні.

(Шэйн, 1902. Зап. настаўнік з Ігуменскага павета М. Г. Яцко.)

(Больш падрабязна пра батлейкавы тэатр глядзіце ў кнізе: Лозка А. Беларуская батлейка... Мн., 1997.)

Бедная, або Галодная куцця

(перад Вадохрышчам)

Куццю ладзілі вельмі скромна. Апрача традыцыйнай стравы куцці, якая нічым не засмачвалася, была толькі капуста і амаль нічога. Аднак за сталом павінна была прысутнічаць уся сям'я, хоць сама вярэра не складалася з ніякіх спецыяльных абрадаў ці варожбаў.

Штопраўда гаспадыні варажылі са смаку й выгляду самой куцці аб ураджаі, а таксама аб пагодзе на будучы год. Калі казаць, што «гаспадыні варажылі» толькі на куццю, дык гэта будзе недакладна, бо фактычна варажба пачыналася ўжо ад Каляднай куцці й выглядала наступна: усе тры разы куцця павінна была варыцца ў тым самым гаршку, а таксама вада й крупы былі дакладна адмераныя.

Пасля апошняй, Галоднай, куцці гаспадыня пытала ў прысутных, і таксама прыпамінала сама, якая з куццяў была найсмачнейшая, або найбольш удалая. Калі найбольш удалай прызнавалася першая куцця, дык азначала добрую й цёплую вясну, а таксама ўраджай на жыта — галоўную збажыну селяніна-беларуса. Калі найбольш удалай прызнавалася «багатая» куцця, дык гэта азначала добрае лета й ўраджай на ярыну, а калі ж на «бедную», ці «галодную», — прыгожая сухая восень і ўраджай на садавіну і гародніну.

На Вадохрышча ў некаторых цэрквах, асабліва калі яны знаходзіліся недалёка ад ракі ці возера, адбывалася ўрачыстае пасвячэнне вады. Дзеля гэтага за пару дзён перад святам выразаўся з лёду вялікі колькіятровы крыж, які фарбаваўся найчасцей ярка-сіняй фарбай і ўстанавіваўся на лёдзе недалёка ад берага ракі.

Навокал крыжа расстаўляліся зялёныя ялінкі ды іншыя ўпрыгожванні. Пасля заканчэння багаслужбы ў царкве ў бок ракі ці возера йшоў Хрэсны ход. Над вадою пасля кароткіх малітваў святар апускаў у загадзя прасечаную палонку Напрыстольны Крыж, і гэтым самым асвячаў ваду. У часе апускання яго паліцыя, войска ці іншыя стралкі давалі залпам тры выстралы.

Пасля заканчэння багаслужбы на рацэ кожная сям'я набірала з палонкі вады ў загадзя падрыхтаваную пляшку. Гэтая вада лічылася святой ды захоўвалася праз цэлы год для ўжытку ў розных выпадках, як пажар, наглая хвароба і г. д.

У католікаў Вадохрышча называлася Тры Каралі (у памяць трох каралёў-мудрацоў, якія прыходзілі пакланіцца нованароджанаму). У гэты дзень у касцёле пасвячалі крэйду. Гэтай крэйдай потым малявалі крыжы на вушаках у хаце і наогул ва ўсіх гаспадарчых будынках, каб усцерагчы дом ад пажару, хваробаў ды іншых няшчасцяў. Праваслаўныя ж выпальвалі гэтыя крыжы прынесенай з царквы свечкай.

На самы дзень Вадохрышча, здаецца, нідзе не ладзілася ніякіх вечарын.

(Стома.)

Варажба

Бяруць каноплі ці проса, бягуць пад чыё-небудзь акно, там яго высыпаюць і прыслухоўваюцца да размоў у хаце. Калі пачуюць словы: «Ідзі, што заседзеўся, чаму не йдзеш?» і г. д., да каго б яны ні адносіліся, то дзяўчына, падслухоўваючы, верыць, што яна ў наступным годзе выйдзе замуж; калі ж пачуе словы: «Садзіся, яшчэ рана, пачакай трохі, застанься» і г. д., то гэта значыць, што дзяўчына замуж у гэтым годзе не выйдзе. Калі ж гаворка ідзе пра свяшчэнніка, свечку ці пра дошкі, то гэта азначае, што дзяўчына, якая падслухоўвае, ці той, хто намераны сватацца да яе ў гэтым годзе, памруць.

(Шэйн, 1887. С. 41.)

Дзяўчаты... бяруць першы спечаны блін, вымятаюць хату, смецце кладуць на засланку і нясуць на сметнік, дзе становяцца на засланку са смеццем, ядуць блін і ў гэты час прыслухоўваюцца да брэху сабак: з якога боку ён чуцён, з таго і прыедуць жаніхі. Чым ясней чуваць сабачы брэх, тым бліжэй дзяўчына будзе жыць замужам, а чым глушэй чуваць брэх, тым далей. Хрыплы брэх сабакі азначае старога, а звонкі і тонкі — маладога.

(Шэйн, 1887. С. 40—41.)

Выйшаўшы на двор, скідваюць з нагі чаравік і з усіх сіл кідаюць яго на вуліцу: у які бок наском ляжа чаравік — адтуль і будуць сваты; калі чаравік упадзе наском да той, што кідала, значыць, сватоў да яе ў гэтым годзе не будзе.

(Раманаў, 1912. С. 121.)

Дзяўчына выходзіць на свой двор, набірае тут трэсак у хвартух і бяжыць у хату. Тут лічыць трэскі: цотны лік іх — хутка быць ёй у пары, г. зн. хутка пойдзе замуж, няцотны лік — не хутка пойдзе замуж ці яе чакае вечнае дзявоцтва.

(Булгакоўскі, 1890. С. 183.)

У дзень Новага года пякуць вялікі блін (дзяўчаты). Спёкшы, дзяўчаты карагодам ідуць у хлеў, куды заганяюць рагатую жывёлу. Кожная з дзяўчат адламае частку бліна і дае жывёле; усё гэта робіцца ў цемры. Потым заходзіць другая, з агнём, і разглядаюць, якога полу жывёла: бык ці карова? І вераць, калі дзяўчына дае частку бліна быку, то выйдзе замуж, а калі карове, то застанеца ў дзеўках.

(Эгілеўскі, 1844. С. 44—45.)

Варожачы, дзяўчаты выцягваюць зубамі саломкі з новай страхі, і чья саломінка акажацца даўжэйшая — тая хутчэй пойдзе замуж. Калі пры гэтым саломінка будзе мець колас з зернем — тая, якая варожыць, выйдзе за багатага хлопца, без зерня — за беднага. Саломінка без коласа паказвае, што дзяўчына ці зусім не выйдзе замуж, ці выйдзе за ўдаўца.

(Нікіфароўскі, 1897. С. 52.)

У Шчодрык... знаходзяць вялікі плот, зроблены з частаколу, у якім па меншай меры было б 100 калоў. Знайшоўшы такі плот, пачынаюць варажыць... Любы першы кол называюць «маладзец», а наступны за ім — «удавец», трэці — зноў «маладзец», а чацвёрты — «удавец» і г. д. Калі апошні кол будзе «удавец», значыць, быць дзяўчыне, якая варажыць, за ўдаўцом; у адваротным выпадку яе жаніх будзе «маладзец».

(Крачкоўскі, 1874. С. 8. Зап. у Камянцы.)

Перад самай вячэрай бацькі, выправіўшы хоць дзеля чаго сваю дачку з хаты, пад міскі са страваю, што стаяць на стале, падкладаюць: пярсцёнак пад адну, шчотку пад другую, а пад трэцюю — грабянец. І вось калі дзеўка сядзе вячэраць і выйме з-пад міскі спачатку пярсцёнак — гэта пэўны знак, што выйдзе за кавалера, калі шчотку — удавец прапануе ёй руку, грабянец жа прадказвае, што да самай смерці суджана ёй руту сеяць. Трэба тут дадаць яшчэ, што гэта варажба раз толькі робіцца, менавіта калі дзеўка пачынае семнаццаты год жыцця.

(Федароўскі, 1897. С. 315.)

Калі дзяўчына жадае даведацца, якога нораву будзе ў яе муж, яна павінна кінуць на сачэльнік у раку камень. Калі камень з шумам пойдзе на дно — муж будзе злосны, а калі ціха — муж будзе смірны.

(Забабоны, 1879. С. 117.)

Дзяўчына для варажбы бярэ з падпечча курыцу і паволі пераносіць яе ў «кутні» вугал. Стан курыцы ў гэты час паказвае на характар будучай свякрухі: калі курыца не рвалася з рук, не крычала, то і свякруха будзе спакойная, не задзірыстая.

(Нікіфароўскі, 1897. С. 52—53.)

Калі куры спакойна клююць пакладзеную ім куццю, не б'юцца, то ў дзяўчыны, якая варожыць, будзе ціхі, спакойны муж, у адваротным выпадку — задзірысты і буйны.

(Нікіфароўскі, 1897. С. 51.)

У нас на Шчодрыкі кожна дзеўка сыпле на зямлю па жменьцы ячменю, кожна паапроч свой, потым упусціць пеўня: да каторай горбачкі певень падыдзе і пачне дзяўбсці — тая раней замуж пойдзе.

(Федароўскі, 1897. С. 314.)

Насыпаюць кучку куцці, даюць есці пеўню і лічаць зярняты, што засталіся, і пры гэтым прыкмячаюць, калі акажацца цотка — выйдзе замуж, лішка — не.

(Шэйн, 1887. С. 41.)

У час варажбы дзяўчына трымае ў зубах лучыну, запаленую з абодвух канцоў, падыходзіць да рачной ці азёрнай вады і тушыць лучыну, абмачыўшы ў вадзе спачатку правы канец, а потым левы: уночы абавязкова прысніцца суджаны — з ім дзяўчына будзе пераходзіць праз раку ці ручай па кладцы.

(Нікіфароўскі, 1897. С. 53.)

Калі свята Каляд выпадае ў пятніцу, то на той год будзе паміраць больш жанчын, чым мужчын, калі ў аўторак ці чацвер, то больш мужчын, а калі ў панядзелак, то жанчыны ў тым годзе з цяжкасцю будуць раджаць.

(Булгакоўскі, 1890. С. 181.)

Пасля каляднай вячэры жанчыны кладуць свае лыжкі ў міску, у якую пакладзена крышку куцці, і ставяць міску на кут. Гэта робіцца з мэтай ўгадаць свой лёс. Калі на другі дзень лыжкі знойдзены будуць у тым самым становішчы, у якім былі ўчора, — гэта добры знак, калі ж якая-небудзь з іх павернецца — гэта прадказвае ўладальніцы лыжкі хуткую смерць.

(Невяровіч, 1859. С. 168.)

Пасля вячэры, не выходзячы з-за стала, жанчыны выцягваюць з-пад абруса, заплюшчыўшы вочы, сяніну, каб даведацца, які будзе лён: выцягнуўшы доўгую сяніну, верыць, што ў яе ўродзіць добры лён, а калі выцягне кароткую, то будзе лён благі. Мужчыны ў сваю чаргу спяшаюцца даведацца такім чынам, які будзе ўраджай на хлеб.

(Булгакоўскі, 1890. С. 181.)

Казёл

(гульня)

Для гульні ў «Казла» дзеці падзяляюцца на групы па пяць чалавек. Кожная група гуляе асобна, у кожнай пяты хлопчык — «казёл». Ён становіцца пасярод, а астатнія чатыры — папарна па два бакі тварам да яго.

«Казёл» звяртаецца да адной са сваіх пар:

— Бэгэ!

Адзін з пары адказвае:

— Чаго, козле?

— З'ем тэбэ!

— З'еш воўка, не мэнэ.

Пасля гэтага парныя хлопчыкі павінны перамяніць свае месцы, прабягаючы каля «казла» паасобку, а ён імкнецца схапіць аднаго з іх. Тады той, хто застаўся не ў пары, павінен заняць месца «казла». Калі ж яму не ўдаецца нікога злавіць, то ён павінен у другі раз быць «казлом».

Гульня можа працягвацца бясконца.

(ААН. Зап. Васіль Пугацэвіч у г. Бельск Гродзенскай губ.)

Казёл

(карагодная гульня)

У гульні ўдзельнічаюць дзяўчынкі і хлопчыкі. Перад пачаткам гульні яе ўдзельнікі становяцца ў круг і злучаюць унізе рукі. У сярэдзіну круга становіцца хлопчык, якому даручылі выконваць ролю «казла». Ён узнімае рукі ўверх, згінае ўсе пальцы, акрамя ўказальных, у кулак і падстаўляе іх з двух бакоў да лба. Такім чынам імітуюцца рогі. На словы:

Ішоў казёл дарогаю,

Дарогаю, дарогаю

(1—4-ы такты мелодыі памерам 2/4)

удзельнікі «простым крокам» рухаюцца па крузе супраць ходу гадзіннікавай стрэлкі. «Казёл» падскокамі таксама рухаецца па крузе, але па ходзе гадзіннікавай стрэлкі, і выбірае сабе «казу».

На словы:

Знайшоў казу бязрогую (5—6-ы такты)

«казёл» запрашае дзяўчынку-«казу» на танец у сярэдзіну круга: нахіляе корпус уніз, настаўляе рогі ўперад. Затым падскоквае на левай назе, а правай адразу пасля прызямлення два разы б'е аб зямлю. Удзельнікі, не раз'ядноўваючы рук, працягаюць рухацца ў тым жа напрамку. На словы:

Бязрогую казу (7—8-ы такты)

«казёл» хуткім бегам, высока падымаючы калені, паварочваецца вакол сябе, адначасова рухаючыся ўперад супраць ходу гадзіннікавай стрэлкі. Рукі ў першапачатковым становішчы. «Каза», пераскокваючы з адной нагі на другую, выходзіць з круга і становіцца за «казлом». Астатнія ўдзельнікі, замкнуўшы круг, працягваюць рухацца ў тым жа кірунку. На словы:

Давай, каза, папрыгаем,
Папрыгаем, папрыгаем
(9—12-ы такты)

«казёл» пляскае два разы ў ладкі, павярнуўшыся да «казы». «Каза», прыстаіўшы пальцы да лба, два разы падскоквае ўверх. Ногі, згінаючы ў каленях, падціскае пад сябе. Затым, агрэсіўна выставіўшы «рогі» ўперад, бяжыць да «казла». «Казёл» уцякае ад «казы». Усе ўдзельнікі, спыніўшы рух і павярнуўшыся тварам да цэнтра круга, пляскаюць у ладкі. На словы:

Давай, каза, папрыгаем,
Папрыгаем, каза
(13—16-ы такты)

«казёл» рэзка паварочваецца ў бок «казы» (мабыць, думаў, што яна перастала бегчы за ім) і ад нечаканасці адскоквае да цэнтра. «Каза», спалохаўшыся нечаканага павароту, імчыцца міма «казла» ў бок ігракоў. Тыя, хто аказаліся бліжэй да «казы», вішчаць і адскокваюць убок. Увогуле, гульцы паўтараюць рухі «казла» і «казы», якія яны выконвалі на 9—12-ы такты.

На словы:

Та кубічкі, лапатачкі,
Та дзецкія забавачкі
(2 разы — 17—24-ы такты)

за першым разам (17—20-ы такты) «казёл» і «каза» бягуць насустрач адно аднаму, бяруцца пад правыя рукі і паварочваюцца вакол сваёй восі. Гульцы пляскаюць у ладкі.

На паўтарэнне слоў (21-ы—22-і такты) «казёл» і «каза» робяць адно да аднаго «польку з акцэнтам на ўсю ступню» на першую долю такта, затым «трайным пераступаннем» адыходзяць адно ад другога; на 23-і—24-ы такты — 2 разы «польку з акцэнтам на ўсю ступню».

Ігракі паўтараюць рухі «казла» і «казы», якія яны выконвалі на 17—20-ы такты.

Гульня пачынаецца спачатку. Ролю «казла» выконвае другі ігрок.

Бывае, што салістаў, якія танцуюць у сярэдзіне круга, калектыў не хоча адпускаяць. У такім выпадку тыя, хто стаяць па крузе, без перапынку працягваюць спяваць, пачынаючы з другога або трэцяга куплета. Салістам нічога не застаецца, як імправізаваць танец далей.

Умерана скоро $\text{♩} = 116$

І шоў ка зёл да ро га ю, да ро га ю, да
ро га ю. Знай шоў ка зу бяз ро гу ю, бяз
ро гу ю ка зу. — Да вай, ка за, па
пры га ем, па пры га ем, па пры га ем. Да
вай, ка за, па пры га ем, па пры га ем, ка за.

(Козенка. С. 23. Зап. у в. Заброддзе Лельчыцкага р-на Гомельскай
вобл. ад Г. У. Бароўскай, 1918 г. н., К. М. Хамутоўскай, 1927 г. н.,
Ю. М. Хамутоўскай, 1930 г. н.)

Мяцеліца

(танец)

«Мяцеліца» — традыцыйны танец, які ўпамінаецца ў 1-ай палове
XVII ст. Мае шмат варыянтаў музыкі, харэаграфіі і прыпевак. Адзін
з самых вядомых дае Г. Цітовіч:

Хутка $\text{♩} = 144$

Па ву лі цы мя це лі ца мя це, крас на дзеў чы
вя дзе рач ка мі па бра згі ва е, на шых хло пчы
на па во ду і дзе,
каў па дра жні ва е.

Прыпеўкі ў гэтым танцы звычайна бойкія, ім уласцівы гумар.
Некалькі з іх прыводзіць М. Федароўскі. Адна з іх такая:

Жвава ♩ = 110

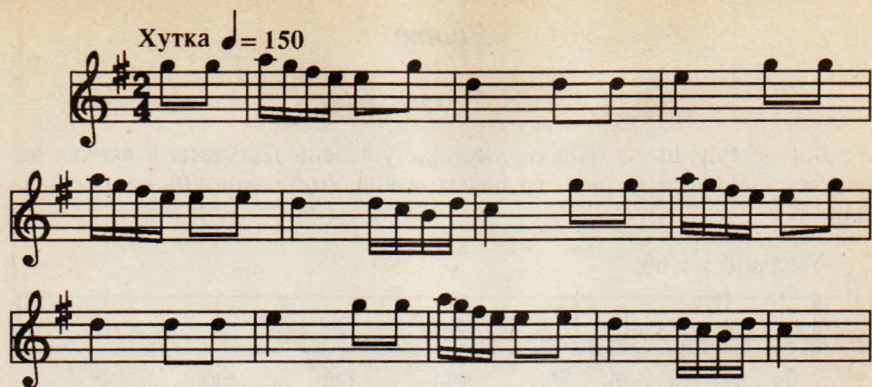
А ма_е ж вы дзя_ў_чат_кі, пус_ці_це па_грэц_ца,
на ву_лі_цы мя_це_лі_ца, ня_ма дзе па_дзец_ца.

Харэаграфічны варыянт, што бытаваў на Брэстчыне, прыводзіць П. Шпілеўскі: «Тры дзяўчыны, узяўшыся за рукі, то хутка круцяцца кругам, як быццам вальсуюць, то вырабляюць паўкругі павольна, нібыта адварочваючыся адна ад другой, то, нарэшце, імчацца ўздоўж і ўпоперак пляцоўкі, прыпяваючы:

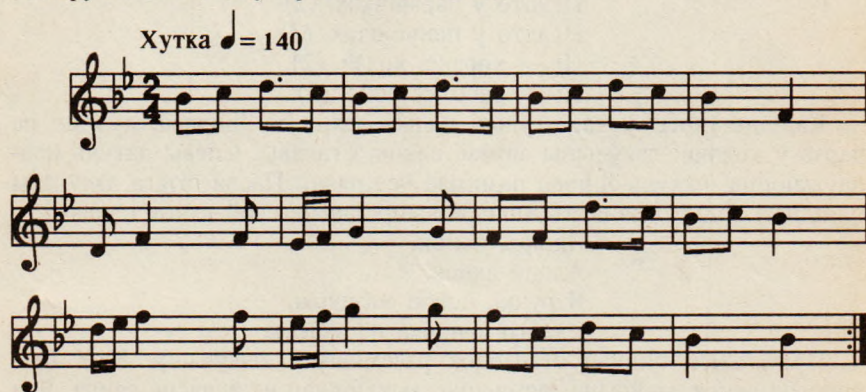
Як пайшоў жа наш каваль
З каваліхаю на баль.
Ды марудна ж ён ідзе,
Ды й дарогі не знайдзе...
Бадай таго каваля
Мяцеліца замяла,
Што ён яе, маладу,
Замарозіў на ляду.

Найбольш вядомы танцавальны варыянт «Мяцеліцы» запісаў П. Шэйн у Віленскай губерні: «Собираются в пары, берут в руки махрачки, т. е. полотенца или пояса, становятся в ряд. Раздается музыка и напев, и в одно мгновение поднимается настоящая метель. Все пары бросаются вдруг, первая, проскочив под полотенцем, пропускает вторую пару, третью, четвертую и т. д., вторая, проскочив под полотенцем, пропускает третью пару, третья пара — четвертую и т. д. Все это делается с невероятной быстротой и всеми парами вместе. Надо удивляться, как стройно, скоро и даже грациозно совершается эта куцерьма...». «Мяцеліца» часта выконвалася і з хустачкамі, пра што ўспамінаецца ў ананімнай паэме «Тарас на Парнасе»: «Узяўшы хустачку, Венера пайшла «Мяцеліцу» скакаць». У Магілёўскай вобласці «мяцеліца» бытвала ў выглядзе танцавальнай гульні. Чатыры пары, што стаяць у малюнку крыжа, ныраюць у вароты, утвораныя ўзнятымі рукамі той парай, якая стаяла насупраць. Калі музыка раптам абрывае ігру, пара, што апынулася ў цэнтры, хутка разварочваецца і мяняе напрамак руху. Яна нырае ўжо пад рукі другой пары, другая — чацвёртай, чацвёртая — пятай.

Найгрыш «Мяцеліцы» запісаны ў Магілёўскай вобласці:

Гульня гэта вельмі займальная для дзяцей розных узростаў, таксама як і імітаванне мяцеліцы, завірухі. Дарэчы, дзе-нідзе блізкія да «Мяцеліцы» танцы называліся «Завіруха», «Віхор» або «Завейніца». Так, у «Завірусе» пары бегалі адна за адной простым лёгкім крокам, мянялі напрамак і закручваліся, нібы замець, у розныя бакі. Адна з мелодый «Завірухі» запісана ў Брэсцкай вобласці:

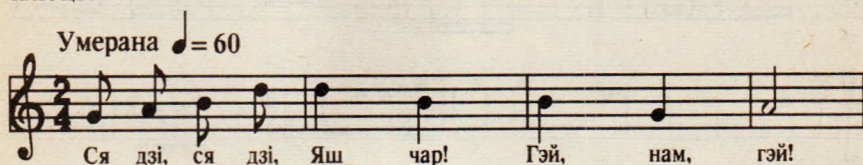
«Завейніца» выконвалася некалькі інакш. Танцоры, нагнуўшыся, прабягалі парамі пад ручніком, які трымала ў выглядзе аркі адна з пар. Вядомы харэограф К. Галяйзоўскі, які бачыў беларускі варыянт «Завейніцы», пісаў: «От быстроты бега при поворотах колонна плясавших принимала наклонное положение, как у велосипедиста во время быстрой езды по треку или самолета при планирующем спуске. Первая пара, выйдя из арки, бежала, скажем, направо, вторая уносилась влево, третья — вправо, четвертая — влево и т. д. Бешеный темп, выкрики, мельканье юбок и полотенце создавали иллюзию метели, урагана».

(Чурко. С. 32—34.)

Яшчар

(гульня)

Яшчар сядзіць на пяньку, ухутаны ў зелені. Дзяўчаты ў вянках на галаве, узяўшыся за рукі, то падыходзяць, то адыходзяць ад Яшчара, пяюць:

Сядзі, сядзі, Яшчар! Гэй, нам, гэй!

У зялёным крэсле, (2)

У ласкавым кусце, (2)

Гарэшыкі трушча. (2)

Бяры сабе паненку, (2)

Каторую хочаш. (2)

Ці што ў чаравічках, (2)

Ці што ў панчошках. (2)

Ці — хораша ходзе, (2)

Ці — работку робе. (2)

Калі дзяўчаты ў часе гульні падыходзяць да Яшчара, дык ён па чарзе ў кожнай дзяўчыны знімае вянок з галавы. Спевы датуль прадаўжаюцца, пакуль Яшчар пазнімае ўсе вянкi. Пасля гэтага дзяўчаты па адной падыходзяць да Яшчара выпрошваць свой вянок словамі:

Яшчар, панок,

Аддай вянок.

Я ручкі, ножкі мазаліла,

Свайго вяночка не знасіла.

Пры гэтым Яшчар стараецца расмяшыць дзяўчыну. Калі пры просьбе вянка дзяўчына засмяецца, дык Яшчар не аддасць вянка. Яна адыходзіць без яго. Затым падыходзіць другі раз прасіць вянка. Яшчар толькі тады аддасць ёй вянок, калі яна пры просьбе не засмяецца.

(Дудар, 1970. Зап. настаўнік Я. Г. у сваёй вёсцы ў Лагойскім р-не.)

Кабылка

(танец)

«Кабылка» — танец, які сфарміраваўся, відаць, у працэсе каляднага «хаджэння з кабылай». Загісаны на захадзе Гродзенскай вобласці. Трое выканаўцаў становіліся адзін за адным, нахіляліся наперад і абхоплі-

валі папярэдняга за талію. Зверху на ўсіх накідвалі гуньку, ці посцілку. Першы ў выцягнутых руках трымаў капялюш або падушку, імітуючы галаву кабылы, а апошні падымаў ногі — нібы брыкаўся. Выканаўцы рухаліся па крузе пераменным шагам, узгоднена прытопваючы ў рытм па тэмпу песні:

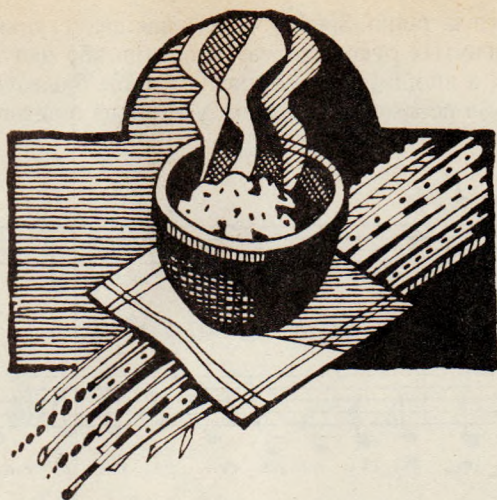
Жвава $\text{♩} = 96$

Па_йшла ка_за, бры_ка_ю_чы, ад ся_ла да ся_ла,
 пы_та_ю_чы Ва_сі_ля. Ва_сіль да_рог не зна_е, а_ў_ка_
 _бы_лкі пы_та_е. А ка_бы_лка пад ма_сток, а ён_я_е
 за_хва_сток: "Стой, тпру, ма_я_мі_ла, каб ты воза не па_бі_ла".

У іншых раёнах кабылу «рабілі» адзін, або два, або некалькі чалавек. Часам на іх спіны садзіўся коннік, які «паганяў» кабылу. Гэты танец-гульня адкрывае бязмежны прастор для фантазіі.

(Чурко, 1994. С. 51.)

СУСТРЭЧА РАСТВА, або БЕДНАЯ КУЦЦЯ

(сцэнарый для дзяцей старэйшага дашкольнага
і малодшага школьнага ўзросту)

Памяшканне прыбрана пад вясковую хату. У цэнтры яе — гаспадар і гаспадыня ў беларускай нацыянальнай вопратцы. Актыўнымі ўдзельнікамі мерапрыемства з'яўляюцца таксама дзеці, могуць быць падключаны і бацькі.

Рэкамендуецца вечарыну (ранішнік) праводзіць у выглядзе аповеду «гаспадароў» з мэтай знаёмства з народнымі каляднымі традыцыямі ў выглядзе тэатралізаванага свабоднага дзеяння, у якім актыўную ролю выконваюць дзеці.

Гаспадыня:

— Калі ласка, сядайце, дзеці, за стол, бо бацька ўжо чакае вас на куццю. Нашы дзяды і прадзеды ў сваіх сем'ях заўсёды 6 студзеня Каляды распачыналі абрадавай вячэрай. Яе называлі «Першай куццёй», бо яшчэ будзе Другая і Трэцяя. Таксама называлі «Вялікай», бо пачынала вялікае земляробчае свята; «Поснай» і «Беднай», бо не ўжывалі мясных стравы. Вось паглядзіце на стол. Квас з грыбамі, бліны з макам і куцця з мядовай сытой ці льяным алеем. Гэтыя тры абавязковыя стравы рыхтаваліся ў бедных сялянскіх сем'ях. У сем'ях сярэдняга дастатку было пяць страў: дадаваўся яшчэ селядзец з ільняным алеем або рыба і аўсяны кісель з мядовай сытой. Заможныя сем'і рыхтавалі сем страў: да названых пяці яшчэ прыбаўлялі вараныя грыбы і адвар з сушаных яблык, ігруш і сліў. А цяпер скажыце, дзеці, якая самая галоўная стравы на нашым стале і чаму?

Дзеці (*адказваюць*):

— Куцця, таму што вячэра называецца «Бедная куцця»...

Гаспадыня:

— Вы маеце рацыю. Нашы далёкія продкі гаршчок з куццёй ставілі на чысты абрус, пад якім было падкладзена сена або салома. Як куцця, так і салома абазначалі пажаданне земляроба, каб будучы год быў багатым і заможным. Калі ўдавалася куцця, то будзе ўраджайны год.

Гаспадар:

— Ну, хопіць, спадарыня, сядай, будзем пачынаць святочную вячэру. А яе заўсёды пачыналі з куцці. (*Здымае лыжкаю падсохлы верх і кладзе ў талерку.*) Каб куры добра яйкі неслі, аддайце, дзеці, гэтую скарынку курам. (*Ададае.*) А самую першую лыжку куцці аддадзім Марозу, як гэта рабілі нашы прадзеды. (*Падыходзіць да акна з лыжкаю, стукае ў раму.*) Мароз, Мароз! Ідзі куццю есці, а летам не бывай, па межах не хадзі, ячмень, пшаніцу, грэчку не губі! (*Кідае ў акно.*)

Гаспадыня:

— І я папрашу. Мароз, Мароз! Ідзі куццю есці, а летам не бывай, маю расаду не губі! Дзеці, а пра што яшчэ папрасіць Мароза? Якую гародніну вы ведаеце?

Дзеці:

— Агуркі, буракі, гарбузы, морква, гарох...

Гаспадар:

— Перш чым самім паспрабаваць куццю, у нашым народзе існуе звычай ахвяраваць першыя кавалкі сваім «дзядам», памерлым продкам. Гэта мы і зробім. (*Адкладаецца на стол кавалчак «дзядам».*) Ну а цяпер частуйцеся ўсе. (*Гаспадар і гаспадыня частуюць дзяцей і гасцей.* *Затым прыступаюць да астатніх страў.*)

Гаспадыня:

— Дзеці, а цяпер давайце паварожым. Раней лічылася, хто выцягне з-пад абруса найбольшую сяніну, той пражыве найбольш гадоў. Калі ласка, хто хоча даведацца аб сваім лёсе? (*Дзеці выцягваюць сцяблінікі сена і мераюць, чыя даўжэйшая.*)

Гэтую гульню можна праводзіць і з «саломкай», кулінарным пачывам, замест сена (саломы). Тады выцягнутую салодкую саломку можна будзе выкарыстаць тут жа ў ежы.

Падчас Першай, Другой і Трэцяй куцці праводзіліся дзясочыя варожбы. Гаспадыня можа арганізаваць з дзяўчаткамі наступныя гульні-варожбы, якія разглядаюцца як вясёлыя жарты.

А. Дзяўчаткі кідаюць уверх свае «туфелькі». Насочак паказвае накірунак, дзе жыве будучы жаніх.

Б. Тры дзяўчаткі кладуць на падлогу свае аладкі (або іншую страву). Гаспадыня адпускае ката ці сабачку. Тая дзяўчынка, да аладкі якой падышоў кот, некалі першая выйдзе замуж.

Могуць быць праведзены і іншыя гульні-варожбы.

Гаспадыня (*схаваўшыся*) звяртаецца да гаспадара:

— Ці бачыш ты мяне?

— Не, не бачу!

— Каб жа ты не бачыў за стогамі, за копамі, за вязамі, за снапамі свету.

— А ці бачыш ты мяне?

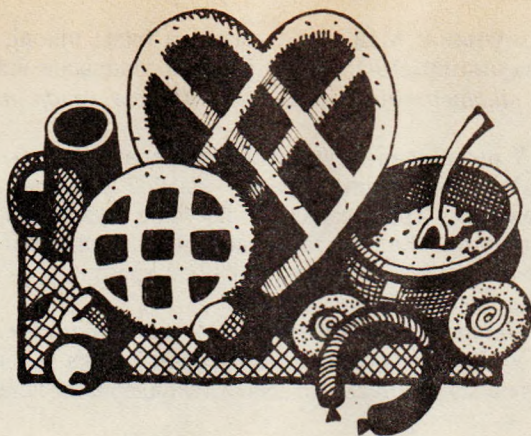
— Не бачу!

— Каб жа ты не бачыла за гуркамі, за гарбузамі, за купустаю, за буракамі свету.

Акрамя гульняў-варожбаў можна таксама арганізаваць іншыя гульні, што праводзіліся моладдзю на Каляды. («Цот ці лішка», «Золата» і інш.)

Алесь Лозка

ШЧОДРЫ ВЕЧАР

(сцэнарыі для дзяцей старэйшага школьнага ўзросту)

На пляцоўку ўваходзяць дзяўчаты з песняй «Ой, дзе ж мы ходзім».

Шчодрая: Добры вечар, гаспадарочкі, веселасці вам і радасці. Мір вашаму дому, быць пірагу ядому. Даўно да вас збіраліся, мы ледзь-ледзь сабраліся. Палотны пабялілі, убораў панашылі, усё парабілі ў дарогу.

Першая дзяўчына: Мы са Шчодрой ідзем, на ўвесь свет радасць нясем. Прышлі да вашае хаты, каб была твая сям'я багата. Каб увесь год быў шчаслівым, былі буйныя твае нівы.

Другая дзяўчына: Каб былі збожжа поўныя клеці. І каб меў ты павагу ў цэлым свеце.

Шчодрая: Ты пусці пашчадраваці ды цябе павіншаваці.

Разам: Чалом Вам б'ём, у ножкі кланяемся.

Шчодрая: А ці знойдзеца ў вас месца цёпленькае для нас? Ці шырокі лавы, каб нам паляжаці? А ці добрая гаспадынька, каб нас пачаставаці?

Трэцяя дзяўчына: Гаспадыня добрая, ды нават шчодрая, ды за што ж нас частаваці, спачатку трэба паспяваці!

Разам: Дык паспяваем. (*Спяваюць песню «Ішла Каляда».*)

Чацвёртая дзяўчына: Гаспадарскі двор на сямі стаўбах, на васьмі стаўпах, стаўбы тачоныя, пазалачоныя. А на самым двары стаяць тры церамы.

Пятая дзяўчына: Як у першым цераму — цёпла сонейка, у другім цераму — свецел месяц, а ў трэцім — часты звёздушкі.

Шостая дзяўчына: Цёпла сонейка — гаспадынюшка ў доме, свецел месяц — то гаспадар сам, часты звёздушкі — малы дзетушкі.

Сёмая дзяўчына: Дзякуй табе, гаспадар, за ласку, што не даў у абразку.

Восьмая дзяўчына: Май усяго даволі, а бяды ніколі.

Першая дзяўчына: Шчасце каб было, а няшчасце каб сышло.

(Спяваюць віншавальную гаспадару «Добры вечар таму, хто ў гэтым даму».)

Шчодрая: У пана Івана — умная жана, ды закупіла, ды тры гарады.

Другая дзяўчына: Першы горад — да ўсё з панамі. Другі горад — ды ўсё з казакамі. Трэці горад — ды ўсё з мужыкамі.

Трэцяя дзяўчына: Жадаем табе, гаспадыня, з казакамі піва варыці.

Чацвёртая дзяўчына: З мужыкамі поле араці.

Разам: Поле араці, ячмень сеяці.

(Спяваюць віншавальную гаспадыні «У пана Івана умная жана».)

Шчодрая: У хаце, дзе вокны ярка свецяцца, ружа чырвоная, бяроза беленька, сад зялёны вішнёвы, то дачка гаспадары, як лецейка, расцвіла.

(Спяваюць віншавальную дачцэ «Трава-мурава».)

Шчодрая: А табе, гаспадарскі сыноч, жадаем кахання не адзін годок. Каб гаспадыню спрытну ўзяў, ды акрамя яе нікога не кахаў.

Пятая дзяўчына: Каб у вас нараджаліся дзеткі.

Разам: Прыгожыя, як кветкі.

(Спяваюць віншавальную сыну «Там за садамі за зялёнымі».)

Шчодрая: Гэй, дзяўчаты, расступіцеся ды на цыганак надзівіцеся!
(На пляцоўцы з'яўляюцца тры цыганкі з песняй.)

Першая цыганка: Добры вечар! Прыйшлі мы да вас на свята, а хата ў цябе, гаспадар, багатая! Я цыганка маладая, я цыганка не прастая, я ўмею варажыць, я хачу паваражыць.

Другая цыганка: Пакажы-ка, барын, ручку, палажы-ка грошай кучку. Усю праўду скажу, усю ісціну.

(Падыходзіць да гаспадары са снапом.)

Першая цыганка: Дазволь, гаспадар, паваражыць табе на ўраджай. Цягні каласок, калі выцягнеш доўгі і поўны — ураджай будзе шыкоўны, а калі саломінка будзе тонка, то ў гумне тваім будзе звонка.

(Гаспадар цягне саломінку, ідзе варажба. У гэты час другая цыганка выводзіць на сярэдзіну гаспадарскую дачку.)

Другая цыганка: Паглядзіце, даражэнькія, якая ў гаспадары дачка прыгажэнькая, тварам прыгожа, станам хароша.

Трэцяя цыганка: Хай жа мінае гора і будзе жаніхоў мора.

Другая цыганка: Такой гожай, ружай панне паварожым на каханне. Мы табе завяжам вочкі і раскруцім тры разочкі. Калі спынішся супраць шклянкі, муж п'яны будзе прыходзіць з гулянку. Калі спынішся супраць люстэрка, то мужык будзе быццам цукерка, а калі здарыцца ля кнігі апынуцца, да навукі ён будзе цягнуцца. Калі станеш тварам да жыта, будзеш замужам сыта.

(Завязвае вочы і раскручвае, ідзе варажба.)

Трэцяя цыганка: А ці ведаеце вы, дзяўчаты, што ў гаспадары сын не жанаты? Ён у куточку ўсё стаіць ды адтуль на нас глядзіць. Хлопец трохі сарамлівы, але бачна — не лянівы. Працавіты і прыгожы, гаспадар з яго харошы.

(Выводзіць гаспадарова сына і звяртаецца да яго.)

Я табе паваражу, праўду ўсю табе скажу, ці пашчасціць табе, хлопце, знайсці жонку ў етым годзе.

Ты вазьмі ў руку лучынку, у кола стань сярод дзяўчынак, і пакуль яна гарыць, будзем карагод вадзіць. А калі яна пагасне, то ўбачыш сваё шчасце.

(Ідзе варажба. У гэты час чуецца голас «Но, но, каб цябе халера».)

Цыган: Добры дзень усім, са святам вас!

Дзяўчаты: І табе добры, а каго гэта ты з сабой прывёў?

Цыган: Гэта мой вучоны конь. Гляньце — у вачах агонь! Разумееш усё з паўслова, дзе ж вы бачылі такога? *(да гаспадара)* Можна купіш, гаспадар? У мяне такі тавар, аддаю задарам, усяго за тысячу даляраў.

Дзяўчаты: Э, не! Ды за такога каня аддаць грошы шкада. Ён на зямлі ледзь стаіць.

Цыган: Дык у яго баляць ногі з доўгай дарогі. Вы лепш паглядзіце, павы, які ён у мяне ласкавы. Паглядзіце, якая ў яго паходка, плыве, як у моры лодка. А як мой сівы бяжыць, дык пад ім зямля дрыжыць.

(У гэты час конь наказвае свае здольнасці.)

Дзяўчаты: О! Чуць не ўпаў!

Цыган: А вы не глядзіце, што худаваты, ён так арэ, як валы. А вось каб далі яму зараз пад'есці, пракаціў бы чалавек дзвесце.

Дзяўчаты: Не, цыган! Ён больш нічога ў цябе рабіць не ўмее.

Цыган: Многа вы разумеете! Ён можа не толькі араці, а яшчэ полечку скакаці. Ды нават шчасце нагадаці!

Дзяўчаты: Хлусіш ты.

Цыган: Не верыце, дык глядзіце! Ёсць адная варажба, якраз для гаспадара!

(Падыходзіць да гаспадара.)

Цыган: Яму вочы мы завяжам, а майму каню прыкажам, каб круціўся і скакаў, да сябе не падпускаў. У гэты час сам гаспадар мусіць ухапіць тавар. Калі за хвост — не пойдзе гаспадарка ў рост. А як ухопіцца за грыву — будзеш долю мець шчасліву.

(Гучыць музыка, і гаспадар ловіць каня, апошні падае.)

Цыган: А, гаспадар, хай жа цябе ліха, загубіў ты мне каня.

Дзяўчаты: Надта ўжо слабы твой конь, нават гаспадара не ўтрымаў.

Цыган: Слабы ды худаваты, але шчасце прынёс у хаў. За гэткую чэсць — давай мне даляраў тысяч шэсць.

Дзяўчаты: Купляй, гаспадар, каня, шчасце ён табе прынёс.

Гаспадар: Купляю.

(Аддае цыгану грошы.)

Цыган: Дзякуй, гаспадар, што купіў у мяне тавар! *(Звяртаецца да каня.)* А ты, конік, не сумуй, ды мяне за ўсё даруй! Не журыся і не плач, лепей полечку затанч.

Дзяўчаты: Каб гаспадары і госці паразмялі свае косці!

(Гучыць музыка, усе танчаць польку.)

Шостая дзяўчына: Усе мы справы парабілі і настрой свой не згу-

білі, а каб нам яго трымаць, трэба ў гульні пагуляць, бо ў гульні мы ўсе адчуем, вас як трэба павіншваем, з вамі добра пажартуем. Усё так добра, вось глядзіце: у паўколе вы стаіце, а каб нам яго трымаць, трэба хустку пашукаць.

Шчодрая: Што шукаць, калі мая хустка вельмі добрая.

(Шчодрая дае сваю хустку.)

Шостая дзяўчына: Гэй, музыкі заіграйце, у гульні нас падтрымайце. А вы, людцы, не зьявайце, хустачку перадавайце, а калі музыка спыніцца, хустку не кідайце, а па нашым па ўмовам лепей заспявайце, а калі спяваць не хочаш, можаш польку заплясаць ці што-небудзь прачытаць. Гэй, музыка, заграй, у гульні нас падтрымай!

(Праводзіцца гуляня «Хустачка».)

Сёмая дзяўчына: Кракавяк танцаваць — трэба сала пад'ядаць, а па бульбе, малаку — ледзьве ногі валаку.

(Усе танчаць «Кракавяк».)

Шчодрая: Ну, а зараз, мая душачка, прапаную я «Падушачку».

(Выводзіць на сярэдзіну гаспадарову дачку.)

Восьмая дзяўчына: У гэтай гульні ўсё годна, на каханне ўсё падобна. Зараз мы пойдзем па крузе, дружна заспяваем: «Падушачка, падушачка мая пуховая, малодушка, малодушка мая маладая, каго люблю, каго люблю, таго пацалую, падушачку, падушачку таму падарую. Ну, а ты, мая дачушачка, у руках трымай падушачку, з ёй ідзі ты супраць кола, у музыкаў усё гатова? А з кім будзеш сустракацца, з тым павінна цалавацца».

(Ідзе гуляня «Падушачка».)

Дзевятая дзяўчына: Добра сталі мы гуляць, зараз час усім танцаваць. Польку нашу родную, любую, народную: «Полька-полечка трасуха, не чужая, нашая, абдымуха, паскакуха, лепшае нямашака».

(Усе танчаць польку.)

Шчодрая: А зараз, гаспадарочкі, дарыце і добра хлеба нам нясіце.

Шостая дзяўчына: Дарыце, гаспадарочкі, дарыце, нас не барыце. Кароткі світкі, памерзлі лыткі.

Сёмая дзяўчына: Дайце грошай карабец, а мы купім сто авец.

Восьмая дзяўчына: І кавалак сала, каб свінка добра спала.

Першая дзяўчына: Не дасі пока, вылезе вока.

Другая дзяўчына: Не дасі пірог, дык мы пойдзем за парог.

Шчодрая: Мы не варагі, бяром хлеба ды пірагі.

Трэцяя дзяўчына: Каўбасу даставайце, каб ліха не было ў хаце.

Чацвёртая дзяўчына: Дайце нам чарку, каб гаспадар меў толькі шкварку.

Пятая дзяўчына: Не дасі здароў, палупім кароў.

Разам: Дарыце, гаспадарочкі, дарыце.

(Выходзіць гаспадар з мехам.)

Гаспадар: Вось вам мех адзін на ўсіх. Усе спажывайце ды Каляды ўспамінайце.

(Дзяўчаты дзякуюць яму і падбягаюць да меха.)

Шостая дзяўчына: (дастае піражок) Які гэты піражок, каб гэтакі каласок, а з таго каласочка — жыта бочка!

Сёмая дзяўчына: (выцягвае сала) А за гэты кусок сала, каб свіння дзверы выстаўляла!

Шчодрая: Дык будзьце здаровы, жывіце багата.

Разам: Хай шчаснаю доляй напоўніцца хата!

(Спяваюць песню «Будзь ваша здароў».)

Шчодрая: Дзякуй, вам людцы, за тое, што прынялі, з хаты нас не выганялі, з намі шчыра пагулялі дый прысмакаў надавалі, каб у хаце быў мір, спакой, у гумне жыцейка ракой, каб спінка не балела, каб скацінка не хварэла.

Разам: Каб вы з намі цераз год зноў вадзілі карагод.

Шчодрая: Бывайце сябры, бывайце, добра нажывайце, сваё шчасце напаткайце.

Разам: Ды праз год нас чакайце!

(Дзяўчаты пакідаюць пляцоўку з песняй «Ішла Каляда».)

Алег Аляхновіч, Пятро Гуд

Дадатковы матэрыял

ПЕСНІ

Ой, дзе ж мы ходзім...

Урачыста ♩ = 60

Ой, дзе ж мы хо_ дзім ды й па_ ха_ джа_ ем. Шчо_ дры ве_ чар!

Ой, дзе ж мы ходзім ды й паходжаем.
Шчодры вечар!*

Ды з Новым годам усіх паздраўляем,
Вашага двара мы не мінаем,
Вашага двара развеселяем.

(Зап. А. Аляхновіч у 1994 г. ад студэнткі Беларускага ўніверсітэта культуры Н. У. Навумовіч з Гомельскай вобл.) Натацыя напеў А. Аляхновіча.

* Прыпеў паўтараецца пасля кожнага радка.

Ішла Каляда

Бадзёра ♩ = 110

І_шла Ка_ля_да, ка_ля_ду_ю_чы. Шчо_дры вя_чор, ба_га_ты вя_чор!

Ішла Каляда, калядуючы.
Шчодры вячор, багаты вячор!*

За ёй дзеўкі, шчадруючы.
— Ці дома, дома сам пан гаспадар?
Калі ты дома, накрывай на стол.

(Зап. А. Аляхновіч у 1994 г. ад студэнткі Беларускага ўніверсітэта культуры Н. У. Навумовіч з Гомельскай вобл.) Натацыя напеў А. Аляхновіча.

Добры вечар таму, хто ў етам даму

Урачыста ♩ = 60

Доб_ры ве_чар та_му, хто ў_е_там да_му. Свя_ты ве_чар!

Добры вечар таму, хто ў етам даму.
Святы вечар!**

А ў етам даму сам пан гаспадар.
За сталом сядзіць, тры кубкі дзяржыць.
У первам кубачку — зеляно віно.
У другом кубачку — кудрава піва.
У трэцім кубачку — мядок саладок.
Зеляно віно — для гаспадара.
Кудрава піва — для жаны яго.
Саладок мядок — для яго дзяток.
Мы гаспадара не зневажаем,
Да з Новым годам паздраўляем!

* Прыпеў паўтараецца пасля кожнага радка.

** Прыпеў паўтараецца пасля кожнага радка.

(Зімовья песні. С. 181—182. Зап. З. Я. Мажэўка ў 1968 г. у в. Казелуж'е Хойніцкага р-на ад Г. А. Кулакоўскай, 1927 г. н., і А. А. Махначы, 1932 г. н.)

У пана Івана умная жана*

Спакойна ♩ = 40

У па_ на І ва_ на у_ мна_ я жа_ на.

Бог я_ му даў у_ мна_ ю жа_ ну ў_ я_ го да_ му.

У пана Івана умная жана.
 Бог яму даў умнаю жану ў яго даму.**
 Умная жана сенечкі мяла,
 Сенечкі мяла, шалэжок знайшла.
 Ды закупіла ды тры гарады.
 Першы горад — усё з панамі.
 Другі горад — усё з казакамі.
 Трэці горад — усё з мужыкамі.
 Што з панамі — да й панаваці.
 Што з казакамі — ваяваці.
 Што з мужыкамі — поле пахаці.
 Поле пахаці — ячмень сеяці.
 Ячмень сеяці — піва варыці.
 Піва варыці — гасцей паіці.

(Зімовья песні. С. 223—224. Зап. у Гомельскім п.)

* Гармонія А. Аляхновіча.

** Прыпеў паўтараецца пасля кожнага радка.

Там за садами трава-мурава

Даволі рухава ♩ = 86

Там за са_да_мі тра_ва-му_ра_ва. Шчо_дры вя_чор, ба_га_ты вя_чор!

Там за садами трава-мурава.
 Шчодры вячор, багаты вячор!*

На той мураве — бела бяроза,
 На той бярозе — залаты росы.
 Як узняліся буйныя ветры,
 Абцеруселі залаты росы.
 — Ідзі, Ганначка, пазбірай росы
 І купі сабе трое надоб'е.
 Перша надоб'е — медзяны кубак,
 Друга надоб'е — срэбна талерка,
 Трэце надоб'е — залаты персень.
 Медзяны кубак — к запіванечку,
 Срэбна талерка — к дараванечку,
 Залаты персень — то к вяччанечку.

(Шырма, 1962. С. 267. Зап. у 1929 г. ад Карцюк у в. Харкі Гарадзечанскай в. Пружанскага п.)

Там за садами за зялёнымі

Не спяшаючыся ♩ = 48

Там за са_да_мі за зя_лё_ны_мі,
 Ка_ля_да, за зя_лё_ны_мі.

* Прыпеў паўтараецца пасля кожнага радка.

Там за садамі за зялёнымі,
 Каляда, за зялёнымі*.
 Ой, там Андрэйка коніка пасе,
 Коніка пасе, павадцом трасе:
 — Ой, еж, коніку, шоўкаву траву,
 Ой, пі, коніку, крынічну ваду,
 Бо паедзема мы да цесценькі,
 І да цесценькі, і да цёшчанькі,
 І да цёшчанькі, і да Ганначкі.

(Шырма, 1962. С. 271. Зап. у 1928 г. ад Захвеі Хвораст у в. Шакуны
 Пружанскага п.)

Будзь ваша здароў!

Рухава ♩ = 100

Будзь ва_ша здароў, як ры_жык бароў! Гэй, Ка_ля_да, Ка_ля_дзі_ца!

Будзь ваша здароў,
 Як рыжык бароў!
 Гэй, Каляда, Калядзіца!**
 Май торбу грошай,
 Жыві ў раскошы!
 Май усяго даволі,
 А бяды ніколі.
 Стары год канчаем,
 Новы зачынаем.
 З раннюю вясною,
 З буйнаю травою.
 З збожжам каласістым,
 З зярном ядраністым.
 Ды з прыемным летам,
 І з громам пры гэтым.
 І з восенню яснай,
 І з долечкай шчаснай.
 Бывай жа здароў
 І з сваёй жаной.
 І з усёй сям'ёю,
 І з дзетачкамі.

(Зімовыя песні. С. 13.)

* Прыпеў «Каляда» паўтараецца з другой паловай кожнага наступнага радка.

** Прыпеў паўтараецца пасля кожных двух радкоў.

Чаму не трэба прасці на шчодрыя вечары

(паданне)

Адна кабета была надта лакома і любіла ўсё рабіці, што нават перастала звяртаць увагу на Шчодрыя вечары. Прапра яна, прапра аднойчы аж да поўначы і нечакана пачула, што нехта стукае ў акно. Тады яна спытала: «Хто там?» Адказалі: «Я прынёс табе, кабета, работу. Глядзі, каб ты за сённяшняю ноч напратла дванаццаць пачынкаў*.

Спалохалася тая кабета. Валасы на ёй сталі дыбам, жах. А ён гаворыць у другі раз: «Глядзі ты, вазьмі работу ды прадзі, бо калі не будзе гатова гэтай ноччу, то заўчасна прыгатуй сабе на другую ноч труну, таму што жыць не будзеш на гэтым свеце».

І вось кабета ні жыва ні мёртва, перажагналася тры разы, выйшла на двор — нікога няма. Толькі, бачыць, ляжыць ворах лёну, дык яна прынесла яго ў хату і падумала: «Што я ціпер, бедная, буду рабіці?» Зноў тры разы перажагналася і падумала: «Воля Божжа, трэба прасці». Замест цэлага пачынку яна ўхітрылася — узяла кожнае верацяно акруціла, абматала пакляй кудзелі, а наверх крыху напратла нітак па два рада і гэтакім чынам напратла ўсе 12 верацён. Усе ў хаце хрыпяць, спяць, а яна, бедная, прадзе. Затым усе прачнуліся, калі пачало світаць, і гэта ўбачылі. А маці кажа: «Ты цэлу ноч, ці што, прапра, што зусім прыстала? Да ў цібе ў прасніцы кудзеля якая е! Ці не наша?» Маўчыць, нікому нічога не гаворыць. Скончыла яна 12 пачынак, вынесла ў каморку, палажыла ў кубел. Затым вынесла і лён, што застаўся недапрадзены. Але яго, каб спрасці, трэба найменей 12 дзён і вечароў. Нічога яна нікому не гаворыць, ды легла спаць. Спала яна цэлы дзень да вечара, нічога не піла, не ела. Паднялася вечарам, памалілася Богу, а ўсе дамашнія зноў леглі спаць. Думае яна сабе: «Што з гэтага выйдзе, што ўчора страх пад хатаю паказаўся, да й работу задаў?» Толькі яна аб гэтым згадала і пайшла ў камору паглядзець сваю работу і лён, што не дапратла яшчэ. Паглядзела ў кубел — аж няма, паглядзела на вышкі — аж і лёну няма таго. Падумала яна сабе: «Мусі, хто — дочка, ці сын, альбо мужык захаваў дзе кольвек». І выйшла з каморкі ў сені — аж у сенях, пад дзвярамі, на двары гаворыць: «Ну шчасьце тваё, кабета, што ты напратла 12 пачынкаў, а то табе ўжо канец прыйшоў, што ты Шчодрых вечароў не захаваеш. А калі ты яшчэ будзеш прасці гэтакімі вечарамі, то я табе тры разы столькі прынясу». І знік. Яна, трасучыся як трасца, пайшла ў хату ды паглядзела ў акно. А як ноч была месяцавая, то яна і бачыла, што якісьці стары з доўгаю і белаю барадою пайшоў ад хаты і панёс на плячах 12 пачынкаў. Так яна, бедная, легла спаць і два тыдні ляжала ў цяжкай хваробе: нічога не ела, не піла і мову было адабрала, чуть-чутць не памерла. Потым, крыху як паправілася, пайшла да царквы, дала на ахвяру жабракам, паставіла свечку перад абразам Маці Божай, была ў споведзі. Ды ёй ксёндз і

* Пачынак — адна закладка кудзелі для прадзення. — (Укладальнікі).

кажа: «От табе і добрэ! А навошта было прасці табе Шчодрымі вечарамі? Цэлы свет не прадзе, а ты прала толькі адна»...

(Шэйн, 1902. Т. 3. С. 113—116. Зап. I. Карскі ў 1850 г. ад 70-гадовай Сафіі Габцавай у Лашынскай вол. Гродзенскага п.)

Кабыла

«Кабыла» бывае малая і вялікая. Малая з адным чалавекам і з ражанай кабылай, вялікая — з цыганом, дзедам і музыкамі. «Кабылу» робяць так: бяруць шэст і прасоўваюць яго праз два рэштаты, паміж якімі ўсаджаюць маладога хлопца; затым ладзяць спераду галаву з вушамі і ззаду хвост з лёну і накрываюць якой-небудзь лайніной (старой світкай, саматканкай, посцілкай).

Увайшоўшы ў хату, цыган прапаноўвае дзеду купіць «кабылу». Пачынаецца чыста дзелавы торг. Дзед знаходзіць цану, якую запрошвае цыган, занадта высокай. Цыган расхвальвае сваю «кабылу», дзед знаходзіць у яе розныя заганы. Пачынаецца сварка. Затым цыган б'е дзеда сваім нязменным атрыбутам — бізуном і г. д.

У гэту сцэну ўносіцца шмат гумару. Нарэшце, цыган і дзед мірацца, б'юць па руках і канчаюць торг. Затым гаспадар частуе іх ці дае што-небудзь з яды.

У паўднёвых воласцях Гомельскага павета — Папоўскай, Краснабудскай, Юркавіцкай рабілі сапраўднае чучала кабылы. Аснову яе плялі з гнуткіх лазовых пруткоў, якія замацоўвалі да шасткоў, галаву шылі з палатна і напіхвалі саломай; з лёну рабілі грыву і хвост. Увесь каркас абшываўся белымі абрусамі, ад чаго атрымлівалася «як ёсць белая кабыла». На галаву «кабылы» надзявалася аброць і прывешваўся званочак. У лазовы каркас улазіў чалавек і накрываўся доўгімі просцінамі — папонамі, так што ногі яго закрываліся; для раўнавагі «кабыла» замацоўвалася на ім двума паясамі накрывж. Адзін з хлопцаў прыбіраўся афіцэрам: апранаў вайсковы мундзёр і штаны, на галаву адзяваў папяровы ківер з султанам, праз плячо перакідваў блакітную стужку з паперы. Другога хлопца апраналі ў жаночую рубашу з вышытымі рукавамі і ў андарак; на шыю вешалі маністы, а на галаву завязвалі хустку. Гэта была барыня. Трэці хлопец апранаўся таксама ў вайсковы мундзёр, але без ленты і з галаўным уборам накшталт уланскага. Апошні пераапрануты быў цыган. Яго адзявалі ў сіні армяк, давалі падраную шапку, падпяразвалі вяроўкай. З бізуном у руках ён даглядаў за «кабылай». Затым запрашаўся музыка.

Калі ўсё гэта было гатова, збіраліся чалавек 10—12 спевакоў, «гледзячы па таварыству», і «кабыла» выпраўлялася ў паход. Адзін з хлопцаў бег паперадзе «кабылы» і пад вокнамі пытаўся: «Добры вечар! Пусці, хазяін, з кабылаю!» Калі той адказваў: «Хадзіце!» — то ўперадзе ішлі пеўчыя, за імі «кабыла» з цыганом і ззаду — афіцэр з барыняй і музыка.

Уваходзячы ў хату, пеўчыя пачыналі пець:
 Ой, добры вечар, паня хазяін!
 Засцілай сталы, кладзі пірагі:
 Да будзе к табе да трое гасцей!
 А первая госць — жарка сонейка,
 А другая госць — ясен мясячка,
 А трэцяя госць — дробен дожджычак.
 Чым пахваліцца жарка сонейка?
 — Як узыду я позна з вечара,
 Узрадуецца купец у дарозі,
 Купец у дарозі, а звер у дуброві!
 — Чым пахваліцца дробен дожджычак?
 — Як узыду я рана із вясны,
 Узрадуецца жыта, пшаніца,
 Жыта, пшаніца, усякая пашніца!
 Мы ж цябе, хазяін, не зневажаем,
 З святым Васіллем паздраўляем...

Пасля гэтага выступае музыка і на дудцы ці на цымбалах іграе танцы. Афіцэр і барыня танцуюць. Закончыўшы свой танец, яны пад ручку адыходзяць у бок. Пачынае танцаваць цыган з уланам. Пасля скокаў цыган пачынае прыставаць да гаспадара і глядачоў: «А ну, хазяін, ці няма памянць на коней? Мая сівая як бяжыць, дык дрыжыць, а паваліцца — ляжыць, памажы падняць!.. Ну, дак будам мянць! Я цыган багаты: у мяне ў адным кармане вош на аркані, а ў другім блаха на цапе» і г. д.

Пасля прыгод цыгана выступае пеўчы — механоша: «За ету часць давай, хазяін, карбованцаў шэсць і тры куска сала, шчоб наша кабыла не прыстала!» Гаспадар дае бохан хлеба, кусок сала і 3—5 капеек грашыма, гледзячы па сваёй магчымасці.

Тады «кабыла» пераходзіць у другую хату. Калі дзе-небудзь не пажадаюць яе пусціць, пяюць:

А ў бару, бару
 Стаяла сасна
 Вілаватая,
 А Кушнярыха (*гаспадыня*)
 Кілаватая!

Ці:

Шчодзер-бодзер
 Хазяін-злудзей,
 Кабылку украў,
 Пад печ схаваў.
 Дзеці казалі,
 Яго звязалі,
 Дзеці — у смех,
 Хазяін — у мех!

Гаспадары не любяць такіх песень і праганяюць «кабылу» дубцом са двара.

(*Раманаў, 1912.*)

Мядзведзь

«Мядзведзя» прыбіраюць у два чорныя вывернутыя кажухі. Рукавы аднаго адзяваюцца на рукі, а другога — на ногі; ніз сшываюць ці падвяваюць вярхоўкай; на галаву такога «мядзведзя» надзяваюць чорную авечую шапку, твар вымазваюць сажай. Маецца ланцуг ці вярхоўка. На вуліцы «мядзведзь» ідзе на нагах, але ў хату ўваходзіць на чацвярэньках. Пры «мядзведзі» вajak з доўгім кіем і музыка з бубнам.

У хаце «мядзведзь» з важаком выконваюць увесь свой рэпертуар, былых важакоў сапраўдных мядзведзяў. Пасля частавання гарэлкай «мядзведзь», устаўшы на дыбы, танцуе і пры гэтым, нібы незнарок, б'е кіем гледачоў, якія яму чым-небудзь не спадабаліся.

У вёсках замест кажухоў «мядзведзя» спавіваюць доўгімі гароховымі сцяблінамі, «гарохвінамі», якія сваім колерам падобныя да бурай мядзведжай поўсці.

(Раманаў, 1912.)

Мядзведзь

Зрабілі з мужчыны мядзведзя: вывернулі кажух, укруцілі яго ў сувалку, адзелі на ногі валенкі, устроілі яго, як мае быць, увялі ў хату народу на здзіўленне.

— Ну-ка, Міша, прайдзі па хачі, садзісь-ка за стол водку выпіваць.

Наліваюць яму шклянку гарэлки, бярэ ён ва ўсю лапу. Народ не здзіўіўся, як Міша гарэлку п'е.

— Ну-ка, Міша, выйдзі на хату, прайдзі-ка па хачі, харашэнька птанцуй, пакажы-ка нам, як бабы хлеб месюць!

Як стаў мядзведзь задам круціць.

— Ну-ка, Міша, пакажы нам, як бабы на прыгон ходзяць.

Ідуць бабы на прыгон нага цераз нагу — чуць ідуць, стануць да паслухаюць.

— Ну-ка, Міша, як бабы плачуць?

Плачуць — не ўсміхаюцца, фартухом закрываюцца.

— Ну-ка, Міша, як бабы жаць ходзяць?

Карман хлеба набярэць, да цыбулі нарвець, да ў поле жаць ідзець.

— Ну-ка, Міша, як бабы з поля ідуць?

З поля ідуць — на кані не дагоніш.

— Ну-ка, Міша, як бабы за стол садзяцца?

За стол, з поля прыйшоўшы, садзіцца — чуць лезець.

— Ну-ка, Міша, як, вырабатаўшы, бабы кушаюць?

Як-та возьмець лыжку.

— Ну-ка, Міша, як бабы капусту ядуць?

Як-та возьмець лыжку капусты.

— Ну-ка, Міша, як бабы кашу ядуць?

Кашу ядуць — полну ложку чэрпаець.

— Ну-ка, Міша, аддзяч гаспадару.
Узвіўся на заднія лапы.
— Як мужчыны на луга ходзюць?
Як-та ідзець.
— Як мужчына касу нясець?
Узяў на правае плячо Міша.
— Міша, прайдзі пакос!
Стаў Міша касіць, ніхто не здзівіўся.
— Харашо Міша косіць! Ну-ка, Міша, паварацісь харашэнька, паслужы хазяіну, паслухай, як у барабан б'юць!
Узвіўся Міша на дыбы: левае вуха прыклаў, правым слышыць, як гаспадар у барабан б'е.
— Ну, Міша, апускайся на ніз! Падзякуй усім гаспадарам ды пойдзем далей.

(Дабравольскі, 1903. Зап. У. М. Дабравольскі ў в. Свалы Смаленскага п.)

Жораў

«Жораў» звычайна з'яўляецца спадарожнікам «мядзведзя». Для яго на высокай палцы робіцца птушыная галава; да палкі прымацоўваецца шырокая футра ці ўзятая ў зборкі прасціня, пад якімі хаваецца хлопец. Жораў танцуе, доўгай дзюбай б'е глядачоў і ўсяляк смяшыць іх.

(Раманаў, 1912.)

Ваджэнне і частаванне «бабы»

«Унукі» збіраюцца натоўпам да сваёй «бабы» (павітухі), урачыста выводзяць яе з хаты, саджаюць на сані і самі возяць яе па вёсцы з шумам, рогатам, песнямі. «Баба» не толькі не крыўдзіцца на іх, але і лічыць гэта за вялікі гонар, ганарыцца такой пашанай. Пакатаўшы «бабу» па вёсцы, вязуць у карчму, на частаванне. Там, не лічачы багатай выпіўкі і закускі, пры якой «бабе» выказваюцца разнастайныя пажаданні, з розных закусак абавязкова вараць «саянку». «Саянка» гатуецца так: у гаршчок наліваюць смятаны, кладуць масла і вараць на агні, размешваючы, каб смятана перамяшалася з маслам. Потым наліваюць у міску, крышаць яшчэ туды трохі падсохлы сыр — і «саянка» гатова. Пачаставаўшыся ў карчме на славу, «унукі» «бабу» зноў саджаюць на сані і тым жа парадкам вязуць яе дадому.

(Шэйн, 1902. Запісана ў 1897 г. святаром Жытлінскай царквы С. М. Дзем'яновічам у в. Споравы, што ля Слоніма.)

Жаніцьба Цярэшкі

Нашы дзеўкі ды хлопцы чакалі Каляды і з-за каўбас, і з-за вячорак-гулянак, а асабліва з-за гульні «Жаніцьба Цярэшкі». Першы дзень Каляд наступіў — і збіраліся мы ў якой-небудзь большай хаце, дзе гаспадары весялейшыя. Мы іх з году ў год «бацькамі» выбіралі: мужчыну за «бацьку», а жонку за «матку». Прыйдзем і спяваем:

Просімся прыйсці ў вашу хаціначку,
Хочам зрабіць вечарыначку.
У вашай хаце пабыці,
Нічога не можам рабіці.
Просім вас татай з мамай пабыці,
Будзем Цярэшку жаніці.

Ну яны пускалі. Дзеўкі загадзя есці збяруць, а хлопцы гарэлкі наясуюць. І пачынаем. Спачатку па парах збіраліся. Калі хлопец з кім гуляў, то з той і «жаніў Цярэшку», а не — так змовяцца, што будуць гуляць. Бярэ тады першым, хто смялейшы, сваю дзеўку за руку і вядзе да «бацькоў». А тыя ўжо на куце сядзяць, дзед кажух выверне ды ўздзене.

— Тата, мама, хачу жаніцца!

— Жаніся, сыноч, жаніся, толькі ці ўмее твая дзеўка ткаці, праці, дзетак даглядаці?

А які гэта «жаніх» зганіць сваю каханку? «Умее», — адкажа. Зайграюць тады музыканцікі «Лявоніху», дзед — «тата» — з дзеўкай пад руку перакруцяцца, а баба — «матка» — з хлопцам. За імі пойдучь і іншыя пары.

А якая дзяўчына вайстрэйшая на язык, дык і прыскажа, як «матка» пачне яе разглядаць:

Замуж выйсці не напасць,
Абы замужам не прапасць.
Не ўмею ні праці, ні ткаці,
Толькі ўмею вашага сына цалаваці
Ды грошыкі лічыці.
Калі захочаць мяне навучыці,
Усё навучуся рабіці,
Толькі замуж мяне вазьміце.

А «матка» ёй:

Матрац не падушка,
Нявестка не дачушка.

І дзеўка тады:

Каморка не хатка,
Свякроўка не матка.

Цяпер і хлопцы ўмеюць прыказаць. Як пахваляць дзяўчыну перад «бацькамі», ён ім:

Дару зарплату тату,
Каб дапамог збудаваць хату,
А маме арэнбургскі пуховы платок,
Каб памагала гадаваць дачок.

І «бацька» з «маткай» не скупіліся на пажаданні:
Жадаем вам мех золата і торбу медзі,
Каб былі здаровыя, як мядзведзі,
Каб пад палком вадзіліся цяляткі,
А на палку — рабяткі.

Як усе пары блаславяць «бацькі», тады становяцца адна за другой, рукі сашчэпяць і падымаюць угару. Папераду «бацька» з «маткай». А тут «бацька» круць — і ўцячэ. Баба за ім, пакуль не дагоніць. А дагоніць, тады сама ўцякае, дзед яе ловіць. А тады становяцца назад за ўсімі парамі. За імі другая пара, трэцяя і гэтак далей, пакуль усе не пабегаюць. А бабы ды дзеўкі пяюць ўсялякія песні:

Цярэшка-Цярэшанька!
Малы мой папешанька!

— Не ўцякай, бабулечка,

(гэта ўжо як баба ці дзеўка ўцякаюць ад жаніхоў)

Бо я твой дзядулечка.
Ці я табе лапцей не плёў,
Ці я табе абор не віў?
Лапцікі ліповыя,
Аборкі шаўковыя.

Хто гэту гару капаў?
Хто гэту дарожку таптаў?
Гэта Ванечка гару капаў,
Гэта Ванечка дарожку таптаў.
Да Валечкі ходзячы,
Канфетачкі носячы,
Канфетачкі-абараначкі,
Дзевачкам — падманачкі.

На дварэ сабачка брэшаць,
А за мной суседзька чэшыць.
Часаў, часаў ды астаўся,
Ад штаноў матуз парваўся.

А напяюцца — і за стол, і там пяюць, а тады хлопцы адводзяць сваіх дзяўчат дадому.

(Лозка, 1996. Зап. у 1980 г. Валодзіна Т. В. у в. Матырана Ушацкага р-на.)

Золата

(гульня)

Існуе шмат варыянтаў гульні. Асноўнае ў іх: імітацыя кладзення вядучым («раздатчыкам») у працягнутыя і складзеныя далоні гульцоў якога-небудзь прадмета (кальцо, цукерка, манета, вугалёк і г. д.). «Адгадчык» павінен адгадаць, у чыіх руках знаходзіцца прадмет.

У матэрыялах П. Бяссонава, У. Дабравольскага гульня лічыцца каляднай. У. Дабравольскі (1903 г.) на Смаленшчыне запісаў 8 варыянтаў тэксту каляднай песні, якая выконвалася падчас гульні. Вось пачатак адной з іх:

Я із кута іду,
Золата пахараніваю.
А імчыцца, баяры,
А ідзе золата,
А ідзе сырэбра?
А ў краснай дзявіцы
На правай ручыцы...

У сучасных запісах, зробленых у Лельчыцкім раёне, гульня называецца «Шкута», «Скута». Пачатковы радок архетыпа ўтварыў пазней невядомую загадкавую істоту, пра якую спяваецца:

Шкута ідзе,
Золата нясе,
Хто адгадае,
Той шчасце мае.

Чаму ў кожнай песні гаворыцца, што нехта ідзе «з кута»? Можа, гэта невыпадкова? Магчыма, існаваў раней хатні культ, які «жыў» у куце, на ганаровым «покуці», і захоўваў багацце («золата»).

Пасля таго, як «адгадчык» адгадае, у каго «золата», то сам займае месца ў крузе. У іншых варыянтах па ўмоўнаму сігналу той, у каго знаходзіцца «золата», павінен выскачыць са свайго месца, каб не затрымалі суседзі. Такія сігналамі з'яўляюцца выразы: «Скута, да мяне!», «Кальцо, да мяне!» і іншыя.

Цікавы працяг гульні запісаны ў Рагачоўскім раёне («Шута»). Калі адгадчык з трох разоў адгадае, у каго «мышка», тады пачынаецца «жаніцьба». Для гэтага «раздатчык» паведамляе па сакрэту імя якога-небудзь жыхара бліжэйшай хаты і, паказваючы на будынку складзенымі далонямі, гаворыць: «Там гарэла, там гарэла... тут згасла!» Заканчвае ён, паказваючы на хату, у якой жыве чалавек, што носіць абранае імя. Усе адгадваюць яго.

Гульня шырока вядома ў Беларусі і за яе межамі, мае некалькі назваў: «Кальцо, да мяне!», «Конь», «На фанты», «Золата рабіць», «Золата хараню» і інш. Тэксты маюцца ў матэрыялах П. Бяссонава, У. Дабравольскага, А. Васільевай, Ю. Крачкоўскага, П. Шэйна і іншых фалькларыстаў мінулага.

Алесь Лозка

Арэхі

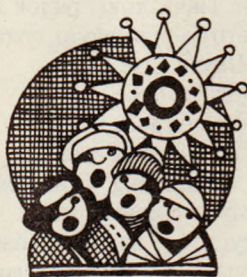
(гульня)

Найбольш папулярнай гульнёй, не звязанай з абрадамі, у калядных вечары была «Арэхі», або як яе яшчэ называлі «Цот ці лішка?». Адзін з гульцоў браў жменю арэхаў і пытаўся ў другога, цотная ці няцотная колькасць арэхаў. Калі называўся правільны лік, то адгадаўшы атрымліваў гэтыя арэхі, калі — не, то абавязаны быў вярнуць сябру столькі арэхаў, колькі было ў руцэ.

Старэйшыя хлопцы стараліся гуляць «на пару» з дзяўчатамі. Асноўнай мэтай гульні ў калядных вечары — іх яшчэ называлі «святымі», або «вечарыцамі», — было бавенне часу зімою, калі становілася менш работы, выбар жаніха і нявесты.

Гульня зафіксавана дарэвалюцыйнымі этнографамі ў зборах П. Бясонава, А. Кіркора, П. Шэйна і іншых.

Алесь Лозка

«ЕХАЛА КАЛЯДА Ў ЧЫРВОНЫМ ВАЗОЧКУ...»

(сцэнарый для дзяцей старэйшага дашкольнага
і малодшага школьнага ўзросту)

Задача свята — шырэй пазнаёміць дзяцей з даўнімі беларускімі навагоднімі святкаваннямі, выхоўваць павагу і любоў да народнай спадчыны, спрадвечных традыцый беларусаў.

Перад святам рэкамендуецца правесці гутарку з бацькамі і дзецьмі пра Каляды. Добрымі дапаможнікамі могуць стаць тамы з серыі «Беларуская народная творчасць».

Практычнае знаёмства неабходна пачынаць з нагляднага афармлення і радыёінфармацыі аб свяце. Аб'ява можа быць такога зместу: «Ехала Каляда ў чырвоным вазочку, у чырвоным вазочку, на сінім канёчку...»

— Шаноўныя сябры! Гаспадары нашай гасцёўні (палаца...) дзядзька Цярэшка і цётка Шчодрэ запрашаюць да сябе на навагодняе свята вас, «калядоўшчыкаў», «батлеечнікаў», «цыганоў», а таксама «козак», «кони́каў», «мядзведзікаў», «зайчыкаў», «жораваў»... Вам таксама будуць рады Дзед Мароз са Снягуркай.

У зале — калядныя размаляваныя плакаты з каляднай сімволікай («зорка», «каза», «бусел», «конь»), з тэкстамі:

«Прыйшлі Калядкі — бліны да аладкі»;

«Зімовы дзянёк што камароў насоку»;

«Зіма на лета робіць, а лета — на зіму»;

«Калі не будзе зімою бела, то не будзе ўлетку зелена»;

«Зіма — свякруха, а лета — матачка»;

«Студзень хаты студзіць, рана гаспадароў будзіць»;

«Студзень — году пачатак, а зіме — палавіна».

«Каляды, Калядкі
Везлі бліны, аладкі
Ў маляваным вазочку,
На вараненькім канёчку».

«Прыехала Каляда ўвечары
Да прывезла пірагі ў рэшаце,
Паставіла пірагі на стаўпе,
А сама села на куце.
А дзеці — за пірог,
Да пайшла Каляда за парог».

«Бегла Калядка пяхком, пяхком,
Несла піражкі мяшком, мяшком».

«Прыехала Каляда з вечара, з вечара,
Да прывезла дудак рэшата, рэшата,
Да паставіла на стаўпе, на стаўпе,
А сама села на куце, на куце.
А вы, дудачкі, іграйце, іграйце,
А вы, дзевачкі, гуляйце, гуляйце,
А вы, хлопчыкі, свісціце,
А вы, бабачкі, пляшыце, пляшыце».

«А калядныя бліны ладныя,
А пшанічныя вельмі пышныя».

Каляды — даўняе народнае навагодняе свята нашых дзядуль і бабуль, на якім вадзілі «казу», каб у полі радзіла; вадзілі «мядзведзя», каб былі ў сям'і ўсе здаровымі і багатымі; спявалі калядкі і шчадроўкі, у якіх зычылі дабрабыту і шчасця.

Лічылася, як правядзеш калядны навагодні вечар, такі будзе і ўвес год. Таму рыхтавалі пад Новы год багатую вячэру, якая называлася «шчодрая куцця».

Пасярод залы — ёлка. Каля яе (лепш на нейкім узвышэнні ці на сцэне) намалявана на кардоне ці фанеры «хатка з акном», тут месца для вядучых — гаспадароў дзядзькі Цярэшкі і цёткі Шчодры. Можна абсталяваць «хатку» знутры (прасціна, ручнікі і г. д.). У зале ці вестыбюлі ёсць і іншыя «хаткі», «гандлёвыя лаўкі» (крамы) і г. д. Там прадаюцца традыцыйныя калядныя стравы: аладкі, бліны і булкі з мёдам і макам, дранікі, куцця, арэхі, аўсяны кісель (жур), журавінавы морс і інш.; сувеніры, маскі, цацкі (свісцёлкі). Плакаты і самі прадаўцы расхвальваюць свой тавар. Перад пачаткам гучыць інфармацыя аб Калядах і Новым годзе, калядныя песні, танцавальныя народныя мелодыі: «Мяцеліца», «Барыня», «Лявоніха», «Падушачка», полька, кадрыля і іншыя.

З Калядамі звязана шмат прыкмет і павер'яў сялян пра будучы ўраджай, варажба дзяўчат пра будучых жаніхоў. У сувязі з гэтым можна прымеркаваць таксама «хаткі», у якіх бабулі варажылі б. Неабходна дзяцей папярэдзіць, што варажба нічога не мае агульнага з рэальнасцю, яе трэба ўспрымаць як гульню.

Прапануецца дзецям загадаць што-небудзь, потым яны кладуць у

рад свае кавалкі аладак, бліноў. Варажбітка выпускае пеўня або сабачку ці ката (лепш мець усіх, бо адзін хутка наласуецца і не захоча далей гуляць). Чый блін пакаштуе пеўнік, у таго здзейснення мары (стане касманаўтам ці лётчыкам, артысткай).

У другой «хатцы» трэба цягнуць з-пад абруса сцяблінку з сена, што паслана на стале. Той, хто выпягне большую, будзе вучыцца ў новым годзе на пяцёркі, а калі меншую — на чацвёркі. Замест сена або саломы можна выкарыстаць кандытарскую «саломку» — яна стане смачным пачастункам для ўдзельнікаў.

У зале знаходзіцца гарманіст ці ансамбль народных інструментаў. Свята могуць пачаць гаспадары.

Цярэшка даганяе Шчодр, смешачы дзяцей:

О мая ж ты бабулька,
Я твой дзядулька!
Хоць жа павалюся,
За табой паганюся.
Хоць я ножку зламлю,
Я цябе злаўлю.

Шчодр хаваецца. Затым яна пытаецца:

— Ці бачыш ты мяне?

— Не бачу!

— Каб жа ты не бачыў за стагамі, за копамі, за вазамі, за снапамі свету!

Пасля ў яе пытае **Цярэшка**:

— А ці не бачыш ты мяне, Шчодр?

— Не бачу!

— Каб жа ты не бачыла за гуркамі, за гарбузамі, за капустаю, за буракамі свету!

Шчодр:

— Каб твае словы да праўдаю сталі!

Цярэшка:

— Каб было шчодр на стале і ў агародзе, мая бабка пад абрус раней клала сена або жытнюю салому.

(Шчодр пасцілае на стол сена ці салому. Нечакана чуецца стук у акно.)

Цярэшка:

— Шчодр, гэта ж, мусіць, калядоўшчыкі просяцца?

(Калядоўшчыкі — група школьнікаў — са «звяздою» могуць звяртацца наступнымі словамі):

— Добры вечар таму,
Хто ў гэтым даму,
Нам не хочацца чакаць —
Загадайце калядаваць.

Або:

— А ці дома, дома
Цярэшка і Шчодр?
Спяваць загадайце
Нам бодра.

— Шчодрык, шчодрык,
Добры вечар!
Адкажы мне, чалавеча:
Ці ісці, ці сесці,
Ці каўбасу з'есці?

(Калядоўшчыкі выконваюць калядныя і шчадроўскія песні, у канцы просяць пачастунак.)

Калядоўшчыкі *(хто-небудзь адзін)*:

— Добры вечар, гаспадару!
Вынесь жа нам каўбас пару.
Ой, пахадзі каля печкі,
Пашукай нам перапечкі.
Пашукай жа нам каўбаскі.
Вынесь сала, не скупіся,
Каб твой ячмень урадзіўся,
Каб нажалі сто коп жыта,
Каб сям'я была ўся сыта,
Каб скацінка вадзілася,
Каб пшаніца радзілася.

Або:

— Скарэй дарыце,
Нас не марыце.
Кароткія світкі —
Памерзлі лыткі.
Кароткія кажушкі,
Павылазьяць душкі.
— Шчодры, шчодры,
Вечар добры!
Дайце каўбасу —
Занясу Міхасю.
Дайце пышку —
Занясу Рыжку.
Дайце скварку —
Занясу Міхалку.

Цярэшка і Шчодра ўсіх частуюць пірагамі з рэшата, усе пачастункі можа прымаць механоша.

Цярэшка:

— Чуеце, дзеці, званочки? Гэта едзе Каляда з Полацку на сівенькім конічку, на маляваным вазочку.

Размаляваны вазок ці сані, у якія запрэжаны «кабылка» і «конік», перапоўнены рознымі каляднымі персанажамі, «мядзведзь» і «каза» на вярочачы ззаду.

На свеце паказваюць тэатралізаваныя гульні «Каза», «Мядзведзь», «Кабыла».

Вось, напрыклад, які можа адбыцца дыялог паміж гаспадарамі «хаты» і тымі, хто прывёў «казу»:

— Добры вечар вам! Ці рады вы нам?

— Мы то рады, ды хто вы такія?

— Мы люд не просты, з далёкага краю, людцы ўсе сталыя, з-пад самага раю.

— Адкуль ідзяце?

— Ідзем мы ад пана Года, што носіць бароду, шыроку, як лапа, сіву і калмату. Мы к лету ідзем, казу вядзем і радасць нясем. Ці шырокі сцены, каб нам патанцаваці? Ці добра гаспадыня, каб нас пачаставаці?

— Гаспадыня добрая і нават шчодрая. Дык за што вас частаваць? Спачатку трэба паспяваць!

— А ну, каза, паскачы!

(Выконваецца песня «Го-го, каза».)

Усе дзеці, узяўшыся за рукі, у некалькі радоў водзяць вакол «казы» карагод. Музыкі падыгрываюць. «Каза» скача і рухамі паказвае ўсё, пра што спяваецца ў песні. Можна выкарыстаць і іншыя песні.

«Цыган», які прыводзіць «мядзведзя», прапаноўвае гульню. Усе разам спяваюць:

— У мядзведзя на бару

Грыбы, ягады бяру.

Мядзведзь рычыць,

На нас глядзіць.

Пасля апошняга слова ўсе разбягаюцца, а «мядзведзь» ловіць. Той, хто будзе злоўлены, павінен адгадаць загадку, тады «мядзведзь» адпусціць. Калі загадка цяжкая для злоўленага, то на дапамогу прыходзяць сябры.

Прапануем загадкі:

Ходзіць тога каля плота, пытае ў жмуркі: «Ці дома ляпка?» *(Воўк, кот, сабака)*

Прыйшла кракота пад новы варота, пытае ў лапэты: «Ці дома панура?» *(Воўк, сабака і свіння)*

На гару бягом, а з гары кувырком. *(Заяц)*

Невялікі, рыжаваты, а хвост доўгі і калматы, на дрэве жыве і шышкі грызе. *(Вавёрка)*

Хоць малы ён, часам з кулак, але ў рукі не возьмеш ніяк. *(Вожык)*

Не рыба, а плавае; не конь, а ходзіць; не пілка, а рэжа. *(Бабёр)*

Які звер пакідае птушыныя сляды? *(Выдра)*

Паўзун паўзе і іголкі вязе. *(Вожык)*

Калядную гульню «Яшчар» прапаную праводзіць на «фанты». Ролю «яшчара» выконвае дарослы ў масцы дракона-яшчара. (Апісанне гульні і ноты глядзіце на ст. 64.)

Самыя актыўныя ў гульнях або пераможцы катаюцца ў размаляваным вазку, у які «запрагаюцца» «конік» і «кабылка».

На Калядах можна паказаць інтэрмедыю ці народную драму (гл.: Народны тэатр. БНТ. С. 193—234).

Ну і якое ж навагодняе свята бывае без Дзедэ Мароза і Снягуркі! Яны могуць з'явіцца нечакана. Ім дзеці расказваюць вершы, спяваюць песні. Дзедэ Мароз і Снягурка віншуюць усіх з Новым годам.

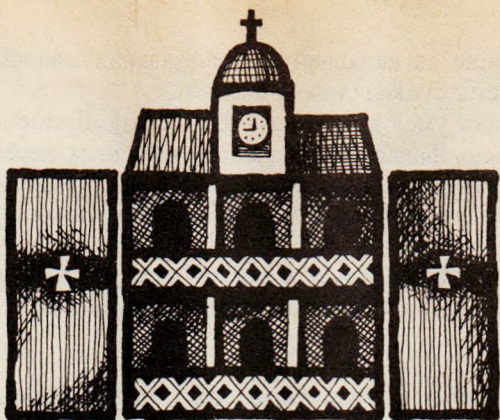
На першы дзень новага года ў народзе існаваў звычай «засявання». Гэты дзень называўся Васіллем. Дзеці хадзілі па хатах і пасыпалі кругом зярнятамі, каб шчодрэ радзілася ў полі і было багата на стале. Спявалі:

— Ходзіць Ілля на Васіля,
Носіць пугу жыццяную,
Дзе замахне — там жыта расце,
Дзе не махне — там не бывае.
А ў полі ядром, а ў доме дабром!
Радзіся жыта-пшаніца
І ўсякая пашніца.

Перад «засяваннем» вядучы можа расказаць аб гэтым даўнім абрадзе. Ім і заканчваецца свята.

Алесь Лозка

БЕЛАРУСКІЯ КАЛЯДЫ Ё ГОРАДЗЕ

(сцэнарый для дзяцей старэйшага школьнага ўзросту)

Каляды гарадскія ладзяцца ў адпаведнасці з народнай традыцыяй, але з абавязковым улікам нязвыклых для аграрнага свята ўмоў, а значыць, і з пэўнай стылізацыяй асобных абрадавых элементаў. Таму ўся структура сцэнарыя павінна складацца так, каб калядныя спевы, гульні, танцы лёгка, непрымусова «ўкрапляліся» ў навагоднюю кампазіцыю з Дзедам Марозам і Снягуркай. Асноўнай мэтай ажыццяўлення Каляд у горадзе з'яўляецца далучэнне народа да спрадвечных традыцый продкаў не ў пасіўнай ролі сузіральніка, а ў якасці стваральніка свята, галоўнага артыста. Каляды, як і іншыя свята, дазваляюць кожнаму чалавеку выявіць свае мастацкія здольнасці.

Для арганізацыі Каляд неабходна:

1. Уключэнне каляднага дзеяння ў праграмы ўсіх гульнівых пляцовак навагодняй ночы (ці вечара) у горадзе.
2. Забеспячэнне калядных гуртоў музыкамі (гармонік, скрыпка, бубен і г. д.).
3. Дапамога каляднікам у падрыхтоўцы калядных касцюмаў і атрыбутыкі.
4. Адпаведнае каляднаму сцэнарыю мастацкае афармленне плошчаў для стварэння псіхалагічна прымальнай атмасферы Каляд.
5. Прыгатаванне і продаж у спецыяльна прыстасаваных «хатках» традыцыйных калядных страў.
6. Падрыхтоўка пляцовак у палацах культуры для арганізацыі народных гуляняў.
7. Забеспячэнне каляднікаў канём з вазком і іншымі транспартнымі сродкамі.

8. Далучэнне да каляднай тэатралізаванай дзеі фальклорных ка-
лектываў, знаёмых з каляднымі песнямі.

9. Стварэнне ўмоў каляднікам для паказу «Батлейкі».

10. Наяўнасць фанаграмных запісаў калядных песень.

11. Забеспячэнне святочных плошчаў радыёўзмацняльнай тэхнікай
для тлумачэння людзям некаторых абрадавых дзеянняў, танцаў і гуль-
няў.

12. Падрыхтоўка беларускіх тэкстаў для Дзеда Мароза і Снягуркі
з мэтай найбольшага набліжэння святкавання Новага года да традыцый
беларусаў.

Дзеючыя асобы каляднага шэсця і ўласна Каляд:

Гаспадар і гаспадыня.

Музыкі (гарманіст, скрыпач і да т. п.).

Апавядальнік-бай.

Шчофра з сяброўкамі.

Гурт «засявальнікаў» Новага года (студэнты — 10—12 чалавек).

Каляднікі: «каза», павадыр, «кабыла», «цыган», «мядзвездзь»,
«жораў», механоша, пачынальнік, падхватнічак і іншыя.

Карчмарка, скамарохі, «цыганы».

У пэўны час да плошчы на конях са званочкамі пад'язджае калядная
працэсія з песняй «Едзе Каляда на сівым коніку». Калядоўшчыкі яшчэ
не апранутыя. Пераапананне адбываецца на самой плошчы, каб людзі
маглі ўдзельнічаць у гэтым магічным пераўтварэнні. Пакуль «каза» і
ўсе астатнія гуртоўцы пераапранаюцца, апавядальнік-бай праз гучна-
гаварыцель расказвае: «Новы год... З яго пачынаецца новы віток жыц-
ця. Здаўна кажучь: як пачнеш новы год, такім ён табе і ўдасца. Давайце
стрэнем гэты Новы год прыгожа ды спеўна, як дзяды-бабулі страчалі.
Давайце будзем добрымі, вясёлымі, дружнымі. Глядзіце, прыехала да
нас Каляда вясёлая здалёку, з глыбоку, з сівых давён. Некалі нашы
продкі жылі ў суладдзі з прыродай, думалі і дыхалі згодна. У калядную
ноч, калі сонца паварочвае на лета, прыходзіць «каза» — сімвал урад-
лівасці, пладавітасці. Так было шмат у якіх народаў: што адбываецца
сёння з «казой» — тое адчувае і прырода — маці наша. Гляньце, колькі
сонца сёння ўзышло! Гэта мы каляднымі зоркамі вітаем сонцаварот.
А «каза» скача, гарэзіць, прытупвае...

Дзе каза паходзіць,
там жыта зародзіць,
Дзе каза топ-топ,
там жыта сем коп.
Дзе каза нагой,
там жыта капой.
Дзе каза хвастом,
там жыта кустом.

Дзе каза рогам,
там жыта стогам.
Дзе каза бывае,
там шчасце вітае,
А дзе не бывае,
там яно мінае...

У гэты час «каза» брыкаецца, смешыць людзей, а калядоўшчыкі, пераапранаючыся, запяваюць вяёлую рухавую песню: «Го-го-го, го-го-го, каза, го-го-го, шэра». Павадыр падхоплівае «казу» і водзіць яе, услед за імі з песнямі да скокамі ходзіць увесь гурт: «цыган» падганяе «кабылу», механоша просіць пачастункаў, прыгаворваючы: «Каляду збіраю, песню спяваю. Каляду давайце, здаровы бывайце». «Жораў» стараецца ўшчыпнуць каго за бок, музыкі распачынаюць польку. У танцы калядоўшчыкі зацягваюць як мага больш людзей. Скачуць «Мяцеліцу», «Барыню», «Падыспан», «Падушачку».

Як толькі спыніцца музыка, ля адной з бутафорскіх хатак чуецца голас гаспадара: «Мароз, Мароз, хадзі куццю есці!» Ножкі стала абкручваюцца вяроўкай. Ля хаты гаспадыня сыпле хуценька жыта на стол, а затым сцэле белы брус, выстаўляе калядныя стравы: грыбыны ўзвар, куццю, рыбу, мёд, булкі з макам, арэхі. Гаспадыня, завіхаючыся каля стала, каменціруе свае дзеянні: «Сена-саломкі пасцялю. Прыходзьце кабеты, мужыкі, цягніце травінкі на шчасце: хто даўжэйшую выцягне — у таго багацце і шчасце ў хаце будзе, лён валакністы вырасце. А прыплоду, прыбытку ў сям'ю колькі з сенцам прыйдзе! Дзядоў паклічам. А там і Шчодрая куцця не за гарой, мяса, верашчачкі нагатую, каўбасы насмажу. І каляднікі мо зазірнуць... Пірог спяку. Шчодру красную сустрэну. Ды на Трэцюю, Вадзяную, куццю трэба кісялю зварыць».

Калядны гурт падыходзіць да акна. Зорканоша гукае: «Гайда гаспадарам славу спяваць». Праз вокны калядоўшчыкі пытаюць дазволу спяваць-калядаваць. Гучаць прывітальныя песні ўсім членам сям'і: гаспадарам, іх дочкам, сынам, старым і дзеткам. Гаспадары далучаюцца да гульняў-скокаў, дзячаць каляднікам каўбасамі і іншымі прысмакамі. Механоша збірае гэты ўсё ў размаляваны мех.

Каляднікі ў гаспадароў пытаюцца: «Які будзе гэты год: ці багаты, ці голы?» Гаспадыня сціпла кажа: «Як паспяваем, такі і год меці будзем». Гаспадар заўважае: «Пра год няхай Шчодр-варажбітка кажа. Яна шмат чаго ведае».

Тут, ля хаты, паказвае сваё ўмельства «каза»: скача да ўпаду, пакуль не памрэ, а потым ажывае. «Цыган» прадае «кабылу», расхвальваючы яе здольнасці, а «мядзведзь» робіцца то п'яным мужыком, то панам вяльможным, а то проста гультаём-няўклюдом. Калядоўшчыкі час ад часу нагадваюць гаспадарам: даць «на рожанькі два пірожанькі», «на хвасточак — сала кусочак». «Цыган» прыгаворвае: «Мая сівая — як бяжыць, дык бяжыць, а паваліцца — ляжыць, памажы падняць», «Я цыган багаты: у мяне ў адной кішэні вош на аркане, а ў другой — блыха на цапе».

Усе дзеянні каляднага гурту перамяжоўваюцца скокамі. Граюць дудачкі, таньчаць «барын» і «салдат», ходзіць, заклаўшы рукі за пазуху і пагардліва ўсміхаючыся, «чыноўнік». Калі «каза» памірае, да яе можна паклікаць «доктара», які, паслухаўшы сэрца, канстатуе: «Катар дыхальных шляхоў. Нічога страшнага. Заўтра возьмеце талон і — на прыём да мяне».

Тэатралізаваныя сцэнкі ладзяцца на поўнай імправізацыі, і чым бліжэй іх тэматыка будзе да рэальнага жыцця, тым лепш. Можна паказаць урок фізкультуры ў школе, прыём у кабінце начальніка, забарону канцэрта бюракратам ад культуры і г. д. Але гэтыя інтэрмедыйныя замалёўкі па сваёй сутнасці ўжо бліжэй да «Батлейкі». А ў нас яшчэ не было шчадравання-варажбы.

Значную ролю ў правядзенні Каляд адыгрывае мастацкае аздабленне пляцоўкі. Напрыклад, хаткі, у якіх прадаюцца калядныя ласункі, павінны хораша рэкламаваць іх: «Пі грыбны, зямны адвар — дужы рукі, вабны твар», «Мёду пакаштуйце ды сям'ю мацуйце. Каб жылі, як пчолкі, дружна ды салодка», «Гэй, купляй аладкі, круглыя, як сонца. Будзеш тоўсты, гладкі. Жыць табе бясконца!», «Паласуйся — булкі з макама. Жыць табе воль так, са смакам», «А хто ласы да каўбасаў — перастань тачыць балясы! Налятай! Не пазхай! Поўны рот, як хочаш пхай!», «А гарбата травяная! Вып'еш — дзеўка пакахае!», «Еш аладкі з макама, а хто з такама», «Спявай весялей — будзеш жыць даўжэй», «Прыйшли Калядкі — гаспадарам парадкі!». Гэтыя ж прыгаворкі павінны гучна, зазывальна крычаць дзяўчаты, якія будуць гаспадынямі хатак-карчомак.

Самая прывабная і загадкавая з выгляду павінна быць хатка-варажэльнія. На ёй трэба маляўніча напісаць прыкметы Шчодрара вечара: «Глянё на неба. Поўна зорак — багата будзе ўлетку ягад, грыбоў», «Іней на дрэвах — шчодра зацвітуць сады вясной», «Вірлівая мяцеліца абяцае добрае раенне пчол». Такія і падобныя на іх абяцанні паўтарае і сама Шчодра — прыгожая дзяўчына ў вянку са стужкамі. Яна заўсёды водзіць за сабой купку сябровак, апранутых у прыгожыя народныя кажушкі і хусткі. Усе разам дзяўчаты ладзяць шчадроўскую варажбу. Да варажбы трэба падрыхтаваць паперкі з імёнамі «суджаных», адкуль «малады» родам, яго прафесія, напісаны на паперках: «маладзец», «удалец», «разведзены». Можна выпускаць пеўня, каб дзеўб гарох або жыта: чыю гурбачку найперш дзеўбне — тая дзяўчына першая выйдзе замуж; наладзіць гульні-варожбы «сядзь-ідзі», «кіданне чаравіка за плот», «лічэнне частаколін» і інш. (Розныя варыянты варажбы можна паглядзець у томе «Зімовыя песні» БНТ. Тут жа можна выбраць калядныя песні, гульні, жарты.)

У час варажбы спяваюць прыгожыя лаканічныя шчадроўкі.

Адным з калядных рытуальных элементаў з'яўляюцца засеўкі, якія ладзілі дзеці ў першы дзень новага года, раніцай, на Васілле. У горадзе гэты прыгожы сімвалічны звычай можна ўвесці ў сцэнарый навагодняй ночы. Пасля шчадравання апавядальнік-бай абвяшчае: «Сонца павярнула на год новы, на шчасце светлае. Перакуліўся год. Каб усходзіла

жыта і зіхацелі ўсмешкі, каб вяршылася праўда і рунела дабро, давайце засеем новы дзень, новы год, новыя надзеі! Засеем, як спрадвеку засявалі нашы продкі жыта-жыццё!»

Хлопцы-студэнты выходзяць з сьвяенькамі і сімвалічна засяваюць зерне новых ідэй, спяваючы абрадавую песню: «Ходзіць Ілля на Васілле». Фальклорны калектыў (або фанаграмнае гучанне) узмацняе песню. Затым іграюць музыкі і зноў віхураць народныя танцы, у якія паступова ўцягваюцца ўсе прысутныя на плошчы.

Пасля скокаў найлепей даць слова лялькам «Батлейкі», якія пацешаць народ замалёўкамі знаёмых падзей сучаснасці, праспяваюць заліхвацкія прыпеўкі, бязлітасна выкрыюць загану нашага грамадства. Найлепш успрымаецца ў выкананні «Батлейкі» мясцовы матэрыял, у якім усе «героі» лёгка пазнаюцца людзьмі. Таму неабходна выкарыстоўваць рэгіённы сучасны фальклор, парадыйныя і сатырычныя творы мясцовых аўтараў. Трэба даць поўную волю фантазіі, імправізацыі, і «Батлейка» скажа сваё важнае слова ў свяце і наогул у жыцці.

Батлеечнае прадстаўленне неўпрыкмет можа пераліцца ў рэчышча народных забаў і гульніў. Гэта завяршальная частка Каляд, яна найбольш дэмакратычная і ўшчэнт разбурае камплексаванне людзей. Гэтую акалічнасць трэба разумна скарыстаць: гульня павінна ахапіць усіх — незалежна ад узросту і настрою. Яна стымулюе паводзіны чалавека на працягу ўсяго свята, разнявольвае і дазваляе разгарнуцца прыхаваным здольнасцям, спрыту, кемлівасці.

Але самай яскравай, каларытнай гульніў, якая ладзілася на Каляды, была і застаецца «Жаніцьба Цярэшкі». Яна захавала ў сабе старажытныя магічныя рэшткі, якія зараз ператвараюцца ў вясёлую забаву. Гэта жартоўна-шлюбная гульня не раз дапамагала хлопцам і дзяўчатам знайсці сабе пару.

Заўважым на завяршэнне, што вялікую выхаваўчую ролю ў адраджэнні народных традыцый у сьвядомасці людзей выконвае добрая папярэдняя рэклама праз сродкі масавай інфармацыі, вулічныя афішы-запрашэнні, сустрэчы зацікаўленай аўдыторыі з фалькларыстамі. Правільна наладжаная прапаганда можа абудзіць у чалавеку жаданне самому стаць непасрэдным удзельнікам свята, і з'явіцца невядомыя пакуль спевакі, гарманісты, скрыпачы, дудары. А гэта і ёсць галоўная мэта Каляд — адрадзіць свята ў душах людзей.

А. Хатэнка

(Лозка, 1990.)

«ПАЙШЛА КАЛЯДА, КАЛЯДУЮЧЫ»

(вершавана-песенны сцэнарый
для дзяцей старэйшага школьнага ўзросту)

На пляцоўку выходзіць калядны гурт, спяваючы песню «Пайшла Каляда, калядуючы».

Стрымана, урачыста $\text{♩} = 80$

Пай_шла Ка_ля_да, ка_ля_ду_ю_чы.

Гэй, Ка_ля_да, Ка_ля_да!

Пайшла Каляда, калядуючы.
Гэй, Каляда, Каляда!*

А за ёю — дзеўкі, шчадруючы.
Пайшла Каляда да ў першую хату,
А ў ётай хаце куццю таўчуць.
Пайшла Каляда да ў другую хату,
А ў ётай хаце сала шыпіць.
Пайшла Каляда да ў трэцюю хату,
А ў ётай хаце серабро звініць.

* Прыпеў «Гэй, Каляда, Каляда!» паўтараецца пасля кожнага наступнага радка.

Пайшла Каляда да ў чацвёрту хату,
 А ў етай хаце золата блішчыць.
 Пайшла Каляда да ў пятую хату,
 А ў етай хаце каўбасу пячуць,
 Каўбасу пячуць да й нам дадуць.

Дзед-пачынальнік:

Ой, добры вечар, хазяін!
 Засцілай сталы, кладзі пірагі.
 Да будзе к табе да трое гасцей!
 А первая госць — жарка сонейка,
 А другая госць — ясны месяцчак,
 А трэцяя госць — дробен дожджычак!
 Чым пахваліцца жарка сонейка?

Першы каляднік:

Як узыйду я рана на зарэ,
 Узрадуецца неба і зямля,
 Неба і зямля і ў лузе трава!

Дзед-пачынальнік:

Чым пахваліцца ясен месяцка?

Другі каляднік:

Як узыйду я позна з вечара,
 Узрадуецца кузнец у дарозе,
 Кузнец у дарозе, а звер у дуброве.

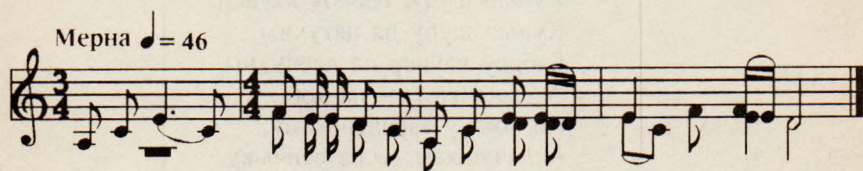
Дзед-пачынальнік:

Чым пахваліцца дробен дожджычак?

Трэці каляднік:

Як узыйду я рана і з вясны,
 Узрадуецца жыта, пшаніца,
 Жыта, пшаніца, усякая пашніца.

Гурт спявае агульную прывітальную песню «Каляда».

Ка_ля_да! Бег_ла Ка_ляд_ка пяхком, пяхком. Гэй, Ка_ля_да!

Каляда!
 Бегла Калядка пяхком, пяхком.
 Гэй, Каляда!
 Каляда!
 Несла піражкі мяшком, мяшком.
 Гэй, Каляда!
 Каляда!

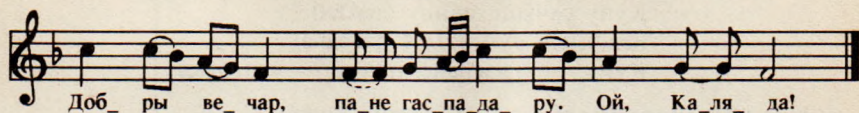
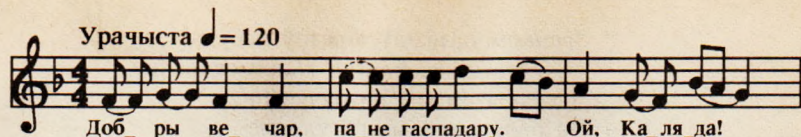
Пайшла Калядка да Івана.
Гэй, Каляда!
Каляда!
Ой, ты, Іване, зрабі ласку.
Гэй, Каляда!
Каляда!
Зрабі ласку, злезь на баляску.
Гэй, Каляда!
Каляда!
Злезь на баляску, укрой каўбаску.
Гэй, Каляда!
Каляда!
Ад Івана да Сцяпана.
Гэй, Каляда!
Каляда!
А ў Сцяпана пірагі пякуць.
Гэй, Каляда!
Каляда!
А я сваю ды Каляду.
Гэй, Каляда!
Каляда!
Ды на покуце пасаджу.
Гэй, Каляда!
Каляда!
Ды за бараду павяду.
Гэй, Каляда!

Пасля песні **дзед-пачынальнік** віншуе гаспадара са святам:

Ой, слаўны наш гаспадар!
Купіў сабе залаты персень,
А жане купіў кунью шубу,
Кунью шубу, баброў каўнер,
Кунью шубу па пятухны,
Баброў каўнер па плечухны.
А сыночкам — па коніку,
Па коніку вараненькаму,
А дачушкам — па венчыку,
Па венчыку, па пярловаму,
А нявесткам — па чэпчыку,
Па чэпчыку, па шаўковаму.

Гурт спявае песню «Добры вечар, пане гаспадару».

Урачыста ♩ = 120

Добры вечар, пане гаспадару. Ой, Каляда!
Добры вечар, дзядзьку гаспадару. Ой, Каляда!
Харошыя маеш ты сыночкі*.

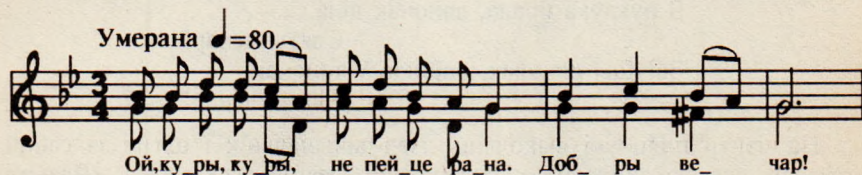
Ой, што ж яны ў цябе робяць?
У святлічцы золата важаць.
Наважылі трыццаць пудоў і чатыры.
Тыя трыццаць гаспадару аддалі,
А тыя чатыры нам, каляднічкам і Калядзе.

Затым на сярэдзіну пляцоўкі выходзіць дзед-пачынальнік і кажа віншавальныя словы сыну:

Ой рана, рана куры папелі,
Раней за таго Іванька ўстаў,
Па двару хадзіў, званочкам званіў.
Званочкам званіў, хлапцоў будзіў.
— Уставайце, хлопцы, коні сядлайце,
Коні сядлайце ды выезджайце.
У чыста поле на прагулянне
Куну сачыць, дзеўку сватаці.

Гурт спявае віншавальную песню «Ой, куры, куры, не пейце рана».

Умерана ♩ = 80

Ой, куры, куры, не пейце рана.
Добры вечар!**
Ды не будзіце Іваньку-пана.
Іванька ўстаў, у снях пахадзіў,
У снях пахадзіў, званком пазваніў,

* Кожны радок з прыпевам «Ой, Каляда!» паўтараецца двойчы.

** Прыпеў «Добры вечар!» паўтараецца пасля кожнага радка.

Званком пазваніў, братоў пабудзіў:
 — Уставайце, браткі, каней сядлайце,
 Ды паедзем мы на паляванне,
 На паляванне, на пагулянне —
 Куну сачыці, панну сватаці.
 Згледзелі куну ды ў дзераве,
 Куну — у дзераве, панну — у цераме.

Дзед-пачынальнік віншуе са святам дачку:
 Ой, красна, красна каліна ў лузе,
 Красней каліны дзевачка ў таткі.
 Па двару хадзіла — увесь двор красіла,
 У сенечкі выйшла — зорачка ўзьшла.
 На пасадку сядзела, як роза цвіла,
 З пасадку ўставала, як расцвітала.

Гурт спявае віншавальную песню «А ў ляску, ляску на жоўтым пяску».

Умерана
mf Сола

Хор

А ў ляску, ляску на жоўтым пяску. Святы ве_ чар!

А ў ляску, ляску на жоўтым пяску.
 Святы вечар!
 Пава лятала, пер'е раняла.
 Святы вечар!
 Млода дзевачка пер'е збірала.
 Святы вечар!
 Пер'е збірала, у рукавок клала.
 Святы вечар!
 З рукаўка брала, вяночак віла.
 Святы вечар!
 Звіўшы вяночак, пайшла ў таночак.
 Святы вечар!

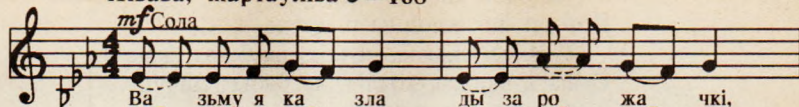
На цэнтр пляцоўкі выходзіць дзед-пачынальнік і цягне за сабой «казла», «казёл» упіраецца. Пачынаецца дзеянне з «казлом»: «Вазьму я казла ды за рожачкі».

Дзед-пачынальнік:

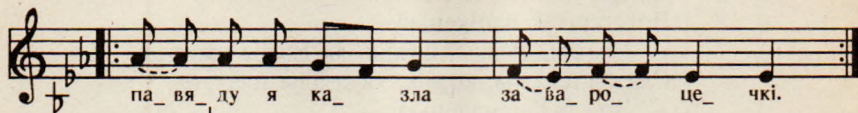
Гаспадар, гаспадыня! Мы не самі прыйшлі, мы казла прывялі, дзе казёл паходзіць, там жыта зародзіць. Ой ты, козлік беланогі, не ляніся, не цяліся, гаспадару з гаспадыняю пакланіся. Хай жывуць здаровы з дзеткамі, галубятамі, з далёкімі прыяцелямі ды з блізкімі суседзямі у карысці, радасці і добрым здравіцы.

Гурт спявае песню «Вазьму я казла ды за рожачкі».

Жвава, жартаўліва ♩ = 168

Ва_ зьму я ка_ зла ды за ро_ жа_ чкі,

па_ вя_ ду я ка_ зла за ва_ ро_ це_ чкі.

Рухава ♩ = 108

Хор

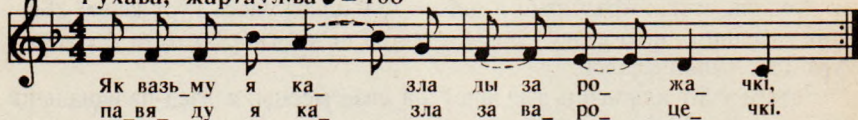

Вот так- так дзеў_ кі ска_ чуць! Вот так- так

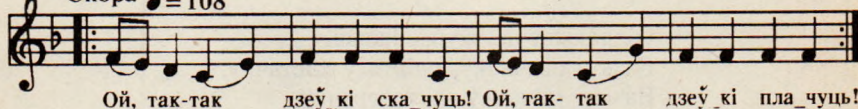
дзеў_ кі ска_ чуць! дзеў_ кі пла_ чуць!

Рухава, жартаўліва ♩ = 108

Як ва_ зь_ му я ка_ зла ды за ро_ жа_ чкі,
па_ вя_ ду я ка_ зла за ва_ ро_ це_ чкі.

Скора ♩ = 108

Ой, так-так дзеў_ кі ска_ чуць! Ой, так- так дзеў_ кі пла_ чуць!

Вазьму я казла ды за рожачкі,
Павяду я казла за вароцечкі*.
Прывяжу я казла к дубоваму тыну
Ды пакажу казлу — сукінаму сыну.
Ды стану казла біць, караці,
Ды стану ў казла праўды пытаці:
— Скажы, скажы, козлік, як дзеўкі скачуць?
Скажы, скажы, козлік, як дзеўкі плачуць?
— Вот так-так дзеўкі скачуць!
Вот так-так дзеўкі плачуць!**
— Скажы, скажы, козлік, як хлопцы скачуць,
Скажы, скажы, козлік, як хлопцы плачуць.

* Другі радок кожнай страфы паўтараецца.

** Страфа паўтараецца.

— Вот так хлопцы скачуць,
 Вот так-так хлопцы плачуць.
 — Скажы, скажы, козлік, як бабы скачуць,
 Скажы, скажы, козлік, як бабы плачуць.
 — Вот так памаленьку,
 Вот так-так паціхеньку.
 — Скажы, скажы, козлік, як дзяды скачуць,
 Скажы, скажы, козлік, як дзяды плачуць.
 — Вот так памаленьку,
 Вот так-так паціхеньку.

У канцы песні ўсе калядоўшчыкі становяцца за спіну «казла», трымаючы за плечы адзін аднаго. Так пачынаецца гульня «Як хадзіў наш козлік».

Як хадзіў наш казёл ды па ельнічку,
 Хлапцоў, дзевак сабіраў на бяседачку.
 — Выбіраю я цябе.
 — Бе.

Гурт падыходзіць да гледача, і першы чалавек, які стаіць тварам да гледача, кажа: «Выбіраю я цябе»: А ў адказ увесь гурт кажа: «Бе». Той удзельнік, што казаў словы, ставіць перад сабой гэтага гледача, і гурт ідзе гуляць далей.

Затым гурт адводзіць гледачоў на свае месцы, а дзед-пачынальнік звяртаецца да гаспадыні:

Гаспадынечка-журавіначка,
 Вазьмі свечачку, пайдзі ў клетачку.
 Вазьмі мочачку на талерачку.
 Гэтаму казлу на гарэлачку.

Гурт спявае песню з просьбай аб абдорванні «Добры вечар, гаспадару».

Хутка ♩ = 100

Доб_ры ве_чар, га_спа_да_ру, вы_несь жа нам каў_бас па_ру.

Добры вечар, гаспадару,
 Вынесь жа нам каўбас пару.
 Ой, пахадзі каля печкі,
 Пашукай нам перапечкі.
 Ой, пахадзі каля кваскі,
 Пашукай жа нам каўбаскі.

Вынесь сала, не скупіся,
 Каб твой ячмень урадзіўся.
 Каб нажалі сто коп жыта,
 Каб сям'я была ўся сыта.
 Каб скацінка вадзілася,
 Каб пшаніца радзілася.
 Каб гарэлку выпівалі,
 Каляднічкаў частавалі.

Пасля заканчэння песні гурт кажа наступныя словы:

Ай, дзякуй вам за каляду,
 А я далей пайду.
 Каб ваша ніва радзіла.
 Каб твая дачка дзеці вадзіла.
 Каб вашыя дзеці ў каляду хадзілі.
 Каб іх паважалі і каляду давалі.
 Вас з Калядамі вітаем,
 Шчасця, радасці жадаем,
 А вы здаровы бывайце
 Ды праз год нас чакайце.

На развітанне спяваецца песня «Пашла Каляда...».

Стрымана $\text{♩} = 80$

Паш_ла Каляда, ка_ля_ду_ю_чы. Ой, Ка_ля_да, Ка_ля_дзі_ца!

Пашла Каляда, калядуючы.
 Ой, Каляда, Калядзіца!*

А за ёю хлопчык, да й жабруючы,
 Пашла Каляда па лесу, лесу,
 Рассыпала каляду па верасу.
 А вы, дзевачкі, да й не гуляйце,
 Ёдзіце каляду да й сабірайце.

Творы для сцэнарыя выкарыстаны з кніг: Беларускія народныя песні ў чатырох тамах.
 Т. 3. Запіс Р. Шырмы. Мн., 1962; Вянок беларускіх народных песень /Склад. У.І. Раговіч.
 Мн., 1988; Беларускі фальклор у сучасных запісах. Традыцыйныя жанры. Гомельская вобласць
 /Уклад. В.А. Захарава, Р.М. Кавалёва, В.Д. Ліцвінка. Мн., 1989; Беларускі фальклор у сучасных
 запісах. Традыцыйныя жанры. Мінская вобласць /Уклад. В.Д. Ліцвінка. Мн., 1995.

Алег Аляхновіч, Пятро Гуд

* Прыпеў «Ой, Каляда, Калядзіца!» паўтараецца пасля кожнага радка.

ПЕСНІ

Добры вечар добрым людзям!

Спакойна $\text{♩} = 60$

Доб_ры ве_чар доб_рым лю_дзям! Ці дома, до_ма сам га_спа_дар?
А я ба_чу, што ён до_ма, ся_дзіць са_бе ка_ле ста_ла.

Добры вечар добрым людзям!
Ці дома, дома сам гаспадар?
А я бачу, што ён дома,
Сядзіць сабе кале стала.
На ім шапка пуховая,
На ім кажух бабровенькі.

(Мінская вобл. С. 118—119. Зап. Кутырова ў 1984 г. у в. Лешніца
Бярэзінскага р-на ад Піскун В.В., 1900 г. н.)

Добры вечар, шчодры вечар

Не вельмі скура $\text{♩} = 126$

mf

До_бры ве_чар, шчо_дры ве_чар, у_сім лю_дзям на ў_весь вечар!

Добры вечар, шчодры вечар,
Усім людзям на ўвесь вечар!*

— А ці дома пані твая?
А я бачу, яна дома.

— Яна дома не гуляе,
Піражочкі рашчыняе!

— А ці дома пан гаспадар?
А я бачу, што ён дома.

Што ён дома не гуляе,
Чалядоньку даглядае!

На ём шуба шубалёва,
Прычаплёна каліточка.

А ў калітцы, у той новай,
Усім госцям па златому.

Добры вечар, шчодры вечар,
Усім людзям на ўвесь вечар!

(Вянок. С. 35. Зап. у 1961 г. у г. Століне Брэсцкай вобл. ад
В.П. Мельнік, 1942 г.н.)

А ў ляску, ляску на жоўтым пяску...

Умерана $\text{♩} = 88$
Сола *mf* Хор

А ў ляс_ку, ляс_ку на жоў_тым пя_ску, свя_ты ве_чар!

А ў ляску, ляску на жоўтым пяску,
Святы вечар!**

Пава дятала, пер'е раняла.
Млода дзевачка пер'е збірала,
Пер'е збірала, ў рукавок клала.
З рукаўка брала, вяночак віла.
Звіўшы вяночак, пайшла ў таночак.

* Прыпеў «Добры вечар...» паўтараецца пасля кожнай страфы.

** Прыпеў «Святы вечар!» паўтараецца пасля кожнага радка.

(Гомельская вобл. С. 28. Зап. Т. Рослава ў 1984 г. у в. Роўкавічы
Чачэрскага р-на ад Трушковай Т., 1925 г.н.)

Ой, там пад шчадром Васілька з канём...

Скора $\text{♩} = 132$

Ой, там пад шчад_ ром Ва_ сіль_ ка з ка_ нём,

Хор

ой, грай, мо_ рэ, ра_ дуй_ ся, зем_ ле!

Ой, там пад шчадром Васілька з канём,
Ой, грай, морэ, радуйся, земле!*

На кані сядзіць, дудачку дзяржыць,
У дудачку грае, слышна спевае.

Прыйшла да яго матушка яго:
— Ой, сынку, сынку, хто ж цябе навучыў,
Хто ж цябе навучыў у дудачку граці,
У дудачку граці, слышна спеваці?

— То ж была ў караля адная дачка,
Яна ж мяне навучыла ў дудачку граці,
У дудачку граці, слышна спеваці.

(Гомельская вобл. С. 34. Зап. В. Захарава ў 1983 г. у в. Славінск
Петрыкаўскага р-на ад групы жанчын.)

Ну-ну-ну, каза...

Умерана $\text{♩} = 120$

Ну-ну-ну, ка_ за, ну-ну, бе_ ла_ я, па_ ва_ ро_ чай_ ся да на гужочках.

* Прыпеў «Ой, грай, морэ, радуйся, земле!» паўтараецца пасля кожнага радка.

Ну-ну-ну, каза,
Ну-ну, беляя,
Паварочайся
Да на гужочках.
Дзе каза хвастом —
Там жыта кустом,
Дзе каза рагамі —
Там жыта стагамі.
А у том жыцця
Перап'ёліца
Гуляла з дзецьмі —
Люба глядзеці.
Ой, дзеці, дзеці,
Дзе вас падзеці?
Й у тоя сяло,
Й у Залужжайка?
Да й у том сяле
Да й і два стралцы
Хацелі нашу козку
Забіці.
Наша козачка
Дагадалася
Да й у пер'яйка
Захавалася.
А Іваніха-
Балабаніха
Нашага казла
Не падарыла.
Нашаму казлу
Німножка трэба:
Сем печ перапеч,
Рэшата аўса,
Наверх кілбаса
І кусок сала,
Каб каза ўстала,
І капа грэчкі
На вярэячкі.

(Мінская вобл. С. 73. Зап. С. Крыловіч у в. Залужжа Старадарожскага р-на ад В.А. Гланьш, 1920 г.н.)

Ой, учоры з вечоры...

Даволі хутка $\text{♩} = 120$

Ой, у_ чо_ ры з ве_ чо_ ры, ой. у_ чо_ ры з ве_ чо_ ры,
с пад_ ня_ бе_ ска_ га не_ ба.
С пад_ ня_ бе_ ска_ га не_ ба, с пад_ ня_ бе_ ска_ га не_ ба
пры_ йшла к нам на_ ві_ на.
Пры_ йшла к нам на_ ві_ на, пры_ йшла к нам на_ ві_ на:
ро_ дзіць пан_ на сы_ на.

Ой, учоры з вечоры*,
С паднябескага неба.

С паднябескага неба
Прыйшла к нам навіна.

Прыйшла к нам навіна:
Родзіць панна сына.

Родзіць панна сына,
Родзіць раджонаго.

Родзіць раджонаго,
Езуса мілого.

* Першы радок кожнай страфы паўтараецца.

Небеса растварылісь,
Тры анёлачкі явілісь.

Тры анёлачкі явілісь.
— Пастушкі вы мілы!

Пастушкі вы мілы,
Небеса растварылі.

(Мінская вобл. С. 45. Зап. І. Нікановіч, Н. Чальцова ў 1987 г. у в.
Морач Клецкага р-на ад І.Я. Рамашкі, 1911 г.н.)

Ой, ў ляску, ў ляску на жоўтум пяску...

Стрымана, велічна $\text{♩} = 80$

The musical score is written on two staves in 3/4 time. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a dynamic marking of *mf*. The melody starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, and C5, then a half note G4. The second staff continues the melody with quarter notes G4, A4, Bb4, and C5, then a half note G4. The lyrics are written below the notes: "Ой, ў ляс_ку, ў ляс_ку, на жоў_тум пя_ску, свя_ты ве_чар, на жоў_тум пя_ску!".

Ой, ў ляску, ў ляску на жоўтум пяску,
Святы вечар, на жоўтум пяску!

Пчолачкі гудуць, цэркаў будуюць.
Святы вечар, цэркаў будуюць!

Да збудавалі з трыма й акнамі,
Святы вечар, з трыма й акнамі!

Ў першае й акно зорачка свеціць,
Святы вечар, зорачка свеціць!

Ў другое акно месяц узойдзе,
Святы вечар, мясечык узойдзе!

Ў трэцяе акно сонейко грэе,
Святы вечар, сонейко грэе!

Зорачка ўзойдзе — светленько будзе,
Святы вечар, светленько будзе!

Месяц узойдзе — відненько будзе,
Святы вечар, відненько будзе!

Сонейко ўзойдзе — цёпленько будзе,
Святы вечар, цёпленько будзе!

(Мінская вобл. С. 17. Зап. У. Раговіч у 1984 г. ад В.М. Тройніч,
1914 г. н.)

Ой, ну-ну, казёл, паварочайся...

Умерана, з рухам $\text{♩} = 104$

Ой, ну-ну, казёл, паварочайся, на_верх кіл_ба_са!

The musical notation is in 3/4 time, marked 'mf' (mezzo-forte). It consists of two staves. The first staff contains the melody for the first line of lyrics. The second staff contains the melody for the second line of lyrics, starting with a repeat sign and a 6-measure rest. The lyrics are written below the notes.

Ой, ну-ну, казёл, паварочайся,
То на сей бачок,
То на тэй бачок,
То на рожачкі,
То на ножачкі.

Нашаму казлу
Ні многа трэба:
Сем печ перапеч,
Рэшато аўса.
Наверх кілбаса!

(Мінская вобл. С. 129. Зап. У. Раговіч у 1987 г. у в. Мелькавічы
Салігорскага р-на ад Л.І. Герасіменкі, 1928 г. н.)

Йшлі Каляды ўвечары

Не вельмі скура $\text{♩} = 120$

Йшлі Ка_ля_ды у_ве_ча_ры,
ой, лю-лі, лю-лі, ўве_ча_ры.

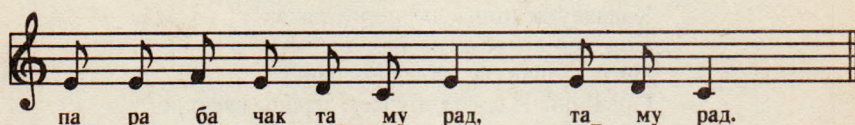
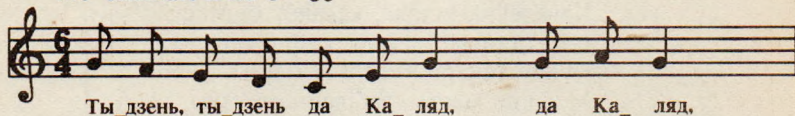
The musical notation is in 3/4 time, marked with a tempo of 120. It consists of two staves. The first staff contains the melody for the first line of lyrics. The second staff contains the melody for the second line of lyrics. The lyrics are written below the notes.

Йшли Каляды увечары,
 Ой, люлі, люлі, ўвечары!*
 Няслі ігры ў рэшаце,
 Каму ігры знадабны?
 Саўку ігры знадабны,
 Сонца жаніць Бог вяліць,
 Дочку аддаваць, ох, ці мне?

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на Мінскай вобл. ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.) Натацыя напеву А. Аляхновіча.

Тыдзень, тыдзень да Каляд

Не спяшаючыся ♩ = 60

Тыдзень, тыдзень да Каляд, да Каляд,
 Парабачак таму рад, таму рад.
 Вось табе, пане, і хамут і дуга,
 Цяпер я ўжо не твая слуга.
 Вось табе, пане, твая дужачка,
 Цяпер я не твая служачка.
 Як пайду я па лясу, лясу,
 Заробатак я да дому занясу.
 Заробатак я да дому занясу,
 Спячэ жонка каўбасу, каўбасу.
 Спячэ жонка каўбасу, каўбасу,
 Адсвяткуем Каляду, Каляду.

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на Мінскай вобл. ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.) Натацыя напеву А. Аляхновіча.

* Прыпеў «Ой, люлі, люлі» паўтараецца з другой паловай кожнага наступнага радка.

Кавалёўна

Паважна, спакваля ♩ = 40

Ой, ра_на, ра_на Ка_ва_лёў_на ўста_ла.
Свя_ты ве_чар до_брым лю_дзям!

Ой, рана, рана Кавалёўна ўстала.
Святы вечар добрым людзям!*

Кавалёўна ўстала, кавалёў будзіла:
— Устаньце, кавалі, куйце тапары,
Куйце тапары, масціце масты,
Масціце масты, забівайце гвазды,
А па тым масту Кавалёўна йшла,
Кавалёўна йшла ды пер'е нясла,
Яна пер'е нясла на падушачцы,
На падушачцы, для дачушачкі.
Прыйшлі Каляды, будзем іграць вяселле.

(Зат. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на Мінскай вобл. ад М.А.Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.) Натацыя напеву А. Аляхновіча.

Каляда, Каляда, дай, баба, пірага!

Павольна, з рухам ♩ = 56

Ка_ля_да, Ка_ля_да, лай, ба_ба, пі_ра_га!

Каляда, Каляда, дай, баба, пірага!
А калі не дасі, вазьму вала за рага.
Выведу за парог, выкручу правы рог.
Буду ў рог трубіці, каб скупых рашчодрыці.
Дай, баба, пірага!

* Прыпеў «Святы вечар добрым людзям!» паўтараецца пасля кожнага радка.

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на Мінскай вобл. ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.) Натацыя напеў А. Аляхновіча.

Зімачка мая

Працяжна $\text{♩} = 48$

I
Зі_ма_чка ма_я сцю_дзё_не_нька_я.

II

I
Эй! Не зма_ро_зь мя_не,

II

III

I
А...

II
з па_хо_ду йду_чы.

III

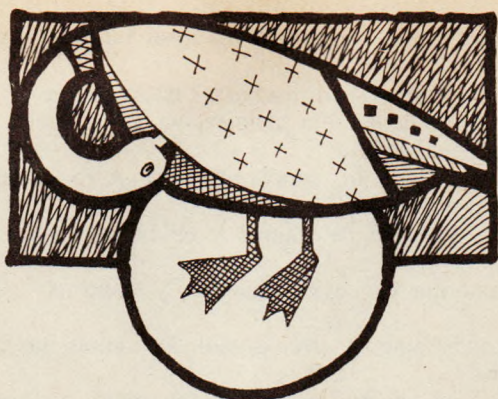
IV

Зімачка мая сцюдзёненькая. Эй!
Не змарозь мяне, з паходу йдучы.
З паходу йдучы, каня ведучы. Эй!
З паходу йдучы, каня ведучы.

А ў майго каня косы плятуцца. Эй!
За мяне млада, ой, хлопцы б'юцца.
Ой, вы, хлопчыкі, вы не біцеся. Эй!
Выйдзіце на двор, памірыцеся.

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на Мінскай вобл. ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.) Натацыя напеву і атрацоўка А. Аляхновіча.

ГУСИНАЕ СВЯТА

Апанасся, Гусеўнік — 31 (18 па ст.ст.) студзеня.

Народныя павер'і пра гусей

У дзень, калі гуску садзяць на гняздо, нельга пячы ў доме ні хлеба, ні пірагоў, ні бліноў, а таксама нельга смажыць бульбы, бо можна запячы гусіныя яйкі, і з іх не выведуцца гусяняты.

Свойскія гусі будуць больш жавыя і рухавыя, калі ў гняздо да гусі пакласці жменьку саломы ці сена, тройчы падкінутага ўгору ўслед за дзікімі гусямі, калі іх упершыню ўбачылі ўвесну ў небе.

Добраму вываду гусянят вельмі дапаможа зямля з-пад правай нагі, узятая ўвесну, як першы раз убачыш у небе дзікіх гусей; гэтую зямлёю трэба злёгка патрусіць выседжаемыя яйкі.

Свойскія гусі добра павядуцца, калі да іх далучыцца дзікая гусь і асвоіцца настолькі, што пачне заходзіць на двор ці ў гумно. (...)

Гусянят, якія толькі што вылупіліся, трэба падкурыць парухавым дымам і прасадзіць праз стары абруч: такіх гусянят не крануць вароны, коршакі, ваўкі і лісіцы.

(Нікіфароўскі, 1897. С. 174.)

Птушыным мясам сяляне звычайна не карыстаюцца, выключаючы толькі тыя выпадкі, дзе таго патрабуе ўстаноўлены здаўна рэлігійны абрад. Так, напрыклад, на засеўкі і дасеўкі жыта яны да абэда абавязкова зарэжуць пеўня ці гусака. Акрамя падобных выпадкаў нашы сяляне ні за што не возьмуцца іх зарэзаць, нават у час сур'ёзнай хваробы каго-небудзь з членаў сям'і.

(Шэйн, 1902.)

Прадказанне надвор'я па паводзінах гусей

Калі гусі лопаюць крыламі, пераходзячы праз мост, і наогул спрабуюць лясець, калі варочаюцца ладому, на другі дзень трэба чакаць пераважна добрага надвор'я.

Калі ўвосень гусі хаваюць дзюбы пад крылы, то на наступны дзень трэба чакаць марозу.

Гусі куляюцца ў вадзе і гуляюць у ёй перад надыходам добрага надвор'я.

Калі гусі купаюцца ў снезе і крычаць у марозны дзень, назаўтра будзе адліга.

Перад надыходам марозу гусі стаяць на адной назе, завярнуўшы галаву пад крыло.

Калі свойскія гусі дружна статкам падлятаюць у канцы лета, значыць, чакаецца ранняя восень і зіма.

(*Нікіфароўскі, 1897. С. 174—175.*)

Прыкметы і павер'і

Калі грыміць, то трэба ўкінуць у печ ільну, запаліць і пакурыць грамнічнаю свечкаю, потым выкінуць на двор хлебную лапату (Слуцкі п.).

(*Шэйн. 1902. С. 343.*)

Град як ідзе, дак тую лапату вазьмі, вунесь хлеба і з соллю, вунесь на гарунчык, палож; стрэнеш яго з хлебам-соллю, дак ён (град) знімаецца (*Мазырскі р-н*).

Выносілі з дома хлебную лапату; ставілі каля парога, ручкай уніз, запальвалі грамнічную свечку (*Маларыцкі р-н*).

(*Талстыя. 1982. С. 55—56.*)

Ёсць звычай у час навальніцы запальваць грамнічную свечку, якую ставяць на покуці.

(*Булгакоўскі. 1890. С. 187.*)

Падчас буры звычайна запальваюць асвечаную свечку перад абразом апекуна вёскі ці святога Іллі і чытаюць адпаведныя малітвы, але не з мэтай непасрэдна адвесці перуна, а супраць д'ябла, які, уцякаючы ад перуновай стралы, можа схаватца ў хаце і падвесці гаспадара і сям'ю да згубы ў момант расправы Іллі з нячыстай сілаю... Небяспечна таксама думаць пра чорта... У часе буры няможна біцца, бо хася дамавік сядзіць у гэты час у піўніцы, аднак, справакаваны, выйдзе са сховішча і, умяшаўшыся ў інтрыгі, не зважаючы на тое, што святы Ілля спагадліва ставіцца да яго, можна аказацца ўзятым на прыцэл як звычайны д'ябал.

(*Пяткевіч, 1938. С. 17.*)

Загадкі пра гусей

На лапатках ходзіць, рогам траву есць.
На лапатках ходзіць, носам есць.
Белая, як снег, пузатая, як мех, на лапатах ходзіць,
рогам есць.
Белая, як снег, напіханая, як мех, лапатамі ходзіць,
рогам есць.
Белы, як снег, надуўся, як мех, гагоча, рагоча,
як жарабок.
Выйдзе на поле, надзьмецца, як мех, заржэ па-конску,
залапоча не па-польску.
Сама пані пышна, на лапатах выйшла, рогам воду піла.
Па-грэчаску гаворыць, на лапатах ходзіць, ражком есць.
Шыдла-матавідла па-французску гаварыла, па-нямецку закідала,
рогам траву ела.
Шардзюрыла-бардзюрыла па-нямецку гаварыла, рогам траву ела.
Ішла бадзіла, па хаце хадзіла, па-нямецку гаварыла,
носам траву касіла.
Стаіць бык на ляду і п'е рогам ваду.
У вадзе купаўся, ды сухім застаўся.
Цэлы дзень у рэчцы купаецца, а на бераг выйдзе сухенькі.
Жоўтае родзя, на лапатках ходзя.

(Загадкі. С. 156.)

Гусары

(танец)

«Гусары» «Гусарыкі» — традыцыйны танец, блізкі да карагода, які імітаваў рух гусей за сваім важаком. Зафіксаваны ў асноўным у Магілёўскай вобласці. Рухаючыся адна за адной, узяўшыся за рукі, жанчыны пяюць:

Умерана $\text{♩} = 86$

Гу_са_ры_чак, гой, гой, гу_са_ры_чак ма_ла_дой.

Як ха_це_ла мя_не маць за гу_са_ры_ка ад_лаць.
Я гу_са_ра не люб_лю, за гу_са_ра не пай_ду.

Пасля таго, як круг абыдзены, дзве апошнія жанчыны падымаюць рукі ўгару і ўтвараюць «вароты», у якія ланцужком праходзяць усе на

чале з завадзілай. Потым «вароты» ўтварае перадапошняя пара, а жанчыны апошняй пары, не раз'ядноўваючы рук з перадапошняй, апускаюць рукі і становяцца тварам адна да адной. Ланцужок дзяўчат нырае цяпер пад рукі перадапошняй пары і працягвае рух па крузе. Наступныя вароты стварае ўжо трэцяя ад канца пара, і таксама, не раз'ядноўваючы рук з усімі астатнімі, жанчыны гэтай пары паварочваюцца тварам адна да адной. Калі ўсе пары пабудуць «варотамі», удзельніцы карагода ўтвараюць два паралельныя рады з пераплеценымі крыж-накрыж рукамі.

Потым калона пачынае павольна паварочвацца вакол сваёй восі і вяртаецца ў зыходнае становішча. Уся гэтая фігура танца ідзе пад наступную песню:

Люблю тое жыта жаць,
Дзе бальшыя кветкі,
Люблю таго кавалера,
Што носіць канфеткі.

Калі фігура не паспявае закончыцца разам з тэкстам, асобныя куплеты паўтараюцца ўдзельнікамі да таго часу, пакуль харэаграфічны малюнак не завершыцца. У апошняй фігуры той, хто заводзіць карагод, пачынае раскручваць танцораў, ныраючы ў «вароты» ў адваротным парадку. Карагод канчаецца, калі ўсе становяцца ў агульны круг.

У другім варыянце «Гусарыкаў» хлапец (гусарык) «набіраў» карагод, узяўшы за руку першую ўдзельніцу, якая выбірала і вяла за сабою другую, другая — трэцюю і г.д. За вядучым выстройваецца, такім чынам, доўгая чарада жанчын, вырабляючы кругі, васьмёркі, зігзагі і іншыя малюнкi, якія падказвала фантазія. У канцы карагода «гусарык» заплятаў усіх, па чарзе ныраючы ў «варотцы», што стварала апошняя пара, потым перадапошняя і г.д. Удзельнікі выстройваліся адзін за адным у ланцуг, пры гэтым правая рука, сагнутая ў локці, аказвалася на сваім левым плячы, а левая, выцягнутая ўперад, злучалася з правай рукой партнёра, які стаяў наперадзе. Усе пелі:

Весела $\text{♩} = 100$

Ка_ пу_ ста ма_ я, ка_ ча_ ноч_ кі ма_

е, ха ро_ шы_ я, пры_ го_ жы_ я жа_ ні_ шо_ чкі ма_ е...

Гусачок

(танец)

«Гусачок» — традыцыйны танец, блізкі да карагода. Танцоры пазнаваюць рухі гусей за важаком. Адсюль — нетаропкі, уперавалку з боку на бок крок, паляпванне рукамі, як крыламі, па бёдрах, звлістыя лініі, спіралі ў малюнку. У Магілёўскай вобласці танец суправаджаецца прыпеўкамі:

Гэй, гэі, гусачок,
Чы хорошы каснічок?
Гэр, гэр, гуска,
Чы хороша хустка?

Заканчваецца прыпеўка наступным чынам:

Рухава $\text{♩} = 120$

Ся_дзі, ся_дзі, гу_са_чок, да вы_вя_дзі гус_ку...

Тра-ля-ля-ля, тра-ля-ля, ля-ля, ля-ля, ля-ля.

Адзін з варыянтаў танца ў Брэсцкай вобласці такі. Выканаўцы становіліся ў дзве лініі адна супраць другой. Танцоры кожнай лініі па чарзе некалькі разоў запар прабягалі пад злучанымі і паднятымі ўгару рукамі другой лініі, затым «змейкай» паміж выканаўцамі і вярталіся на сваё месца.

Пасля таго абедзве лініі злучалі з аднаго боку рукі, зрабіўшы доўгі ланцуг. Адзін выканаўца з якога-небудзь боку пачынаў прабягаць пад рукамі астатніх змейкай, і ўсе, не раздымаючы рук, беглі за ім. Аббегшы ўсіх, першы рухаўся крыху наперад і пачынаў закручваць «змейку» ў другі бок.

У другім варыянце «Гусачка» танцавалі па трое: узяўшыся за рукі і не раздымаючы іх у час руху, ныралі адзін аднаму пад рукі. Затым ланцужком ішлі па крузе за «гусачком», закручваючы ланцужок у тугую спіраль. Калі спіраль скручвалася, нечакана з каўша вылівалася вада, і танцоры з віскатам разбягаліся. Асноўным рухам быў просты, рытмізаваны крок.

Іншы раз кожнага з танцораў абыходзілі адразу двое салістаў, выконваючы фігуру «шэн» і рухаючыся насустрач адзін аднаму.

Шырокую вядомасць набылі шматлікія гульні пад назвамі «Гусі», «Гусі і воўк», у якіх «воўк» лавіў «гусей», а яны ад яго ўцякалі.

(Чурко. С. 65—66.)

Каршун і качкі

(гульня)

Гульцы выбіраюць «каршуна» і «матку». Пасля становяцца ў рад ззаду «маткі», моцна трымаючыся адзін за аднаго. Каршун сядзе на зямлю і капае трэскай ямку, а «матка», ідучы са сваім хвостом навокал «каршуна», пытаецца:

- Каршун, каршун, што ты робіш?
- Ямку капаю.
- Нашто табе ямка?
- Каменьчыкі шукаю.
- Нашто табе каменьчыкі?
- Іголачкі вайстрыць.
- Нашто табе іголачкі?
- Мяшочкі шыць.
- Нашто табе мяшочкі?
- Каменьчыкі збіраць.
- Нашто табе каменьчыкі?
- Тваім дзеткам зубкі выбіваць.

Пасля гэтых слоў «каршун» кідаецца лавіць апошняга ў хвасце. «Матка», расставіўшы рукі, забягае наперад «каршуну», увесь хвост падаецца за «маткай». Ухапіць другую «качку», а не заднюю «каршун» не мае права. Гульня ідзе, пакуль «каршун» не адарве ад «маткі» ўсіх «качак».

(Сахараў, 1936. С. 61—62.)

Гусар

(гульня)

Гулялі вясною на святах юнакі і дзяўчаты. Колькасць удзельнікаў 20—40 чалавек. Яны выбіралі вядучага — гусара і, трымаючыся за рукі, выстройваліся за ім у адзін ланцуг. Гусар вёў яго па крузе, закручваў у спіраль. У гэты час усе спявалі:

Гусар, гусар малады,
Не бяры мяне за лічанька рукой:
Мае лічанька загарыстае,
Мая маменька здагадлівая.
Загадае й адгадвае сама,
Чаго ў донькі загарэлася ліцо:
Ці ад мёду, ці ад гарэлачцы,
Ці ад тых палыновачцы.

Калі ланцуг закручваўся, гусар раскручваў яго, праходзячы пад рукамі гуляючых і паступова паскараючы крок. Калі ланцуг разрываўся, спяванне прыпынялася і ўсе гаварылі вінаватым: «Сем год нежанатаму быць!» або (калі віноўная — дзяўчына): «Сем год у дзеўках сядзець!» Пасля гэтага ланцуг злучаўся і пачынаўся рух. Гульня заканчвалася, калі ланцуг выцягваўся ў адну лінію.

(Вількін, 1970. С. 177. Зап. у в. Рыскава Рагачоўскага р-на Гомельскай вобл. ад П.А. Талкачова, 1880 г.н.)

СВЯТА СВЕЧКІ

Грамніцы (Стрэчанне) — 2 лютага ў католікаў, 15 лютага ў права-слаўных.

Свята Свечкі, сямейная ці найбольш грамадская вечарына ў гонар васковай свечкі, прымеркаваная да пэўнага царкоўнага свята. Вядома і пад іншымі назвамі: «Братчына», «Свяча», «Гулянне свячэй», «Свята Святла», «Міраносіцкая Свечка», а таксама «Юр'еўшчына», «Мікольшчына», «Хролаўшчына», «Пакроўшчына», «Міхалаўшчына» і інш. На Беларусі часцей адзначалі Васільеўскую (14 студзеня), Юр'еўскую (6 мая), Мікольскую (22 мая і 19 снежня), Прадцечанскую (7 ліпеня), Петрапаўлаўскую (12 ліпеня), Ільінскую (2 жніўня), Глебабарысаўскую (6 жніўня), Успенскую (28 жніўня), Спасаўскую (29 жніўня), Хролаўскую (31 жніўня), Малапрачысценскую (21 верасня), Пакроўскую (14 кастрычніка), Кузьмадзямянскую (14 лістапада), Міхайлаўскую (21 лістапада) свечкі. Акрамя таго, жанчыны асобна святкавалі дні, прысвечаныя іх апекунам, — Міраносіцкую Свечку, ці Міраносцы (трэцяя нядзеля ад Вялікадня), у гонар святых жонак Міраносіц («На Міраносця п'яныя бабы цігаюць адна адну за валосця» — Смаленшчына), Екацярынінскую Свечку (7 снежня), Варварынскую Свечку (17 снежня) — «Варвара верацёнамі замучана».

У вялікіх населеных пунктах існавала некалькі брацтваў, створаных на рэлігійна-народнай і прафесійнай аснове. Так, вядома, што каталіцкае брацтва ў Вільні ўзнікла ў XV ст. па ўзору заходніх, дзе яны існавалі з XI—XII стст. Там жа праваслаўнае Траецкае брацтва ўзнікла ў 1584 г., у XVII ст. — Святадухаўскае. У 1613 г. згадваецца ў Вільні і дзейнасць Траецкага уніяцкага брацтва. Некаторыя брацтвы аб'ядноўваліся ў арцыбрацтвы (архібрацтвы). У Рэчы Паспалітай узнікла каталіцкае арцыбрацтва святой Ганны Ягелонкі, сябрам якога быў нават польскі кароль Жыгімонт III Ваза і інш. У брацтваў былі значныя фінансавыя сродкі ад складак і ахвяраванняў, якія адпускаліся на культуру, асвету, кнігадрукаванне, ахову здароўя і г.д. Некаторыя

братчыкі Вільні акрамя свайго ўваходзілі ў «панскае і бурмістраўскае брацтва», якія матэрыяльна падрыхтавалі дзейнасць Ф. Скарыны, а таксама з'яўляліся сябрамі мядовых брацтваў, дзе праводзілі Свята Свечкі (пілі мёд). Мядовыя (ці свячныя) брацтвы карысталіся прывілеямі караля на бяспошлінную пчалаводную дзейнасць дзеля правядзення адпаведнага гадавога свята і грамадскай дабрачыннасці. Таму часта пад шылдай такіх таварыстваў на самай справе былі брацтвы розных рамеснікаў і майстроў, прадпрымальнікаў і купцоў. Такіх брацтваў у адным населеным пункце было некалькі, і кожнае мела свайго святаго апекуна.

Традыцыі Свята Свечкі ідуць са старажытнасці. Яны паступова абрасталі новымі рысамі. Па апісаннях XIX ст., святкаванні праходзілі наступным чынам. Напачатку ў святара браўся агарак свечкі і да яго на працягу года братчыкамі дадаваўся воск. Відавоччы сведчаць, што праз чатыры гады свечкі ўжо маглі важаць да 2 пудоў. Тады пакідалі невялікі верх яе, а астатак прадавалі ці ахвяравалі.

На адпаведнае свята запрашаўся святар у хату таго братчыка, у каго цэлы год стаяла свечка ў лубцы (кошыку) з жыгам, прыходзілі суседзі. Заліўшы свячу, чыталі малебен аб здароўі прысутных. Затым праводзіўся абрад «перапівання свечкі». Прысутныя тройчы па крузе перадавалі адзін аднаму браціну (раней гэта была спецыяльная вялікая пасудзіна, часам з благародных металаў, інкруставаная самацветамі), з якой адпівалі медавую (медуніцу), пазней — піва, гарэлку. Гаспадар хаты са свечкаю і абразом, яго жонка з хлебам у рэшаце тройчы абыходзілі стол, маліліся і прыходзілі да двара чарговага братчыка. Ля варот іх сустракалі з хлебам-соллю пасля трохразовых узаемных паклонаў, прымалі свячу новыя гаспадары. У хаце святар чытаў акафіст адпаведнаму святому, усе маліліся, частаваліся.

Духоўныя вершы і псалмы спявалі «старцы» — жабракі, сляпяя, кулягавыя.

Далей без святара на другі, а то і трэці дзень праводзіліся паганскія абрады і забавы, што не ўхваляліся царквою. На ўсеагульным гулянні і вяселлі спяваліся песні, былі музыка, скокі, забавы. У Гомельскім павеце на Мікольшчыну праводзілася тэатральна-маскарадная забава «Салоха». Удзельнікі яе апраналіся ў варажбітак і цыганоў, што заходзілі на гулянне з песнямі, варажбаю і смяшылі прысутных. У песні «Як у майго бацюшкі залаты вароты...» апавядаецца пра «прыўдалага маладца», што мае глыбокі старажытны сэнс:

...Ен па судзёнышку паходжывае,
Каліну стралу пацягівае.
Сам страле наказывае:
— Што ляці, ляці, каляная страла,
Што убі, убі, страла, ясна сокала на вылецці,
Добра моладца — на выездзе,
Серу вуціцу — ва крутым беразе,
Красну дзевіцу — на высокам цераме.
Красна дзевіца — нявеста мая.

У Любавіцкай воласці Магілёўскага павета зафіксаваны песні, прывечаныя святому Міколу, якому дзякуюць, што ён

На коніку паехаў,
Хлеба-солі засылаў,
Усякія пашніцы
І ярыя пшаніцы.

У новага гаспадара свячы наадварот прасілі да сябе святога: «Што б ты ў мяне гадуваў, на коніку паязджаў, хлеба-солі засылаў».

Таксама цікавая і развітая традыцыя захавалася ў адзначэнні Багародзіцкай Свячы (21 верасня), ці Багача, старадаўняга свята заканчэння ўборкі зерневых, водгук язычніцкага ўшанавання земляробчага культу Дажджбога, бажаства цяпла, урадлівасці і дастатку.

У савецкі перыяд даследчыкі амаль не ўдзялялі ўвагу Святу Свячы, таму што яно найбольш ахрысціянілася, хаця шэраг апісанняў яго змяшчаўся ў «Матэрыялах...» (т. 3. 1902 г.) П. Шэйна, працах У. Дабравольскага, А. Багдановіча і інш. І вельмі рана энцыклапедыі і манаграфіі забыліся пра гэта святкаванне (канец XIX стагоддзя), яно ў жывым бытаванні ў асобных мясцовасцях захавалася да новага бела-рускага адраджэння.

Алесь Лозка

Грамніцы

Першае большае свята пасля Калядаў было Грамніцы (святкуецца 2 лютага). Свята гэтае, паводле царкоўнай тэрміналогіі, называлася інакш, а менавіта: у праваслаўных — Сустрэча Хрыста, у скарачэнні «Сустрэча», а ў католікаў — Божае Маці Грамнічнай. Пэўна з гэтай прычыны й праваслаўныя пачалі называць яго Грамніцы.

На Грамніцы як у цэрквах, так і ў касцёлах пасвячалі свечкі, называныя таксама грамнічнымі. Гэтыя свечкі вельмі часта ўжываліся ў сямейным і гаспадарчым жыцці абодвух веравызнанняў. У першую чаргу іх давалі ў руку ўміраючым. Імі благаслаўлялі сыноў і дачок да шлюбу, сыноў, якія ішлі ў салдаты, або наагул сяброў сям'і, якія выбраліся ў далейшае падарожжа, таксама першакласнікаў ці выганяючы жывёлу першы раз на пашу. Запальвалі іх таксама ў часе бураў з перунамі. У час пажару абыходзілі з запаленай свечкай навакол гарэўшай будыніны, веручы, што пасля гэтага агонь ня будзе пашырацца далей.

Прынёсшы гэтыя свечкі са святыні, бацька запальваў адну з іх і, памаліўшыся, браў у пальцы кончыкі валасоў усіх сяброў сям'і ды крышачку падсмальваў іх, «каб не балелі галовы». Таксама закурваў дыма гэтай жа свечкі знак крыжа на вушаках хаты ды іншых пабудоваў, каб у будучыні ўсцерагчы іх ад агню.

На час між Вадохрышчам і Грамніцамі выпадалі найбольшыя маразы, а таксама «воўчыя красы», гэта значыць, калі ваўкі збіраліся ў

стады вакол ваўчыцы й часамі ставаліся небяспечнымі для падарожных, асабліва калі яны ехалі праз лес уначы. Ваўкі таксама часта рабілі шкоду, падкопваючыся пад сцены аўчарняў. Таму што на Дзісеншчыне было шмат лясоў, дык, выйшаўшы ноччу за вёску, можна было пачуць, няраз нават з некалькіх бакоў, вышчэ ваўкоў. Дзеля гэтага жартам называлі іх «зімовымі салаўямі». Або калі хтосьці, не маючы ні голасу ні слуху, намагаўся спяваць, дык аб ім казалі, што «ён спявае, як воўк на Грамніцы». Аб гэтым свяце злажылася вядомая народная пагаворка: «Грамніцы для людзей — хлеба палавіцы, а для скаціны — сена траціна». Гэта мела значыць, што да наступных жніваў засталася яшчэ столькі сама часу, як мінула ад старых, а да таго часу, калі жывёла пойдзе ў поле, заставалася адна траціна. Таксама людзі верылі, што калі на Грамніцы з-пад капіжа (з кропляў, якія сцякаюць са страхі ад растаўшага снегу) нап'ецца певень, дык на Саракі (9 сакавіка) хопіць і для вала. Гэтая прымета азначала, што будзе хуткае прадвесне, а за ім і вясна.

(Стома.)

Прасвятлі нас, Грамаўніца!

... Бог запальвае на Бацькаўшчыне нашай грамнічную свечку — раздзьмувае прасветлую, прачыстую, першасную любоў. Зварухнулася ў свеце белым на Грамніцы шчодрое, велічнае, гордае святло Сусветнае Душы, каб распачаць несалодны пакутны шлях да згарання-расставання ў любові. Развінуліся ахоўныя крылы Перунова агню, на цэлы год у сэрцы і ў хаты, у гнёзды нашыя радзімныя любоў засяляючы, дабрыню і спагаду-літасць засяваючы. Асвяцім жа і мы танючкія свечкі, што гавораць з Усявышнім, грамнічнаю гаючаю сілаю-моцаю. Выпалім жа і мы абярожныя крыжы-знакі на покуці ды пад столлю. А надарыцца ў дамах нашых шчасце-вяселлейка ці народзіны, прыйдзе нечакана-гаротна смерць — свечкі грамнічныя сустрэнуць новага чалавека, новую сям'ю і правядуць на пуцявіну павяртальную нябожчыка ў неба. Раскалышуць грамнічныя свечкі лагоднае праменнае святло ад сёння да заўтра, ад сумніву нашага ды адчаю на ласкавае ўлонне адраджальнае, магутнае, прасвятляльнае любові-заслоны ад варажнечы, заступніцтва ад здрады.

Абудзіліся старавечныя ўмудрэлыя званы. Узвышэла маладое сонца. Прастуе сцяжына наша да еднасці — распаліць агонь, у імя заўтрашняе светлыні. Асвячайма ж сутарэнні свядомасці нашае, прыцемкі памяці нашае гістарычнае, зауткі-сховы прыроднае, прабожае здатнасці нашае любіць, мілаваць, песціць — дзяцей, каханых, Радзіму-спадчыну! Запалім жа грамнічныя свечкі — хай праб'е векавечны ток Перуновага святла нашую маўклівую цемрадзь вераю і думнасцю Купалы, Караткевіча, Багдановіча, Геніюш. Хай між імі, яснабачнымі ды літасцiвымі, і намi, зняверанымi, разгарыцца святарны агонь любові — і злучацца рукі, думкі, радкі ў мост над прорваю бязладдзя...

На Грамніцы на святых
Зораў засева густыя,
Перунова-залатыя...
Развію святла ніты я —
ушчадную дні пустыя.
За сабой спалю масты я —
і вякоў звяду лісты я...
Зачарпну жывой вады я:
прачынайцеся ўсе тыя,
хто абраў шляхі крутыя, —
волі воі маладыя!
...Свечкі моляцца святых.
Стрэча. Стрэчанне ў Краіне —
іскра Божая не згіне,
не загасне, не астыне —
ажыве ў святочным гімне.
Дзён аджылых пілавінне,
веры квалае націнне,
і агні, як рабацінне, —
знакі сонцавы ў хаціне,
на сумётавай прасціне,
на касмічнай пуцявіне...
Ні правіны, ні бязвінне
свету ў бездань не абрыне...
На святых на Грамніцы
як табе, мой Краю, спіцца?
Што табе, народзе, сніцца
ў неасвечанай цямніцы,
над прамёрзлаю крыніцай,
пад маўкліваю званіцай?
А радно жыцця свіціцца —
ад вятроў не затуліцца...
Свечкі ўсходзяць у бажніцы.
Бог-агонь укленчыў ніца,
каб нанова нарадзіцца!
Прасвятлі нас, Грамаўніца!
Над зямлёю Грамаўніца —
Перуновая жывіца.
Варажбітка-чараўніца,
дай любові прычасціцца.
дай з сабою памірыцца!
Хай імя тваё свяціцца!
Над зямлёю ноч святая
ў вечнасць вераю ўрастае.
...Дня прачыстая багіня
крыж уносіць з павуцінныя.
Зараніца-берагіня
хай Айчыну не пакіне! —
замаўляюць Крэва й Вільня...

(Хатэнка.)

«Маці, як прыйдзе з цэрквы, свечку прынясе дадому, запаліць і падсмаляе трэшкі спераду, ззаду, справа і злева накрэст, шоб грому не баяліся; усіх падсмаляе і дае чы дочцы, чы мужыку і кажа: бяры і мяне падсмаляю» (Маларыцкі р-н).

(Талстыя. 1982. С. 64.)

Загадкі

Красненькі (ясненькі) петушок па жэрдачцы скача. (Агонь)

Чырвоны конік па дрэве бяжыць. (Агонь)

Сядзіць чырвоненькі дзядок, ніхто яго не кране. (Агонь)

Чырвонае, маленькае, хату згубіць. (Агонь)

На гару бягом, а з гары — ні з места. (Агонь на лучыне)

На беленькай кладачцы чырвоны пявунок скача. (Агонь)

Ідзе певень па кладцы, услед кладка гніе. (Агонь)

Не тое грозна, што дзярэцца розна, ды тое страшна, што на канцы ясна. (Запаленая лучына)

Сама гола, а за пазухай сарочка. (Свечка)

Сам гол, а сарочку за пазухай дзяржыць. (Свечка)

(Загадкі.)

Сучка

(гульня)

Найбольш азартнай была гульня ў «Сучку», у якой бралі ўдзел толькі хлопчыкі. На падворку ці ў полі гульбакі забівалі ў зямлю калок і прывязвалі да яго вяровачку метры на паўтара-два даўжынёю, але найчасцей карысталіся пугай. Вакол калка складалі кучу рэчаў: шапкі, кашулі, торбы і г. д. Верхавода гульні выбіралі «лёсаваннем». Гульня пачыналася з крыку: «Гарыць, падае, ратунку не мае, памагайце гасіць». Гульбакі кідаліся ратаваць дабро з «полюмя», а вартаўнік-верхаход, трымаючыся за вяровачку, ахоўваў яго. Калі вартаўніку ўдавалася дакрануцца свабоднай рукою да каго-небудзь з хлопчыкаў, той становіўся да «вогнішча» на змену. Калі гульбакі расцягвалі кучу дарэшты, апошні вартаўнік мусіў бегчы ад калка да нейкага прызначанага месца, а астатнія калашмацілі яго тым, што ляжала ў кучы. Галоўным у гэтай гульні было паказаць свой спрыт і хуткасць.

(Улашчык.)

Курылка

(гульня)

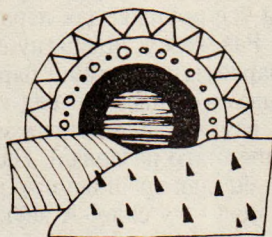
Падчас вечарніц на вёсцы даўней паміж іншымі гульнямі дзецюкі і дзеўкі гулялі ў «Курылку». Усе садзіліся ў кружок, запальвалі лучыну (курулку) і, перадаючы яе з рук у рукі, спявалі гэтакую песеньку:

Жыў недзе курылка,
Жыў недзе курылка,
Ды не памёр.
Ай, якія ў курылкі
Ножкі цэненькія,
Душа караценькая!

Не памры, курылка,
Не памры, курылка,
Ды мне, маладзенькай,
Не прыказвай скакаці,
Ды мне, прыгажэнькай,
Не змушай гуляці.

У гэтай гульні лучыну трэба было хутчэй перадаць суседу, каб не пагасла. У каго лучына пагасла, той павінен быў запяць песню або танцаваць і пры гэтым даць нешта новае, чаго яшчэ ў гэты вечар не было. Калі хто з хлопцаў або дзяўчат не мог гэтага выканаць, таго каралі: хлопца дзеўкі білі пугай, дзяўчыну хлопцы білі паяскамі.

(Наша ніва, 1909. Зап. у 1908 г. Р. Зямкевіч са слоў старога дзеда з-пад Зембіна Мінскай губ.)

ДЗЕНЬ ВАЎКАЛАКА

Вакулы — 19 (6 па ст. ст.) лютага.

Як чалавек жыў ваўкалакам

Адзін раз гэтаксама да пабыў адзін чалавек трохі ваўкалакам, дак пасля ўжэ расказваў, як ён жыў. Дак казаў, што вельмі кепска на яду — усё сырое мяса, дак і які б, бывала, кажа, ні быў галодны, дак іншае падлы ані ў губу нават не возьмеш. Прыбяжыш, бывала, кажа, у грумаду авец ці ў быдла, дак тая, што трэба хватаць, каб была і найхудшая, дак стаіць такая пазорыстая*, сытая, аж свіціцца, здаецца, уся. Задушыць адну, здаецца, нясмачна, задушыць другую — усё шукаеш смачнейшае, а яны ўсе роўныя; дак перадушыш гэтак многа скаціны, пойдзеш галодны. Раз, казаў, прыбягаў ён з ваўкамі на свой падворак, і пачалі хапаць парасяты: дак ваўкі бяруць, што большае і лепшае, а ён усё, што меншае і горшае, — неяк такі шкода свайго. Спаць лажыўся, казаў, разам з ваўкамі, але цэнгля за ветрам, каб сіверам не цягнула на ваўкоў, бо яны б яго разарвалі. Напаследку нек ужэ ён лёг проціў ветру. Прачнуўся ён, дак трашчыць яго шкура. Ён гэта барджэй усхваціўся, да дай божа ногі — у сяло! А ваўкі за ім. Ледзве-на-ледзве нек ён ускочыў у сені, кульнуўся цераз парог і зрабіўся чалавекам зноў. На гэты час у сенях было яго дзіця. Дак беднае, на ўсе сені калі нарабіла крыку: мама, воўк! Выбегла маці ў сені, адно ж стаіць там яе мужык. Чалавек той жыў яшчэ доўга. Нічога, быў сабе здаровы, толькі сподня губа была вельмі тоўстая.

(Дземідовіч, 1896. С. 144—145. Зап. у Мінскай губ.)

* Статная, відная.

Чаму Панас стаўся ваўкалакам?

З кожным няшчасце такое можа здарыцца, як то было з нашым Апанасам. Запрасілі сватам на вяселле, а чараўнік, Граўша, якога ён чаркай абышоў, па назласці перакінуў яго ў ваўкалака. І пабег наш Панас ваўкалакам у лес. Тры гады ваўкалачыў, а на чацвёрты ў чалавека абярнуўся. Вярнуўся ў вёску, пажыў-пажыў між людзей дый кажа:

— Не, тры гады я з ваўкамі ў стадзе жыў, па-воўчы выў, няшчырасці ж я тамака не бачыў. Воўк злы, як галодны, а пад'еў — злосць уся ад сэрца адляжа. Лепш з ваўкамі ў стадзе, як з людзьмі ў грамадзе, бо людзі, чым болей маюць, тым болей жадаюць: другі-то і з бацькі ў дамоўцы звалок бы кашулю! Вочы вашы завідушчыя, рукі заграбушчыя, сэрцы ж не знаюць меры ў хаценні.

І згробся дый пайшоў назад у лес і ўжо да канца свайго жыцця ваўкалачыў.

(Ластоўскі, 1956. С. 48.)

Гэй ты, воўчанька

Умерана $\text{♩} = 80$

--Гэй ты, воў_ чань_ ка, гэй ты, шэ_ рань_ кі,
што ты ў ле_ се жы_ веш, па_ ну чэсць не да_ еш?

— Гэй ты, воўчанька,
Гэй ты, шэранькі,
Што ты ў лесе жывеш,
Пану чэсць не даеш?

— За што буду даваць,
Няма ў чым зімаваць:
Ані хатанькі,
Ані буданькі.

За кусточкам сядзеў,
На свіначку глядзеў.
Хацеў свінку схапіць —
Пачалі гаманіць.

(Грыневіч. С. 18. Зап. на Дрысенчыне ад Х. Стубайлавай.)

Воўк

(гульня)

Гуляюць зімой і летам падлеткі 13—15 гадоў. Інвентар — «куля» (мячык, набітая сенам рукавіца, шапка і г. д.). Для гульні падбіраюць чым-небудзь абмежаваную пляцоўку дыяметрам 10—30 м і выбіраюць вадзячага — «ваўка». Астатнія гульцы — «паляўнічыя».

Адвольна рухаючыся па пляцоўцы, «паляўнічыя» перакідваюць адзін аднаму «кулю», стараючыся выбраць такую пазіцыю, каб папасці «воўку» ў спіну. Пападанне ў іншыя месцы цела не залічваецца. Той, хто «выб'е» «воўка», мяняецца з ім гульнівай роляю. Калі «воўк» зловіць «кулю» на ляту, ён мае права або «выбіць» аднаго з «паляўнічых», або закінуць «кулю» далей (у кусты, на дрэва, у сумёт і г. д.). Даставаць яе павінен «паляўнічы», пасля кідка якога «воўк» злавіў «кулю».

(Вількін, 1970. Зап. у г. п. Альберцін Слонімскага р-на Гродзенскай вобл. ад Н. З. Ляхаўскага, 1898 г. н.)

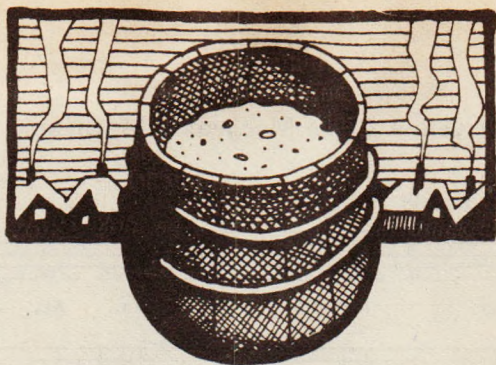
Воўчы хвост

(гульня)

Усе дзяўчынкі ці хлопчыкі становяцца адно за другім. Пярэдняя называецца «пастушкай», другая выконвае ролю «ваўка». «Беражыце авец! — крычыць яна. — Я воўк і іх з'ем!» «А я пастушка, якая табе перашкодзіць!» — адказвае «пастушка», загароджваючы яму дарогу. «Воўк» імкнецца злавіць дзяўчынак, якія стаяць на канцы. Але «пастушка» робіць такія хуткія рухі, а разам з ёю і хвост, ад чаго «ваўку» злавіць вельмі цяжка. Калі ён адну зловіць, то патрабуе ад яе фант і выключае яе з гульні. Але дзяўчынка, якая адчувае, што яе зловяць, можа збегчы ад «ваўка» на пачатак калоны, узяўшы на сябе ролю «пастушкі». «Воўк» у сваю чаргу павінен стаць у самы канец хваста. А дзяўчынка, што стаяла ўперадзе, займае месца «ваўка».

(ЦБ АН Літвы.)

МАСЛЕНІЦА

Маслены тыдзень (Масленка) — апошні тыдзень перад поста́м, восьмы тыдзень перад Вялікаднем.

Валачыць калодку

(забава)

У панядзелак Сырнага, або Масленага, тыдня бабы збіраюцца «валачыць калодку» — невялікую палку з прывязанай да яе чырвонай папругай. Яе са смехам і жартамі прывязваюць да нагі сустрэчнага халастога хлопца нібы ў пакаранне, што ён не ажаніўся ў Мясaed. Хлопец павінен адкупіцца. Такі ж лёс за той учынак чакае і дзяўчат.

(Дабравольскі, 1914. С. 82.)

Гойданка

(забава)

Як рэшткі масленічнай весялосці захаваўся звычай наладжваць у гэты дзень (на Уласа, чацвер Масленага тыдня. — *Уклад.*) «гойданку» (імправізаваныя гушкалкі) і гойдацца (гушкацца). Раней «гойданка» наладжвалася «пры браме» (пры варотах), якая вяла з двара. Цяпер (у той час, калі рабілася апісанне масленічных гульняў. — *Уклад.*) «гойданку» наладжваюць у гумне. Гойдаюцца толькі хлопцы і дзяўчаты, прычым іншы раз бывае і пачастунак. На пытанне адносна значэння гэтага звычайу адзін селянін адказаў: «Гэта гойдаюцца для таго, каб на той год рос лён доўгі і моцны».

(Дземідовіч, 1895. Зап. ва Усялюбскай вол. Мінскай губ.)

ПЕСНІ

А сёння у нас Масленка, Масленка

Рухава $\text{♩} = 108$

А сё_ня у нас Ма_сле_нка, Ма_сле_нка,
ой, ля_лю, ра_на Ма_сле_нка, Ма_сле_нка.

А сёння у нас Ма́сленка, Масленка́,
Ой, лялю, рана Ма́сленка, Масленка́.

А з-пад куста ла́стаўка, ластаўка́,
Ой, лялю, рана ла́стаўка, ластаўка́.

Сядзіць яна вы́сока, высока́,
Ой, лялю, рана вы́сока, высока́.

Бачыць яна да́лёка, далёка́,
Ой, лялю, рана да́лёка, далёка́.

Што ў вёсцы дзе́ецца, дзе́ецца́,
Ой, лялю, рана дзе́ецца, дзе́ецца́.

Дзевяць хлапцоў жа́няцца, жа́няцца́,
Ой, лялю, рана жа́няцца, жа́няцца́.

Дзевяць дзевак вя́нчаюць, вя́нчаюць,
Ой, лялю, рана вя́нчаюць, вя́нчаюць.

(Вянок. С. 43. Зап. у 1960 г. у в. Голені Магілёўскага р-на ад
М. С. Пацёкіна, 1940 г. н.)

Чаму табе, Масленка, ды не сем нядзель

Спакойна $\text{♩} = 80$

Музыкальная партитура для вокала. Два стана нотнага лінейнага запісу ў трэцім і чымбінавым рытмах. Тональнасць: D-мажор (два дыякі). Скорасць: 80 удараў на хвіліну. Тэк пад нотамі: Ча_ му та_ бе, Ма_ слен_ ка, ды не сем ня_ дзель. Гу, та- та, гу, лё- ля.

Чаму табе, Масленка, ды не сем нядзель.
Гу, та-та, гу, лё-ля.

А што табе, Масленка, адна нядзелька.
Гу, та-та, гу, лё-ля.

Адна нядзелька і тая караценька.
Гу, та-та, гу, лё-ля.

(Елатаў. 1961. С. 32. Зап. у 1961 г. у в. Сцецава Аршанскага р-на ад У. В. Арловай, 55 г.)

Вясна красна, а зіма хараша

Велічна $\text{♩} = 60$

Музыкальная партитура для вокала. Два стана нотнага лінейнага запісу ў трэцім і чымбінавым рытмах. Тональнасць: D-мажор (два дыякі). Скорасць: 60 удараў на хвіліну. Тэк пад нотамі: Вя_ сна кра_ сна, а зі_ ма ха_ ра_ ша. Гэй! Гэй! А зі_ ма ха_ ра_ ша!

Вясна красна, а зіма хараша.
Гэй! Гэй! А зіма хараша!

Кідайце сані, бярыце калёса.
Гэй! Гэй! Бярыце калёса!

Правядзём зіму з горы ды ў даліну.
Гэй! Гэй! З горы ды ў даліну!

Вясна красна, што ты нам прынесла?
Гэй! Гэй! Што ты нам прынесла?

— Я прынесла хлопцам па кіёчку.
Гэй! Гэй! Хлопцам па кіёчку!

Хлопцам па кіёчку, дзеўкам па вяночку.
Гэй! Гэй! Дзеўкам па вяночку!

(Вянок. С. 39. Зап. У. Раговіч у 1960 г. у в. Голені Магілёўскага р-на ад М. С. Пацёкіна, 1940 г. н.)

Ў нас сягоння Масленіца, Масленіца...

Рухава $\text{♩} = 132$

Ў нас ся_гон_ня Ма_сле_ні_ца, Ма_сле_ні_ца.
Да_га_ня_ці Ма_сле_ні_цу у по_лі, у по_лі.

Ў нас сягоння Масленіца, Масленіца,
Вылеціла з лесу ластавіца, ластавіца.

Садзіціса, мальцы, на коні, на коні,
Даганяці Масленіцу у полі, у полі.

(Мінская вобл. С. 13. Зап. Н. Баско ў 1985 г. у в. Лошніца Барысавскага р-на ад М. І. Занямонца, 1909 г. н.)

На святую Масляніцу...

Жвава $\text{♩} = 126$

На свя_ту_ю Ма_сля_ні_цу да
вы_ля_та_ла лас_та_ві_ца. Да

На святую Масляніцу
Да вылятала ластавіца.

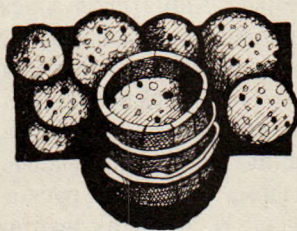
Да вылятала ластавіца
С Чорнага мора на поле.

С Чорнага мора на поле,
Сядайце, малойцы, на коней.

Сядайце, малойцы, на коней,
Да улавіце ластавіцу!

Да улавіце ластавіцу,
Да будзем гуляць Масляніцу!

(Мінская вобл. С. 13. Зап. У. Гром у 1982 г. у Лагойскім р-не ад
Е. І. Грыб, 1907 г. н.)

НАРОДНАЯ МАНЕРА СПЕВАЎ

Адным з найскладанейшых аспектаў пры выкананні абрадавых песень з'яўляецца ўзнаўленне народнай манеры спеваў. Асабліва цяжка перадаць спецыфіку фальклорных спеваў тым, хто не з'яўляецца носьбітам традыцыі. Глумачацца цяжкасці асэнсавання разнастайных пытанняў народнай манеры спеваў шматлікімі прычынамі:

— арыентацыяй выканання фальклорных твораў на прафесійныя ўзоры;

— складанасцю вызначэння народнай і навуковай тэрміналогіі народнай манеры выканання;

— недастатковай тэарэтычнай і практычнай кампетэнтнасцю тых, хто займаецца засваеннем народнай песні;

— неакрэсленасцю і супярэчнасцю самой праблемы ўзнаўлення народнай песні ў іншых галінах культуры;

— разнастайнасцю рэгіянальнай манеры народных спеваў.

Кожная з адзначаных (зразумела, не поўнасцю) прычын патрабуе спецыяльных даследаванняў. Тым не менш, як гэта бывае пры асветленні навуковай праблемы, яе шматлікія аспекты аб'ядноўвае пэўная агульная тэма, без вырашэння якой нельга вызначыць астатнія. Да ліку такіх пытанняў адносна народнай манеры выканання належыць вызначэнне асноўных відаў і тыпаў фальклорных спеваў.

Народная манера спеваў, у сваю чаргу, складаецца са шматлікіх элементаў: гуказдабывання, інтанацыі, дыкцыі, артыкуляцыі, дыялекту, дыхання і інш. Нездарма некаторыя рускія даследчыкі традыцыйных спеваў (Д. Пакроўскі, Н. Мяшко) звяртаюць увагу на тое, што для вывучэння пэўнай манеры спеваў ім спатрэбілася шмат гадоў. У народзе на просьбы навучыць спяваць народныя песні кажуць: «Пажыві з намі некалькі гадоў — і навучышся».

Узнікае пытанне, а ці існуе ўвогуле ў натуральным асяроддзі народная школа спеваў? Вядома, у сучасным разуменні цяжка ўявіць сабе існаванне падобнай «школы». Але асноўныя прынцыпы народных спеваў, канешне, усведамляюцца ўсімі, хто мае дачыненне да выканання народнай песні. Пачынаючы з вызначэння самога паняцця «гурт», як

аб'яднання групы спевакоў, да спецыфікі выканання — спевы з «пералівамі», з «падводкай» — усе гэтыя паняцці ўзніклі ў паўсядзённым побыце. Удзельнікі гурта роўныя ў творчых адносінах спевакі, кожны з якіх выконвае пэўную функцыю. Так, удзельнік, які пачынае «заводзіць» песню, называецца запявалай, спевакі, вядучыя ніжні асноўны голас, — «басамі», верхні — «падводкай».

З народнай выканальніцкай практыкі таксама вядома, што лепшыя спевакі, народныя гурты заўсёды напярэдадні абрадаў, святаў праводзілі своеасаблівыя рэпетыцыі, вызначалі творы, якія жадалі выконваць, падбіралі выканаўцаў, вызначалі функцыю кожнага ў гурце, рыхтавалі касцюмы, адзенне для пераапраанання ў пэўныя персанажы. Удзельнікі, якія валодалі дрэнным голасам, не мелі добрага музычнага слыху, не ўключаліся ў гурт. У народзе заўсёды адносіліся з павагай да тых, хто добра спяваў, прыслухоўваліся, як яны «цягнуць» песню, аздабляюць яе мелодыю разнастайнай рытмікай, «арнамантам». Выкананне верхняга голасу (падгалоска) даручалі тым, хто меў моцны голас, валодаў майстэрствам імправізацыі, добра разумеў месца народнай песні ў канкрэтным рытуале, абрадзе. Адзначанае сведчыць аб існаванні пэўнай «школы народных спеваў».

На вялікі жаль, спецыфіка народных спеваў недастаткова даследавана ў навуковай і метадычнай літаратуры. Агульныя пытанні гэтай праблемы толькі закранаюцца, напрыклад, у работах некаторых даследчыкаў (З. Я. Можейко. «Календарно-песенная культура Беларусі». Мн., 1985; А. М. Аляхновіч. «Народная песня ў мастацкай самадзейнасці». Мн., 1991).

Існуючыя ў жывым бытаванні вызначэнні (спевы з «пералівамі», з «падводкай») зацвердзіліся ў навуковай тэрміналогіі як народная манера спеваў. Пагадзіцца з такім вызначэннем цяжка. Як ужо адзначалася, народная манера спеваў уключае пэўныя элементы выканальніцтва, адзначаныя паняцці адносяцца хутчэй да відаў або тыпаў. Менавіта ў гэтых накірунках знаходзіць сваё адлюстраванне ўся палітра выканальніцтва, утвараючы спецыфіку, якую трэба вызначыць як манеру народных спеваў. Думку аб значэнні тыпаў народных спеваў, у якіх знаходзіць адлюстраванне манера выканання, пацвярджае і той факт, што ў жывым бытаванні існуюць і іншыя фальклорныя стылі (па нашаму тыпу), пра якія гаворка будзе ісці ніжэй, але яны вызначаны ў навуковай тэрміналогіі проста як «народныя спевы».

Прыведзеныя тэрміналагічныя супярэчнасці пры вызначэнні народнай манеры спеваў сведчаць аб нераспрацаванасці ўзнятай праблемы. Прапануемыя тыпы народных спеваў з'яўляюцца своеасаблівай формай, у якой разгортваецца пэўная манера выканання. Без вызначэння тыпаў народных спеваў нельга асвятліць астатнія пытанні, звязаныя з народнай манерай выканання фальклорных песень.

Прадстаўленая ніжэй тыпалогія народных спеваў (а не манера) у навуковых адносінах — першая спроба сістэмнага асэнсавання выка-

нальніцкай практыкі народных спеваў. Канцэпцыя тыпалогіі народных спеваў не прэтэндуе на закончанасць, наадварот, у далейшай рабоце яна будзе ўдакладняцца, і магчыма, па-іншаму вырашацца. Паколькі праблема народных спеваў зусім маладаследаваная з'ява ў тэарэтычным і практычным плане, таму яна можа быць вырашана намаганнямі многіх тэарэтыкаў і практыкаў фальклору.

Нярэдка практыкі фальклорных спеваў лічаць, што дастаткова знайсці ноты і вывучыць народную песню. Пры гэтым да арыгінала дабаўляецца некалькі галасоў. Справа ў тым, што музычнае выхаванне ў нашай краіне арыентавана на заходнееўрапейскія альбо рускія ўзоры. Гэта не значыць, быццам аўтар супраць ведання прафесійных музычных культур іншых краін і народаў. Але настаў час (нават калі нас не вучылі) самастойна вывучаць традыцыйную спадчыну, калі хтосьці бярэцца за выкананне фальклорных твораў. Асабліва добрыя ўмовы для вывучэння фальклору ў сельскай мясцовасці, дзе захаваліся яшчэ ў многіх кутках песенныя традыцыі. Трэба хутчэй пераймаць іх ад непасрэдных носьбітаў.

У наш час не ўсе кіраўнікі фальклорных калектываў, практыкі традыцыйных спеваў, усе, хто мае дачыненне да народнай песні, усведамляюць, што выкананне народных твораў з раздзяленнем галасоў на сапрана, альты, тэноры і басы — гэта агульнаеўрапейская прафесійная манера выканання. У народзе так ніколі не спявалі і не спяваюць, хаця перадумовы для станаўлення акадэмічных спеваў бяруць вытокі з народных песенных традыцый. Арыентацыя на прафесійныя ўзоры харавых спеваў, дрэннае веданне народнай манеры выканання, нежаданне некаторых кіраўнікоў калектываў, асабліва народных хароў, вучыцца зрабілі па сутнасці гэтыя калектывы псеўданароднымі. Іншыя калектывы зусім не задумваюцца над творчай інтэрпрэтацыяй народнай песні, пачынаюць яе «ўдасканальваць», «аздабляць». А потым высвятляецца, што гэта песня абрадавая і апрацоўкай яе проста сапсавалі.

Шмат неапраўданай весялосці, моцнага гуку, крыку, танцаў, скокаў можна ўбачыць і пачуць са сцэнічнай пляцоўкі. Кіраўнікі і выканаўцы зусім не задумваюцца над зместам, характарам песні — у ёй, напрыклад, роздум і трагедыя, а на сцэне — прытанцоўкі і выкрыкі. Іншымі калектывамі вельмі няшмат выконваецца спакойных, лірычных песень, балад, драматычных твораў, якія якраз сведчаць аб майстэрстве выканання. Многія гарадскія народныя хары дэманструюць адсутнасць добрага мастацкага густу, павярхоўныя адносіны да народнай песні.

Зыходзячы з аналізу навуковай літаратуры і асабістай творчай практыкі, мы вылучаем перш за ўсё два віды народных спеваў: **аднагалосыя і шматгалосыя**. У сваю чаргу шматгалосыя спевы ўтвараюць тыпы: антыфонныя; дыяфонныя; спевы з «пералівамі»; спевы з «падводкай»; галасныя; двухгалосыя; трохгалосыя; чатырохгалосыя.

Разгледзім асаблівасці кожнай з адзначаных песенных традыцый.

Аднагалосыя спевы выконваюцца звычайна адным спеваком альбо некалькімі выканаўцамі ва ўнісон. У народных песнях аднагалосага складу ў наяўнасці толькі адзін напеў, не ўтвараецца ніякіх сугуччаў. Меладычны пачатак аднагалосых народных песень заснаваны на мелодыі, якой уласцівы лінеарнасць, г. зн. паслядоўная змена вышыні гукаў, у выніку чаго ўтвараецца напеў.

Аднагалосыя спевы распаўсюджаны на поўначы Беларусі, у Паазер'і. Менавіта там найбольш захавалася старажытная, аднагалосая песенная традыцыя, якая існуе ў адзіночных альбо сумесных спевах ва ўнісон. Характар народных песень Паазер'я спакойны, роўны. Напеў разгортваецца павольна, дасягаючы сапраўднай свабоды і шырыні. Вельмі разнастайная рытміка і кампазіцыйная пабудова аднагалосых каляндарных і сямейна-абрадавых песень Паазер'я. Для гэтага рэгіёна характэрны і іншыя традыцыі спеваў, напрыклад, антыфонная, але вядучай з'яўляецца аднагалосая. Арнаментальныя пабудовы народных песень вельмі лагічна ўкрапваюцца ў мелодыю. Можна зрабіць вывад, што абрадавыя песні Паазер'я, як правіла, аднагалосыя. Да іх апрацоўкі трэба падыходзіць вельмі ўзважана і адказна — далёка не ўсе з іх трэба прыстасоўваць для мэт канкрэтнага калектыву. Апрацоўваць трэба тые творы, якія адарваліся ад абраду альбо спяваюць «абы-калі». Пазаабрадавыя песні Паазер'я таксама аднагалосыя і нагадваюць, дзякуючы разгорнутаму напеву, «працяжныя» песні.

Даволі распаўсюджаным тыпам шматгалосых спеваў з'яўляюцца **антыфонныя**. Яны ўзнікаюць тады, калі народная песня выконваецца па чарзе двума харамі альбо салістам і хорам. Па сваім паходжанні яны звязаны са старажытнагрэчаскай трагедыяй, дзе хор падзяляўся на два паўхары, якія спявалі па чарзе. «Антыфон» — азначае голас, гук, які гучыць у адказ. Як выканаўчы стыль ён узнік у далёкай старажытнасці.

У музычнай практыцы ўсходніх славян антыфон выкарыстоўваўся пры ўзнаўленні розных абрадавых і культавых дзеянняў, а таксама ў хрысціянскіх богаслужэннях, дзе чаргаваліся мужчынскі і дзіцячы хары, а пазней у касцёлах — спевы свяшчэнніка і часткі хору альбо ўсяго хору, а ў праваслаўнай царкве — двух жаночых хароў, якія знаходзіліся на розных клірасах.

Антыфонныя спевы характэрны для многіх беларускіх каляндарных і сямейна-абрадавых песень. Напрыклад, у некаторых калядных альбо валацобных песнях хор паўтарае прыпеў, а саліст выконвае асноўны тэкст песні. Антыфонныя спевы больш захаваліся ў карагодных песнях, дзе ідзе спаборніцтва паміж рознымі групамі выканаўцаў, напрыклад, хлопцаў і дзяўчат, альбо галоўнага выканаўцы і астатняй часткі ўдзельнікаў. Напрыклад, на Беларусі пашыраны карагод «Проса», дзе выканаўцы спяваюць і рухаюцца разам насустрач адно аднаму, а потым разыходзяцца. Антыфонныя спевы ўласцівы многім вясельным,

жніўным песням. Можна зрабіць выснову, што яны займаюць важнае месца ў выканальніцкай мастацкай практыцы народа.

Цікавую форму антыфонных спеваў зафіксавала фалькларыст Л. П. Касцюкавец у Докшыцкім раёне пры выкананні абраду «бараны», калі тры групы спявачак па чарзе спяваюць песні розных каляндарных жанраў, адпаведна парадку размяшчэння іх у каляндарным гадавым кру-зе.

Антыфонныя спевы ўзнікаюць таксама пры выкананні веснавых песь-ень-заклічак рознымі гуртамі ў розных месцах. Пры гэтым гурты мо-гуць спяваць не толькі па чарзе, але і адначасова, ствараючы кантрас-тную поліфанію, спецыфічную «кашыцу».

Дыяфонныя спевы, як тып старажытнага шматгалосся, узнікаюць на бурдоннай аснове. Дыяфанія — як ранні від поліфаніі, пераважна двухгалосая. Тэрмін «дыяфанія» бярэ свой пачатак ад грэчаскага і аз-начае разнагучча. З цягам часу ён пераасэнсоўваўся і ў IX—XIII стст. азначаў тое ж, што і арганум (ад лацінскага і грэчаскага — літаральна інструмент). «Бурдон» — тэрмін французскага паходжання, азначае густы бас. Гэта гук, які на працягу выканання не змяняецца па вышыні і цягнецца бесперапынна. Да нашых дзён на Палессі захаваліся эле-менты бурдонных спеваў пры выкананні каляндарных і сямейна-абра-давых песьень. Многія купальскія песні з'яўляюцца прыкладам дыяфон-ных спеваў, якія ўзнікаюць на аснове антыфонных спеваў, калі два гурты спяваюць па чарзе на фоне доўгага гуку (бурдона). Прыкладам можа быць вядомая песня «Ой, рана на Ёвана».

На Полаччыне сустракаюцца бурдонныя спевы па прынцыпу кана-нічнай імітацыі напеву рознымі галасамі ці групамі выканаўцаў, якія па чарзе спяваюць мелодыю. Канон — з грэчаскага азначае правіла, выканаўцы яго паўтараюць мелодыю вядучага голасу, уступаючы ра-ней, чым гэта мелодыя скончыцца ў папярэдняга. Звычайна імітацыя народнай песні складаецца з двух галасоў з інтэрвалам паміж імі ў прыму.

Дыяфоннае выкананне ўтвараецца таксама пры суправаджэнні спе-ваў музычнымі інструментамі — дудой і лірай з іх бурдоннымі гукамі.

Спевы «з пералівамі» ўзніклі на аснове унісонных групавых спе-ваў у выніку адхіленняў асобных галасоў ад асноўнага напеву, якія ствараюць гетэрафонныя спалучэнні гукаў. Тэрмін спевы «з пераліва-мі», як ужо адзначалася, ужываецца ў народнай тэрміналогіі. Менавіта з народнага асяроддзя ён запазычаны ў навуковую тэрміналогію. Тэр-мін «гетэрафонія» паходзіць ад грэчаскага і азначае іншы, другі гук.

Спевы «з пералівамі» ўзніклі пры сумесным выкананні мелодыі. Іх сутнасць заключаецца ў стварэнні шматгалосся, якое ўтвараецца ў вы-ніку адхілення ад асноўнага напеву аднаго альбо некалькіх галасоў. Гетэрафонны стыль выканання існаваў ужо ў старажытных грэкаў. Уз-

нікненне гетэрафоніі, як спецыфічнай шматгалосай манеры спеваў, тлумачыцца натуральнымі адрозненнямі паміж чалавечымі галасамі, а таксама выканаўчай фантазіяй удзельнікаў творчага працэсу. У музычных культурах розных народаў назіраюцца своеасаблівыя накірункі гетэрафонных спеваў. Мелодыя можа вар'іравацца гарманічна, арнаментальна ці поліфанічна. Напрыклад, у беларускай народнай манеры спеваў гетэрафанічнага напрамку пераважае, на нашу думку, арнаментыка, а ў рускім народным песенным шматгалосці ўвогуле ўтварыўся самабытны, так званы падгалосачны, стыль выканання.

Гетэрафонія — вельмі распаўсюджаны тып выканання народных песень у славянскім, у тым ліку беларускім, фальклоры. У беларускай народнай песеннай традыцыі гетэрафонія носіць у асноўным эпізядычнае адхіленне голасу ці галасоў ад асноўнай мелодыі. Менавіта гэтыя адхіленні ствараюць так званыя «пералівы».

Спеы «з пералівамі» распаўсюджаны ў Магілёўскай вобласці і ва Усходнім Палессі. Яны вызначаюцца яскравым полірытмічным малюнкам меласу. Менавіта разнастайны рытм (полірытмія) у спевах «з пералівамі» абумоўлівае багатую арнаментаваную мелодыку. Паводле сведчання этнамузыказнаўцы З. Я. Мажэйка, гетэрафонны стыль выканання на Палессі існуе двух тыпаў. Першы заснаваны на разнастайнай рытміцы арнаменту і разгортваецца ў гарызантальным накірунку. Для другога тыпу характэрны элементы бурдона, і пабудаваны ён па вертыкалі.

Вельмі маляўнічымі з'яўляюцца народныя **спевы «з падводкай»**. Тэрмін спевы «з падводкай» таксама запазычаны навукай з народнай тэрміналогіі. На Палессі «з падводкай» выконваюць звычайна лірычныя, а таксама бяседныя песні.

Пры спевах «з падводкай» вельмі важна, каб быў моцны ніжні голас, які ўтварае фундамент для «падгалоска». Выкананне ніжняга голасу даручаюць моцным нізкім галасам, якія «басуюць» і валодаюць «тоўстым» голасам. Імпровізацыя характэрна для ніжняга і верхняга галасоў, але для «падводкі» гэта галоўная ўмова і паказчык творчага майстэрства. Асноўная мелодыя песні гучыць заўсёды ў ніжнім голасе.

Такім чынам, на Палессі шматгалосыя песні выконваюцца ў двух тыпах — спевы «з пералівамі», якім уласцівы унісонныя гетэрафонныя адхіленні ад асноўнага напеву, і спевы «з падводкай», дзе свядома галасы раздзяляюцца на два, што знайшло замацаванне ў народнай тэрміналогіі — «басаваць» і «падводзіць».

Звычайна ў мінулым спевы «з падводкай» ужываліся на вуліцы, на вольнай прасторы, на полі.

Пры шматгалосых спевах «з пералівамі» і спевах «з падводкай» выкарыстоўваюцца такія выканаўчыя прыёмы, як «закідванне» гуку ўверх і заканчэнне песні глісанда. Палескія спевы «з падводкай», з іх раздзяленнем на дзве дакладныя партыі, уяўляюць сабой самастойныя лады.

Галасныя народныя спевы распаўсюджаны на поўдні Беларусі. Гэтыя песні, распеўныя па сваёй пабудове, выконваюцца вясной і летам. Яны разлічаны на выкананне ў лесе, на лузе, на рацэ. Для галасных песень уласцівы доўгія гукі, ферматы, воклічы «гу» ў веснавых песнях, глісанда і інш. Выканаўца галасных песень быццам зачаравана слухае сябе і тыя адгалоскі, якія ўзнікаюць пры спевах веснавых і жніўных песень.

Двухгалосыя спевы — тып выканання, у якім другі голас выступае ў якасці ўторы да першага. Звычайна ўтора гучыць на тэрцыю вышэй вядучага голасу. Такім чынам пры двухгалосых спевах ніжні голас з'яўляецца асноўным носбітам мелодыі, а верхні падтрымлівае яго, уторыць яму. Сустракаецца ўтора і на кварту, квінту, сэксту, актаву, аднак у такім выпадку яна носіць эпизадычны характар.

Двухгалосыя спевы існуюць у выкананні двух і болей спевакоў. У параўнанні з іншымі традыцыйнымі спевамі двухгалоссе ўзнікла пазней. Як правіла, на два галасы спяваюць пазаабрадавыя песні — лірычныя, бяседныя, так званыя «жорсткія» раманы і інш. Пабудова меладычнага матэрыялу ў двухгалосці адбываецца ў гарманічна-вертыкальным напрамку.

Трохгалосы тып выканання ўзнікае ў тым выпадку, калі трэці голас запаўняе пустую квінту. Пры выкананні трохгалоссем ўтвараюцца розныя акордавыя спалучэнні: трохгуччы, сэкстакорды, кварт-сэкстакорды і інш. У аснове сваёй трохгалоссе носіць эпизадычны характар.

Нам давялося ў час фальклорнай экспедыцыі ў Гродзенскай вобласці (Ваўкавыскі раён, вёска Улезлы) пачуць у выкананні групы мясцовых жанчын двух- і трохгалосыя спевы. Яны свядома падзяляюцца на харавыя партыі, прычым ужываюць традыцыйныя народныя тэрміны: «падводка» — верхні голас, «басы» — «тоўсты» голас. Але спецыфіка іх спеваў карэнным чынам адрозніваецца ад палескай традыцыі спеваў «з пералівамі» і спеваў «з падводкай». Спевы роўныя, спакойныя; без пад'ёмаў і спаданняў. Гурт вёскі Улезлы выконвае пераважна лірычныя, бяседныя песні. Верхні голас («падводка») выконвае моцнае сапрапа. Альты ў час узнікнення трохгалосся падзяляюцца на дзве партыі: альты першыя і другія.

Чатырохгалоссе пры традыцыйных спевах, паводле сведчання вядомага фалькларыста і майстра харавых спеваў У. І. Раговіча, узнікае ў выніку далучэння да жанчын мужчынскіх галасоў: высокіх (тэнараў) і нізкіх (басоў). Як вядома, па сваёй прыродзе мужчынскія галасы гучаць актавай ніжэй пры спевах ва ўнісон з жаночымі галасамі. Такім чынам пры змешаных агульных спевах жанчын і мужчын натуральна ўзнікае чатырохгалоссе: сапрапа дубліруюцца тэнарамі, а альты — ба-

самі, адпаведна на актаву ніжэй. Трэба адзначыць, што пры ўзнікненні чатырохгалосся ў натуральных умовах яго спецыфіка адрозніваецца ад класічнага акадэмічнага выканання з агульнапрынятымі музычнымі законамі пабудовы і развіцця меладычнага матэрыялу. У прафесійным напрамку спяваюць і народныя хоры, з дакладным падзелам галасоў на харавыя партыі.

Асноўнымі ўдзельнікамі гуртоў з'яўляюцца жанчыны. Але ў многіх гуртавых спевах удзельнічаюць і мужчыны, што надае дадатковыя адценні выканальніцтву, стварае актаўнае гучанне, узбагачае палітру майстэрства. Наяўнасць мужчын у гуртавых спевах стварыла ўмовы для дакладнага раздзялення галасоў на харавыя партыі ў прафесійным мастацтве.

На нашу думку, адным з найбольш важных элементаў народнай манеры спеваў з'яўляецца інтанацыя. У дадзеным кантэксте тэрмін «інтанацыя» ўжываецца ў сэнсе семантычнага элемента народнай манеры спеваў, які мае адносна самастойнае выразнае значэнне. Інтанацыя — важнейшая эстэтычная і музычна-тэарэтычная катэгорыя, якая знайшла сваё канцэптualaнае адлюстраванне ў вядомым заключэнні Б. Асаф'ева: «...думка, каб выявіцца ў гуках, становіцца інтанацыяй, інтануецца». Можна зрабіць выснову, што працэс інтанавання народнай песні — гэта праяўленне чалавечай свядомасці ў народных спевах.

Па-за інтанаваннем немагчыма існаванне іншых сродкаў народнай манеры спеваў: тэмбру, гармоніі, рытму, дыялектаў, дыхання і інш. Такім чынам, яно мае універсальнае значэнне для фальклорных спеваў. Песенныя інтанацыі — вынік працяглага гістарычнага развіцця, таго жыццёвага ўкладу, у якім яны ўзніклі, шліфаваліся і дайшлі да нашага часу. Разам са зменай бытавых умоў змяняецца і інтанацыйны слоўнік (па тэрміналогіі Б. Асаф'ева) грамадства, яго слыхавыя ўяўленні. Народная песня ўстойліва да змен у жыцці грамадства, але і ў ёй адбываюцца пераасэнсаванні інтанацый, сутнасць якіх заключаецца не ў механічным пераносе пэўных меладычных элементаў з адной эпохі ў другую, а ў спалучэнні старых і новых інтанацый, узнікненні на іх аснове музычных сугуччаў, характэрных ужо новаму часу.

Гутарковая і музычная мовы маюць уласцівыя ім інтанацыі. Але музычная інтанацыя адрозніваецца ад моўнай карэнным чынам. У музыцы «тон», «тоннасць» звязаны з якасцю інтэрвалаў, як суадносінаў паміж гукамі рознай вышыні, якія пры выкананні патрабуюць пэўнага напружання. Менавіта якасць інтэрвалу ў народнай песні вызначае *эмацыянальны* характар інтанацыі. У той жа час інтэрвалы гутарковай мовы адносны ў сваёй вышыні, не так напружаны, як пры спевах. Вызначыўшы якасць інтэрвалу народнай песні, магчыма перадаць яе інтанацыю, якая ляжыць у аснове народнай манеры спеваў.

Што такое народная песня? Гэта лаканічная інтанацыя, якая дзей-

нічае на кароткай «гукавой прасторы» (Б. Асаф'еў). У народных спевах заўсёды заўважалася слухачамі дакладнасць, праўда інтанавання, натуральнасць выканання. Пры народных спевах голас-гук быццам адыходзіць на другі план, уступаючы месца сэнсавай інтанацыі, інтанаванню слова.

Стварэнне кожнай народнай песні было абумоўлена пэўнымі жыццёвымі абставінамі. Менавіта таму за песнямі пэўнага прызначэння ўстойліва замацаваліся характэрныя папеўкі, якія з'яўляюцца сэнсавым стрыжнем мелодыі, а іншым часам і пазычным вобразам альбо сюжэтам. Нельга класіфікаваць дакладнае ўяўленне аб сэнсавым змесце песні, ігнаруючы яе прызначэнне.

Для знаходжання, вывучэння і авалодання інтанацыямі фальклорнай песні, якія ляжаць у аснове народнай манеры спеваў, неабходна вызначыць жанравыя прыкметы традыцыйнага твора. *Жанр* — гэта гістарычны тып мастацкай формы, які абумоўлены яго пэўнай грамадскай функцыяй і адпаведным характарам зместу. Ведаючы спецыфіку асобных устойлівых жанраў, заўсёды магчыма вызначыць сапраўдную прыроду той альбо іншай песні, характар і інтанацыю, якія ў ёй заключаны.

Сярод шматлікіх прынцыпаў класіфікацыі народных песень, прапануемых даследчыкамі, лічым мэтазгодным выкарыстаць эстэтычны, як найбольш устойлівую прымету жанру (Н. П. Каўпакова). У адпаведнасці з гэтым прынцыпам усе песні падзяляюцца на чатыры асноўныя жанры: песні-заклінанні; песні гульнявыя; песні велічальныя; песні лірычныя. У першым выпадку песня заклінае прыроду, лес, прадметы бачнага і нябачнага свету; у другім яна перасэнсоўвае з'явы працоўнай дзейнасці чалавека і выкарыстоўваецца для гульні; у трэцім — песня велічае чалавека за яго працу, усхваляе яго працоўныя і асабістыя якасці; у чацвёртым — адлюстроўвае эмацыянальныя адносіны чалавека да навакольнага свету, перадае яго радасць, гора, гнеў, крыўду, абурэнне, жартоўныя і сатырычныя погляды на з'явы рэчаіснасці.

В. І. Елатаў вылучае тры інтанацыйныя тыпы, характэрныя для заканамернасцей працэса пазнання: першы тып — пачуццёвы, гэта водгук суб'екта на знешнія раздражняльнікі, якія параджаюць першасныя «інтанацыі-эмоцыі», вызначаемыя біялагічнымі перадумовамі; другі тып — інтанацыйны, гэта з'яўленне жанраў, за якімі замацоўваюцца тыя альбо іншыя рэгламентацыі і паняцці; трэці тып — вобразнае асэнсаванне свету, калі інтанацыі выконваюць асацыятыўную ролю. У гэтым выпадку асацыяцыі маюць эстэтычную прыроду, яны вызвалены ад прыкладных функцый. В. І. Елатаў абгрунтоўвае тры тыпы інтанацый, якія ляжаць у аснове асэнсавання чалавекам рэчаіснасці: «эмацыянальная тыпізацыя», «жанравая тыпізацыя», «вобразная тыпізацыя».

«Эмацыянальная тыпізацыя» характэрна для ранніх форм музыкальнага мастацтва. Гэта эмоцыі, якія праяўляюцца ў гуках, як плачы, крыкі, воклічы, гуканні. У асноўным гэта эмоцыі жалю, радасці, страху,

гневу, закліку і г. д. Якраз у абрадавых песнях эмоцыі знаходзяць сваё непасрэднае адлюстраванне.

«Жанравая тыпізацыя» характарызуецца выкарыстаннем тыпавых інтанацый, характэрных для пэўных жанраў. Выконваючы пэўную функцыю, жанры заключаюць і пэўныя інтанацыі. На гэтым этапе развіцця музыка адчувае ўздзеянне іншых, больш канкрэтных мастацтваў: паэзіі, танца.

«Вобразная тыпізацыя» інтанацыі характарызуецца меншай залежнасцю ад іншых мастацтваў. Яна вырацоўвае свае характэрныя сродкі выразнасці. Асацыяцыі пачынаюць адыгрываць важную ролю ў вобразным асэнсаванні музыкі, задавальненні эстэтычных запатрабаванняў чалавека. Гэтыя тры тыпізацыі інтанацыі шчыльна звязаны паміж сабою. Значную долю ў з'яўленні эмацыянальных інтанацый адыграла працоўная практыка чалавека і рытуалы заклінальнага характару. Праца параджала розныя меладызаваныя ўдохі, «ухі», «ахі», «эхі», а абрады — рэчытатыўныя інтанацыі, воклічы, прызывы і інш. Жанры, якія данеслі да нас «эмацыянальную тыпізацыю», — гэта плачы і воклічы. Першасныя эмоцыі-інтанацыі захаваліся ў жніўных песнях, якім уласцівы амузыкаленыя воклічы, «рэчытатывы», звязаныя з цяжкай працай, момантамі дыхання ў час фізічнай напругі. Эмацыянальныя загукаванні-заклікі характэрны для веснавых песень. Сустракаюцца першасныя інтанацыі-эмоцыі ў калыханках, некаторых вясельных песнях.

«Інтанацыі-эмоцыі» адлюстроўваюць палярныя псіхалагічныя станы чалавека: радасць — гора, вяселосць — сум, дабро — зло. Гэтыя псіхалагічныя станы праяўляюцца ў інтанацыях воклічу і плачу. Пэўны эмацыянальны тонус заключаюцца ў розных воклічах: «Эх», «Ой», «Да», «А», а таксама імёнах, якія ўзыходзяць да язычніцтва: «Купала», «Лада», «Ляля», «Каляда» і інш. Звычайна інтанацыі воклічаў сустракаюцца ў канцы папеўкі альбо ў канцы яе самастойных частак. Як правіла, гук, які ўтрымлівае эмацыянальную інтанацыю, спяваецца доўга, але можа выконвацца ў некаторых выпадках адрывіста, з акцэнтам (розныя «Гэй», «Ай» і г. д.).

У многіх народных песнях сустракаецца прыём вібрата, які перадае глыбокія эмацыянальныя пачуцці (кароткія ноты, фаршлагі).

Эмоцыі праяўляюцца пры выкананні розных інтанацый у выглядзе глісанда, «падкатаў», «адкатаў», «звязак» і інш.

Інтанацыі стогну праяўляюцца ў паслядоўным спалучэнні нізыходзячай малай секунды і малай тэрцыі, а інтанацыі прызыву знаходзяць рэалізацыю ва ўзыходзячай чыстай кварце.

Народныя спевакі пры выкананні абрадавых песень карыстаюцца прыёмам глісанда нават у момант квартавага скачка («падкаты», «пад'езды» і «адкаты» да ніжняга гуку).

У народным уяўленні зімовыя песні заўсёды звязаны з калядным святам. Калядкі і шчадроўкі разам з гульнямі, пераапрапаннем, танцам, спевам, абыходжаннем двароў ствараюць асобны народны карнаваль-

ны асяродак, падобны на той, сутнасць якога была раскрыта даследчыкам М. Бахціным.

У жывым бытаванні ў наш час звычай калядавання захаваўся больш трывала на Палессі (Гомельская і Брэсцкая вобласці), дзе ў многіх вёсках ён узнікае спантанна, паступова ўцягваючы ўсіх вясковых жыхароў у своеасаблівы карнавал. Вызначыць падзел паміж гледачамі і «артыстамі» ў каляднай гульні бывае вельмі цяжка — усе яны адначасова і выканаўцы, і слухачы. Але ж у святочным калядаванні, ці шчадраванні (сутнасць гэтых абрадаў дастаткова падрабязна апісана ў навуковай літаратуры), тон задаюць канкрэтныя ўдзельнікі, функцыі якіх выразна акрэслены: «пачынальнік», «звяздар», «каза», «механоша», «музыка», «шчодрая» і інш. Адзначым, што па назве гэтых абрадаў «Каляда» і «Шчодры вечар» і песні, прымеркаваныя да іх, атрымалі адпаведна назвы: «калядкі» і «шчадроўкі».

Даследчыкі зімовых песень (А. І. Гурскі, З. І. Мажэйка) вылучаюць наступныя групы калядных песень: агульнакалядныя; песні, прысвечаныя гаспадару, гаспадыні, сыну, дачцэ; песні пра «казу», аладкі, бліны, Васілліе; калядныя карагоды; гульні; песні пазаабрадавыя.

Вызначэнне функцый гэтых песень вельмі важна для авалодання прыёмамі народных спеваў, перадачы характару гэтых твораў. Напрыклад, агульнакалядныя песні перадаюць чаканне надыходзячага свята:

Ой, рана, рана куры запелі,
Каляда, куры запелі.

Ой, яшчэ раней Ганначка ўстала,
Каляда, Ганначка ўстала.

Ганначка ўстала, коску ўчасала,
Каляда, коску ўчасала, —

Коску ўчасаўшы, павы пагнала,
Каляда, павы пагнала.

Малююць вобраз Каляды, якая выступае часам як жывая істота:

Прыехала Каляда на сівым коніку,
Паставіла коніка ў ядрынцы,

Сама села на куце ў пярінцы,
Паставіла дудачкі на стаўпе:

Грайце, дудачкі, голасна,
Скачыце, дзевачкі, хораша.

Агульнакалядныя песні перадаюць атмасферу самога свята:

Пайшла Каляда ў адну хату.
Гэй, Каляда!

А ў гэтай хаце куццю таўкуць.
Пайшла Каляда ў другую хату,
А ў гэтай хаце серабро звініць.
Пайшла Каляда ў трэцюю хату,
А ў трэцяй хаце сала шыпіць.

Першая песня ў адпаведнасці са сваім зместам павінна перадаць вясёлы настрой, пажаданне аб хуткім надыходзе Каляд, ажыўленне, якое нясе да людзей свята. Перадача гэтага настрою выканаўцамі дапаможа знайсці і адпаведныя сродкі выканання, уласцівыя народнай манеры спеваў: дакладную дыкцыю, свабодны адкрыты гук, рытмічнасць, радасную інтанацыю, якая нагадвае хуткую гутарковую гаворку і інш.

Пры выкананні гэтай песні (дарэчы, як і іншых) трэба сачыць, каб выканаўцы не пераходзілі на крык. Звычайна пры выкананні абрадавых песень можна заўважыць дзве супрацьлеглыя, узаемавыключальныя правы: спевы, якія пераходзяць на крык, і спевы, якім уласцівы абыякавасць, «шэрасць», манатоннасць. Тлумачыцца такое становішча рознымі прычынамі. Чамусьці некаторыя лічаць, што дзіцячыя спевы павінны быць толькі звонкімі. Але ж звонкасць і крык — розныя рэчы.

У практыцы выканання народных песень дарослымі і дзіцячымі калектывамі, асобнымі выканаўцамі заўважаецца імкненне трактаваць фальклорныя песні пераважна ў вясёлай пацяшальнай манеры. Звычайна аўтара просяць на шматлікіх семінарах з музычнымі кіраўнікамі дзіцячых садкоў ці настаўнікамі спеваў развучыць рухавыя «вясёлыя» творы. Павярхоўны падыход! Бо зразумець і адчуць характар народнай песні ў працэсе толькі аднаго выканання не заўсёды магчыма. Не адкрывае народная песня сваё характава, якое, як правіла, не ляжыць на паверхні. Толькі ўдумлівы чалавек, які падыходзіць да народнай песні як да мастацкай з’явы, грунтоўна яе вывучае, мае магчымасць у поўнай ступені зразумець «душу» песні, адчуць яе прыгажосць.

Упэўнены, што выкананне народных песень павінна пачынацца з вывучэння жыццёвых абставін, у якіх яны бытавалі, са знаёмства з адпаведнай навуковай і метадычнай літаратурай.

У наш час некаторыя прафесіяналы-практыкі, калі гавораць пра народную манеру спеваў, то абмяжоўваюць гэтую найскладанейшую, супярэчлівую праблему абмеркаваннем характару гукаўтварэння. Звычайна гавораць пра адкрыты гук пры спевах і на занятках у асноўным «ставяць» голас. На такія элементы народнай манеры спеваў, як інтанацыя, дыялекты, артыкуляцыя, дыханне, дыкцыя, імправізацыя і інш., звяртаецца недастатковая ўвага.

Аналіз калядных песень паказвае, што іх функцыянальнае прызначэнне звязана з рухам святочнага шумнага натоўпу, абыходамі двароў калядоўшчыкамі, дзеяннямі калядных персанажаў з інтанацыямі дэкламацыі, скорагаворкамі, танцамі, пантамімай. Менавіта прырода калядак і шчадравак абумоўлівае іх меладычную інтанацыю, у аснове якой заключана актыўная матарная рытміка і элементы моўнага характару з воклічамі, зваротамі, урачыстымі віншаваннямі, нават заклікамі-загуканнямі, часам уласцівымі для веснавых песень.

Для інтанацый зімовых песень характэрны ў асноўным інтэрвалы квінты. Свабоднае вар'іраванне квінтовых папевак-воклічаў, зваротаў і перадае характар зімовага свята, складаючы інтанацыйна-сэнсавае значэнне гэтых твораў. Даследчык Ф. Рубцоў пераканаўча абгрунтаўвае думку аб тым, што святочная квінтвая інтанацыя ўласціва многім абрадавым песням славянскіх народаў.

Для выканання зімовых песень важна зразумець іх жанравую прыналежнасць, функцыянальную накіраванасць, прыкладны характар, сувязь з абрадам. Бытавая, абрадавая спецыфіка зімовых песень утрымлівае своеасаблівы «код», «інтанацыйны ключ», які ляжыць у аснове народнай манеры спеваў. Зразумела, што інтанацыйная прырода абрадавых песень — толькі адзін з элементаў народных спеваў.

Такім чынам, пры выкананні зімовых песень трэба задумацца над іх прыродай, асаблівасцямі інтанавання, знайсці свае падыходы, якія будуць максімальна набліжаны да народнай манеры спеваў. Вывучыць спецыфіку народнай манеры спеваў магчыма намаганнямі многіх тэарэтыкаў і практыкаў фальклору, таму артыкул трэба разглядаць як сціплую спробу ў гэтым накірунку.

Алег Аляхновіч

ТЭАТРАЛІЗАЦЫЯ МУЗЫЧНАГА ФАЛЬКЛОРУ Ў СВЯЦЕ

Музычны фальклор пранізаны элементамі народнага тэатра, гульні, пантамімы. Менавіта гэта асаблівасць дазваляе выкарыстоўваць яго ў спалучэнні з іншымі мастацкімі элементамі.

Што ж азначае тэатралізацыя фальклору ў свяце?

Лічым мэтазгодным вылучэнне наступных прынцыпаў тэатралізацыі фальклору, якім павінен кіравацца настаўнік:

— аб'яднанне твораў адзіным сюжэтам;

— раскрыццё зместу гульнівых, карагодных, танцавальных і іншых песень пры дапамозе драматычных прыёмаў і сродкаў;

— выкарыстанне ў свяце адпаведных атрыбутаў народнага мастацтва, музычных інструментаў, народных касцюмаў і інш.;

— ілюстрацыя зместу фальклорных твораў сродкамі танца, пантамімы, пластыкі і інш.;

— пераапраанне ўдзельнікаў свята ў розныя вобразныя персанажы народных абрадаў: «каза», «мядзведзь», «дзед-пачынальнік», «куст», «русалка» і інш.;

— узнаўленне ў свяце фрагментаў альбо элементаў народных абрадаў, рытуалаў, з якімі звязаны фальклорныя песні.

Адзначаныя прынцыпы патрабуюць ад настаўніка самастойнага вывучэння навуковай і метадычнай літаратуры па фальклору, набыцця разнастайных ведаў у галіне фальклорнага мастацтва.

Возьмем, напрыклад, карагод, у якім спалучаюцца розныя жанры: песня, танец, пантаміма, драматызацыя. Без ведання настаўнікам і ўдзельнікамі свята асноў гэтых жанраў фальклору нельга сур'ёзна і дакладна ўзнавіць фальклорны твор. Толькі ўдумлівай і самастойнай работай над фальклорам магчыма творча і цікава тэатралізаваць яго ў свяце.

Разгледзім некаторыя агульныя прыёмы і метады тэатралізацыі народнай песні — найбольш распаўсюджанага жанру фальклору. Перш за ўсё народныя песні трэба падбіраць не выпадковыя, а адпаведна іх жанравай прыналежнасці. Напрыклад, зімовыя песні ў асноўным складаюцца з дзвюх груп: калядкі і шчадроўкі, гульнівыя і карагодныя песні як неад'емная частка калядных гульніў і драматызаваных дзе-

янн'яў. Гэтыя творы заключаюць шмат магчымасцей для тэатралізацыі: сюжэтную аснову, пераапраананне, раскрыццё характару вобразаў.

Найбольш даступнай формай тэатралізацыі з'яўляецца ілюстрацыя таго, аб чым спяваецца ў песні. Мастацкая пераканаўчасць драматызаваных і гульнявых ілюстрацый залежыць ад густу выканаўцаў, іх фантазіі, актыўнасці вучняў.

Пры рабоце над народнымі песнямі важна спалучэнне спеваў з рухамі, дзеяннем, мізансцэнамі. Удумлівы настаўнік знойдзе шмат падказак у песнях для знаходжання элементаў тэатралізацыі:

— А лятаў салавейка па лясу,
А маркотненька салавеечку аднаму.
Каб была са мной шэрая зязюля,
Лятаў бы я за ёю нізенька,
Шчабятаяў бы з ёй шчырэнька.
На адным сучочку седзячы,
Адну з ёю ягадку клюючы,
З адной місачкі воду п'ючы.

У гэтай вясельнай песні салавейка і зязюля сімвалізуюць хлопца і дзяўчыну. За гэтымі вобразамі і атрыбутамі бачацца дзеянні, рухі, кампазіцыі. Іншым часам дастаткова якога-небудзь намёку, напрыклад, прытанцоўкі, каб раскрыць характар народнай песні.

У старажытнасці многія карагоды былі звязаны з магіяй руху: тапаннем зямлі, катаннем па ёй, рознымі шэсцямі, закапваннем у зямлю розных прадметаў. Да такіх адносяцца абрадавыя карагоды «Проса» і «Страла». Характар выканання гэтых карагодаў трапна адпавядае жаданню ўдзельнікаў рухацца.

Што тычыцца абрадавых народных песень, то іх тэатралізацыя, па сутнасці, нескладаная справа, асабліва пры ўвядзенні персанажаў. Складанасць тэатралізацыі заключаецца хутчэй у тым, што трэба ведаць асновы народнага танца, законы народнага тэатра, вусна-паэтычную творчасць народа, спецыфіку абрадаў і звычайў.

Першымі крокамі на шляху тэатралізацыі песеннага фальклору ў свяце могуць быць узналежаныя невялічкія фрагментаў абрадаў. справа ў тым, што песенны фальклор абрадавага цыкла змяшчае шмат дзялогаў, вобразаў, сцэнак. Па сутнасці, у многіх песнях раскрываецца сэнс самога абраду. Галоўная задача настаўніка заключаецца ў тым, каб знайсці крытэрыі эстэтычнага ўвасаблення самой тэатралізацыі, пазбегнуць прымітывізму і схематызму ў гэтай справе.

Зусім не трэба рабіць усё так, «як было раней». Пры рабоце над песняй трэба ўлічваць сучасныя крытэрыі і густы грамадства.

Тэатралізацыя народнай песні ў свяце спрыяе не толькі ўласна вывучэнню фальклорнага твора, але далучае ўсіх да творчасці. Нават удзельнікі з абмежаванымі дадзенымі могуць засвойваць песенную традыцыю натуральна, без прымусу, у гульнявой форме.

Трэба падкрэсліць, што фальклорны матэрыял, узноўлены на сцэне з этнаграфічнай дакладнасцю, не заўсёды ўспрымаецца як мастацкая дасканаласць. Гэта адбываецца па той прычыне, што ва ўмовах сцэны

фальклорны твор не атрымаў свайго адэкватнага мастацкага ўвасаблення, многае ў ім знікае, губляецца. Справа ў тым, што фальклор у свяце павінен быць не проста выкананы, ён павінен быць пастаўлены, тэатралізаваны.

Сцэнічнае ўвасабленне народнай песні творчым калектывам павіна ўлічваць прымяненне розных рухаў, дзеянняў, якія раскрываюць змест твора.

Песні танцавальныя, гульнявыя, карагодныя, прыпеўкі звычайна не проста выконваюцца, а «ставяцца». У гэтым выпадку настаўнік выступае як пастаноўшчык, які выкарыстоўвае метады рэжысуры. Можна вадзіць карагоды, разыгрываць змест песень, танцаваць. Да гэтай работы мэтазгодна прыцягнуць балетмайстра або танцора-аматара, які добра разбіраецца ў харэаграфіі.

Пры тэатралізацыі пазаабрадавых песень трэба выкарыстоўваць мізансцэны, якія пазбаўляюць калектывы нерухомасці, статычнасці і дазваляюць раскрыць больш яскрава сюжэт твораў. Пры гэтым трэба мець на ўвазе, што знешнія пабудовы, рухі, дзеянні не павінны быць самамэтай, а арганічна спалучацца з характарам народнай песні, вызначацца ім. Менавіта ў наш час магчыма назіраць празмернае захапленне вонкавымі эфектамі многіх выканаўцаў, якія хутка надакучваюць гледачам.

Пры выкананні карагодных, гульнявых і танцавальных песень трэба выкарыстоўваць элементы сцэнічнага, тэатральнага дзеяння, таму што яны даюць магчымасць для раскрыцця сінкрэтызму фальклору. Кожны элемент павінен быць лагічным і абгрунтаваным, вынікаць са зместу песень.

Усе сродкі — песня, танец, сцэнічныя і тэатральныя рухі і дзеянні, мізансцэны — павінны быць паміж сабой звязаны і служыць раскрыццю ідэі твора. Важна знаходзіць такія формы сцэнічнай тэатралізацыі, якія адпавядаюць вобразнаму ладу народнай песні.

Іншы раз здараецца, што выступленні фальклорных калектываў у свяце праходзяць нецікава, удзельнікі паводзяць сябе скована, губляюць натуральную прывабнасць. Няўдачы заключаюцца ў тым, што ў сцэнічных умовах не ўдалося ўзнавіць жыццёвыя абставіны, у якіх існавала песня або танец.

Для таго, каб пазбегнуць такіх няўдалых выступленняў, іх неабходна добра рыхтаваць і адпаведным чынам абстаўляць. Перш за ўсё непажадана, каб фальклорны калектыў выступаў у «зборнай праграме», разам з выканаўцамі сучасных твораў.

Вельмі спрыяльныя ўмовы для тэатралізацыі фальклору ствараюць святы, якія адбываюцца ў натуральных умовах. У натуральным асяроддзі адсутнічае падзел на выканаўцаў і гледачоў. Удзельнікі калектыву могуць праявіць сябе свабодна, знаходзяцца ў добрым кантакце з прысутнымі.

Змест і характар песні вызначаюць метады яе тэатралізацыі. Творы спакойнага характару, працяжныя, лірычныя, гераічныя не патрабуюць пры іх узнаўленні якой-небудзь знешняй тэатралізацыі. Наадварот, унутраная сабранасць, падцягнутасць выканаўцаў павінны садзейнічаць раскрыццю ідэйнага зместу песні, а знешняя выразанасць — быць

вынікам эмацыянальнага стану спевака, а не штучнай іграй «на публіку». Трэба пазбягаць надуманых поз, жэстаў, рухаў, перадаць сэнс характар песні, а не «ілюстраваць» яе змест тэатральнымі сродкамі.

Такім чынам, тэатралізацыя музычнага фальклору ў свяце — неабходны кампанент выкарыстання традыцыйнай спадчыны ў новых умовах.

Алег Аляхновіч

КРЫНІЦЫ І ПРЫНЯТІЯ СКАРАЧЭННІ

Аляхновіч, 1991 — Аляхновіч А. М. Народная песня ў мастацкай самадзейнасці. Мн., 1991.

Аляхновіч, 1997 — Аляхновіч А. М. і інш. Беларускі музычны фальклор. Мн., 1997.

Аляхновіч, 1993 — Беларускі дзіцячы фальклор /Склад. Аляхновіч А. М. і інш. Мн., 1993.

Сахараў, 1936 — Беларускі календар. 1937 /Уклад. С. Сахараў. Рыга, 1936.

Лозка, 1993 — Беларускі народны каляндар /Аўт.-уклад. А. Ю. Лозка. Мн., 1993.

Шырма, 1959—1976 — Беларускія народныя песні: У 4 т. /Зап. Р. Шырма. Мн., 1959—1976.

Беларускі танцавальны — Беларускі танцавальны фальклор на самадзейнай сцэне: Рэпертуарны зборнік. Ч.ІІІ /Уклад. Н. М. Лаўрыхінай. Мн.: РНМЦ культуры, 1990.

Гомельская вобл. — Беларускі фальклор у сучасных запісах. Гомельская вобласць. /Уклад. В. А. Захарава і інш. Мн., 1989.

Мінская вобл. — Беларускі фальклор у сучасных запісах. Традыцыйныя жанры. Мінская вобл. /Уклад. В. Д. Ліцвінка. Мн., 1995.

Берман, 1873 — Берман Иоанн. Календарь по народным преданиям в Воложинском приходе Виленской губернии Ошмянского уезда //Зап. ИРГО по отделению этнографии. Т5. СПб., 1873.

Бяссонаў, 1871 — Бессонов П. Белорусские песни с подробными объяснениями их творчества и языка, очерками народного обряда, обычая и всего быта. М., 1871.

Багдановіч, 1895 — Богданович А. Е. Пережитки древнего миросозерцания у белорусов: Этнографический очерк. Гродно, 1895.

Булгакоўскі, 1890 — Булгаковский Д. Пинчуки. //Записки ИРГО по отделению этнографии. Т. XIII, вып. 3. СПб., 1890.

Васільева, 1879 — Васильева А. Село Беседки Мозырского уезда // Минские губернские ведомости. 1879. № 31.

Дземідовіч, 1895 — Виленский вестник. 1895. № 64, 67.

Вількін, 1970 — Вилькин Я. Р. Белорусские народные игры второй половины XIX — начала XX в.: Дис. канд. ист. наук ИИЭФ АН РБ, 1970.

Вількін, 1988 — Вількін Я. Р. Народныя гульні //Беларуская мова і літаратура ў школе. 1988. № 5.

Валадамонаў — Володомонов Н. В. Календарь: прошлое, настоящее, будущее. М., 1987.

Ластоўскі, 1956 — Власт (В. Ластоўскі). Творы. Мюнхен, 1956.

Вянок — Вянок беларускіх фальклорных песень /Склад. У. І. Раговіч. Мн., 1987.

Лозка, 1996 — Гульні, забавы, ігрышчы /Склад. А. Ю. Лозка. Мн., 1996.

Васілевіч, 1993 — Дай Божа знаць, з кім век векаваць: Беларуская народная варажба /Склад. У. А. Васілевіч. Мн., 1993.

Дземідовіч, 1896 — Демидович П. И. Из области верований и сказаний белорусов //Этнографическое обозрение. 1896. № 1—3.

Дзіцячы фальклор — Дзіцячы фальклор /Склад. Г. А. Барташэвіч. Мн., 1972.

Дзіцячая біблія — Дзіцячая біблія: Біблейскія апавяданні з малюнкамі. 2-ое выд. /Б. Араповіч, В. Маццёлмякі. Стакгольм: Інстытут перакладу Бібліі, 1992.

Дабравольскі, 1903 — Добровольский В. Н. Смоленский этнографический сборник //Записки ИРГО по отделению этнографии. М., 1903.

Дудар, 1970 — Дудар. Зборнік беларускіх народных песняў /Сабраў і ўлажыў Я. Г. Нью-Ёрк., 1970.

Елатаў, 1961 — Елатаў В. І. Ад песні да песні. Мн., 1961.

Лозка, 1990 — «Ехала Каляда ў чырвоным вазочку...»: Матэрыялы для правядзення навагодніх калядных свят /Склад. А. Лозка, А. Новікава, А. Хатэнка. Мн., 1990.

Васілевіч, 1998 — Жыцця адвечны лад: Беларускія народныя павер'і і прыкметы. Кн. 2 /Уклад. У. Васілевіча. Мн., 1998.

Загадкі — Загадкі /Склад. М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. Мн., 1972.

Замовы — Замовы /Уклад. Г. А. Барташэвіч. Мн., 1992.

Земляробчы каляндар — Земляробчы каляндар: Абрады і звычаі /Склад. А. І. Гурскі, А. С. Ліс. Мн., 1990.

Зімовыя песні — Зімовыя песні: Каляды і шчадроўкі /Склад. А. І. Гурскі. Мн., 1975.

Васілевіч, 1996 — Зямля стаіць пасярод свету... Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 1 /Уклад. У. Васілевіча. Мн., 1996.

Крачкоўскі, 1874 — Крачковский Ю. Быт западнорусского селянина. М., 1874.

Легенды і паданні — Легенды і паданні /Склад. М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. Мн., 1983.

Лозка, 1997 — Лозка А. Беларуская батлейка. Каляндарныя і абрадавыя гульні. Мн., 1997.

Мажэйка — Можейко З. Я. Календарно-песенная культура Беларусі. Мн., 1985.

Насовіч, 1870 — Носович И. Словарь белорусского наречия. СПб., 1870 (Слоўнік беларускай мовы: Факс. выд. Мн., 1983).

Народны тэатр — Народны тэатр /Склад. М. А. Каладзінскі. Мн., 1983.

Наша ніва, 1909 — Наша ніва. 1909. № 51—52.

Невяровіч, 1859 — Неверович В. О. О праздниках, поверьях и обычаях у

крестьян белорусского племени, населяющих белорусскую губернию //Памятная книжка Смоленской губернии на 1859 год. Смоленск, 1859.

Нікіфароўскі, 1897 — Никифоровский Н. Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи. Витебск, 1897.

Ліс, 1992 — Паэзія беларускага земляробчага календара /Склад. А. С. Ліс. Мн., 1992.

Пшчолка, 1904 — Пшелко А. Деревенские праздники //Витеб. губерн. ведомости. 1904. № 161, 165.

Раманаў, 1912 — Романов Е. Р. Белорусский сборник. Вып. 8. Вильна, 1912.

Дабравольскі, 1914 — Смоленский областной словарь / Сост. В. Н. Добровольский. Смоленск, 1914.

Станкевіч — Станкевіч М. Калядныя сьвяты ў Нью-Ёрку й Батлейка //Беларуская моладзь. 1962. № 13.

Стома — Стома В. Абрады й звычай Дзісьненшчыны, звязаныя з рэлігійнымі сьвятамі //Беларускі сьвет. 1986. № 18.

Забабоны, 1879 — Суеверия и предрассудки в Могилевской губернии // Могилев. губерн. ведомости. 1879. № 6—8.

Козенка — Танцы Усходняга Палесься: Рэпертуарны зборнік для харэаграфічных калектываў / Уклад. М. А. Козенка. Рэспубліканскі навукова-метадычны цэнтр творчасці і культурна-асветнай работы. Мн., 1987.

Талтыя — Толстые Н. И. и С. М. Первый гром в Полесье // Обряды и обрядовый фольклор. М., 1982.

Улашчык — Улашчык М. Была такая вёска: Гістарычна-этнаграфічны нарыс / Пер. з рус. мовы У. Арлова. Мн., 1989.

Хатэнка — Хатэнка А. Прасвяці нас, Грамаўніца! // Настаўн. газета. 1996. 14 лют.

Хрэнаў — Хренов Л. С., Голуб И. Я. Время и календарь. М., 1989.

Цітовіч — Цитович Г. И. О белорусском песенном фольклоре: Избр. очерки. Мн., 1976.

Чурко — Чурко Ю. М. Вянок беларускіх танцаў. Мн., 1994.

Шэйн, 1887; 1902 — Шейн П. В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. СПб., 1887. Т. 1. Ч. 1; 1902. Т. 3.

Эгілеўскі, 1844 — Эгилевский. Белорусские поверья // Маяк. 1844. Т. 16. Кн. 32.

Этнаграфія Беларусі — Этнографія Беларусі: Энцыкл. Мн., 1989.

Федароўскі, 1897; 1935 — Federowski M. Lud białoruski na Rusi Litewskiej T. I. Kraków, 1897; T. IV. Warszawa, 1935.

Для малых — J. H. Dla małych dzieciak: Dziciacy falklor. New York, 1965.

Пяткевіч, 1938 — Pietkiewicz Czesław. Kultura duchowa Polesia Rzeszyckiedo. Materiały etnograficzne. Warszawa, 1938.

Тышкевіч, 1847 — Tyszkiewicz E. Opisanie powiatu Borysowskiego. Wilno, 1847.

Шукевіч, 1903 — Szukiewisz W. Wierzenia i praktyki ludowe // Wista. 1903. Т. 17, zes. 3, 4.

- ААН — Архіў Акадэміі навук (Санкт-Пецярбург).
АІМЭФ — Архіў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору
Акадэміі навук Рэспублікі Беларусь.
БЦГЦ — Беларускі навукова-метадычны цэнтр гульні і цацкі.
РГТ — Рускае геаграфічнае таварыства.
ЦБАНЛ — Цэнтральная бібліятэка Акадэміі навук Літвы.

З М Е С Т

КАЛЕНДАРЫ І ЗІМОВЫ ПЕРЫЯД БЕЛАРУСКАГА МЕСЯЦАСЛОВА. <i>Алесь Лозка</i>	5
ЗІМОВЫ НАРОДНЫ КАЛЯНДАР.(Снежань. Студзень. Люты). <i>Алесь Лозка</i>	11
МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ, СЦЭНАРЫ І ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ	
ПІЛПАЎСКІЯ ВЕЧАРЫ. (Матэрыялы. Прымхліца. Загадкі. Песні. Гульня. Танец.)	32
ДЗЯВОЧЫЯ СВЯТЫ. (Матэрыялы. Любоўныя замовы. Варажба. Гульні.)	42
КАЛЯДЫ. (Матэрыялы. Варажба. Гульні. Танцы.).....	50
Сустрэча Раства, або Бедная куцця (сцэнарый для дзяцей старэйшага дашкольнага і малодшага школьнага ўзросту). <i>Алесь Лозка</i>	66
Шчодры вечар (сцэнарый для дзяцей старэйшага школьнага ўзросту). <i>Алег Аляхновіч, Пятро Гуд</i>	69
Дадатковы матэрыял. (Песні. Паданне. Забавы. Ігрышча. Гульні.)....	73
«Ехала Каляда ў чырвоным вазочку...» (сцэнарый для дзяцей старэйшага дашкольнага і малодшага школьнага ўзросту). <i>Алесь Лозка</i>	87
Беларускія Каляды ў горадзе (сцэнарый для дзяцей старэйшага школьнага ўзросту). <i>Антаніна Хатэнка</i>	93
«Пайшла Каляда, калядуючы» (вершавана-песенны сцэнарый для дзяцей старэйшага-школьнага ўзросту). <i>Алег Аляхновіч, Пятро Гуд</i>	98
Песні	106
ГУСІНАЕ СВЯТА. (Павер'і. Прыкметы. Загадкі. Танцы. Гульні.) ...	117
СВЯТА СВЕЧКІ. (Матэрыялы. Загадкі. Гульні.).....	123
ДЗЕНЬ ВАЎКАЛАКА. (Паданні. Песня. Гульні.).....	130
МАСЛЕНІЦА. (Забавы. Песні.).....	133
НАРОДНАЯ МАНЕРА СПЕВАЎ. <i>Алег Аляхновіч</i>	138
ТЭАТРАЛІЗАЦЫЯ МУЗЫЧНАГА ФАЛЬКЛОРУ Ў СВЯЦЕ. <i>Алег Аляхновіч</i>	151
КРЫНІЦЫ І ПРЫНЯТЫЯ СКАРАЧЭННІ	155

3-62 **Зімовыя** святы: Дапам. для настаўнікаў і выхавальнікаў /Аўт.-уклад. А. М. Аляхновіч, А. Ю. Лозка; Маст. М. У. Анемпадыстаў. — Мн.: Беларусь, 1999. — 159 с.: іл. — (Бібліятэчка народных святаў і прысвяткаў).

ISBN 985-01-0283-7.

У дапаможніку змешчаны метадычныя рэкамендацыі і сцэнарыі, песні, гульні і іншыя матэрыялы для вывучэння і правядзення зімовых святаў і прысвяткаў беларускага народнага календара. Асаблівае месца адводзіцца асноўнаму зімоваму святу — Калядам.

Адрасуецца работнікам дашкольных, школьных і пазашкольных дзіцячых устаноў.

УДК 398.3(=826)(072)
ББК 63.5(4Бел)я7

Вучэбнае выданне

Бібліятэчка народных святаў і прысвяткаў

Зімовыя святы

Дапаможнік для настаўнікаў і выхавальнікаў

Аўтары-ўкладальнікі

Аляхновіч Алег Міхайлавіч,
Лозка Алесь Юр'евіч

Рэдактар *Л. М. Раменьчык*
Мастак *М. У. Анемпадыстаў*
Мастацкі рэдактар *А. Г. Дашкевіч*

Тэхнічнае рэдагаванне

і камп'ютэрная вёрстка *І. П. Касцецкай*

Карэктары *Л. Р. Кузьміна, Г. К. Піскунова, Ю. Ц. Петрыкеева*
Аператары *І. Л. Жукоўская, Т. Ф. Касцяневіч, Л. Я. Капусцінская,*
А. М. Прохарчык

Падпісана да друку з арыгінала-макета 22.03.99. Фармат 60x90¹/₁₆. Папера газетная. Гарнітура «Таймс». Афсетны друк. Ум. друк. арк. 10,0. Ум. фарб.-адб. 10,5. Ул.-выд. арк. 9,68. Тыраж 5038 экз. Зак. 5083.

Дзяржаўнае прадпрыемства «Выдавецтва «Беларусь» Дзяржаўнага камітэта Рэспублікі Беларусь па друку. Ліцэнзія ЛВ № 2 ад 31.12.97. 220004, Мінск, праспект Машэрава, 11.

Друкарня «Перамога». 222310, Маладзечна, вул. В. Таўлая, 11.

МІНСК
«БЕЛАРУСЬ»

ISBN 985-01-0274-8

9 789850 102744